

ՊԱՎԻՐ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԿԱԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ՝
ԸՍՏ ՄԻՆԻԹԱՐ ԳՈՇԻ ԵՎ ՍՄԲԱՏ ՍՊԱՐԱՊԵՏԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԳՐՔԵՐԻ 4

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՄԱՐՏԻՆ ԽԱՐԱՆԴՅԱՆ

ԿԱԼԱՆՔԻ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԺԻ ՏԵՍԱԿԻ, ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ 10

ԱՆՆԱ ԴԱՆԻՔԵԿՅԱՆ

ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԵՎ ԱՅԼ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ
ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՇԱՀԵՐԻ ԴԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՕՔՅԵԿՏԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 15

ՎԱԶԵ ՀԱՆՎԵՐԳՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՏԱՄԻԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 22

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՈԱՅԻԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

«LEX SPECIALIS DEROGAT LEGI GENERALI» ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ԿԻՐԱՌԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՄԱՐԴՈՒՄ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՐԱՔԵՐԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ 32

ՄԷՐ ՀԱԿՈՔՅԱՆ

ԱՐՀՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԱԶԱՏ ՄԻԱՎՈՐՎԵԼԸ
ՈՐՊԵՍ ՄԻՋԱԶԳԱՅՆՈՐԵՆ ՃԱՆԱԶՎԱԾ
ԱՆՁԻ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ 38

ԽԱՉԵԼԻ ՍՈՒՔԻԱՅԱՆ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՍԱՆԿՅԻԱՆԵՐԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԻՐԱՎԱԿԻՏԱԿԱՆ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ 46

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՄԻՔԱՅԵԼ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ 52

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՎԱՀՐԱՄ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՊԱՎԻՐ ՍԵՐՈՔՅԱՆ

ԲԱԺՆԵՏՈՍՄԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԹՈՂԱՐԿՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 60

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՎԵԼ ԹԱԳԵՎՈՍՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՐԳԻՆ ՀԱԿԱՍԵԼՈՒ ՀԻՄՔՈՎ
ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ՃԱՆԱԶՈՒՄԸ ԵՎ ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ ՄԵՐԺԵԼԸ 68

ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ՀՈԳԵՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՆԺԵԼԻԿԱ ԱՅՎԱՅՅԱՆ

ՀԱՆՑԱՎՈՐԻ ԱՆՁԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐԱՅՈՒԹՅԱՅԻՆ ՄՈՏԵՅՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ 78

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՒՔԵՎ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 82

RESUME 106

Դավիթ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ վճարելի դատարանի քրեական սպալատի նախագահ,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան

ԿԱԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՐՅԵՐԸ՝ ԸՍՏ ՄԽԻԹԱՐ ԳՈՇԻ ԵՎ ՍՄԲԱՏ ՍՊԱՐԱՊԵՏԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԳՐՔԵՐԻ

թյան հարցերը: Այդ հիմնախնդիրներն ուսումնասիրվել են ինչպես Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմության ընդհանուր հարցերին նվիրված հետազոտությունների շրջանակներում, այնպես էլ հատուկ միջնադարյան Հայաստանի դատարանակազմության և դատավարության հիմնախնդիրներին նվիրված աշխատություններում:

Չնայած մեզ հասած աղբյուրների առատությանը՝ մենք որևէ պատկերացում չունենք կալանավորման հարցերի վերաբերյալ, քանի որ աղբյուրները հիմնականում տվյալներ չեն պարունակում դրանց վերաբերյալ, իսկ եթե անգամ պարունակում են, ապա հնարավորություն չեն տալիս ամբողջական պատկերացում կազմելու այդ իրավական երևույթի իրավական կարգավորման և կիրառման հարցերի վերաբերյալ:

Ա.Գ.Սուքիասյանը, անդրադառնալով Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի դատավարական հարցերի քննարկմանը, նշում է. «Սմբատի Դատաստանագիրքը քիչ է նման միջնադարյան սովորական դատաստանագրքի հենց այն պատճառով, որ նրանում ամենից քիչ խոսվում է դատարանակազմության և դատավարության մասին: Այն դեպքում, երբ Դատաստանագրքի առանձին հատվածներում շարադրված են նյութական իրավունքի բազմաթիվ նորմեր, նրանում չկա դատարանական իրավունքին վերաբերող հատուկ հատված: Դատավարական հարցերին վերաբերող նորմերը ցր-

ՄԱՅԻՍ 2013 թ (166)

ՄԱՅԻՍ

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

4

Եթե հայ իրավունքի պատմության հին և վաղմիջնադարյան շրջանից մեզ հասած իրավունքի գրավոր աղբյուրները դատական իրավունքի վերաբերյալ շատ աղքատիկ են, ապա նույնը չի կարելի ասել X-XIII դարերի մասին: Հենց այս շրջանում հայտնվում են միջնադարյան հայ իրավունքի երկու հիմնական աղբյուրները, հայ քաղաքական-իրավական մտքի ակննավոր հուշարձանները՝ Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրքը (1184) և Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագիրքը (1265) Կիլիկյան Հայաստանում:

Ջարգացած միջնադարի հայ իրավունքի այս և մեր օրերը հասած այլ աղբյուրները հնարավորություն են տվել բավականին մանրամասն ուսումնասիրել այս շրջանի Հայաստանի դատարանի և դատավարու-

ված են ամբողջ դատաստանագրքով մեկ և հետագոտողից պահանջում են մանրագինն ի մի բերում ու վերլուծություն՝ Կիլիկիայի դատարանի պատկերը վերականգնելու համար»¹:

Ի տարբերություն Սմբատի Դատաստանագրքի՝ Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրքը բավականին հարուստ է դատավարական հարցերի վերաբերյալ նորմերով: Գոշն իր Դատաստանագիրքը նախադրում է մեծ «ներածությունով», որի մեջ դատական իրավունքի նորմերը շարադրված են բավականին հանգամանալից, սակայն այստեղ ևս կալանավորման առումով ուղղակի կանոնակարգումների չենք հանդիպում: Այսպիսով, այս ժամանակաշրջանում ևս, թեև կան գրված իրավական հուշարձաններ, սակայն մեզ հետաքրքրող մասով իրավական կարգավորումների և պրակտիկայի մասին տեղեկանում ենք հիմնականում պատմական սկզբնաղբյուրներից: Ընդամենը մեկ վերապահում կա, որ Գոշի Դատաստանագրքում խոսվում է բանտ գցելու մասին, որը կարող է հետաքրքրություն ներկայացնել մեր թեմայի տեսանկյունից:

Այսպես, Գոշի Դատաստանագրքի նախաբանի «Գ» գլխում նշված է. «...Ինչպես այնտեղ կա պատիժ և ահաբեկություն հանցագործների համար, այնպես էլ այստեղ: Ինչպես դատարանում գեղարան ու բանտ գոյություն ունեն անարդարների համար, այնպես էլ կանոններում բանադրանքն է բանտ և գեղարան...»²: Նախաբանի «Զ» գլխում (ինչպիսին պետք է լինեն դատավորները, ամբաստանողները և ամբաստանյալները) ասված է. «...Դատավորը պետք է բանտ ունենա, որպեսզի նրանով խրատի ստահակներին, և Տիրոջ խրատն էլ հուշում է. «և դահիճը բանտ կգցի»...»³:

Արդյոք այս դրույթներից կարելի է եզրակացնել, որ գոյություն է ունեցել կալանքի ինստիտուտ: Թվում է՝ տրամաբանական է, որ պետք է եղած լինի կալանք, քանի որ եթե կան բանտեր, ապա պետք է լինեն նաև այնտեղ անձանց պահելու դեպքեր, կարգեր և այլն:

Անդրադառնալով այս հարցի քննարկ-

մանը՝ Խ. Թորոսյանը նշում է. «...Մխիթար Գոշի նշած բանտը չպետք է հասկանալ որպես իրական բանտ, քանի որ նախ՝ դժվար է պատկերացնել, որ Հայաստանում յուրաքանչյուր դատավոր ուներ բանտ, երկրորդ՝ բանտ էին ծառայում հիմնականում բերդամրոցների մութ սենյակները, որոնց տիրապետում էին ոչ բոլոր ֆեոդալները, այլ միայն առավել հզորները և ուժեղները: Քանի որ յուրաքանչյուր իշխան միաժամանակ նաև մեծ ֆեոդալ էր և ուներ իր ամրոցը, ուստի կարելի է ասել, որ յուրաքանչյուր դատավոր ուներ բանտ: Ինչպես վկայում է 5-րդ դարի պատմիչ Ագաթանգեղոսը՝ հնում Հայաստանում եղել են համապետական մասշտաբների բանտեր, որ գցում էին առավել վտանգավոր հանցագործներին, սակայն այդպիսի բանտերը եղել են մի քանիսը ողջ պետության համար: ...Այն, ինչ ի նկատի ունի Մխիթար Գոշը, որ յուրաքանչյուր դատավոր պետք է բանտ ունենա, դա յուրաքանչյուր այնպիսի տեղ է, որում կարելի է ժամանակավորապես մարդուն մեկուսացնել»⁴:

Այսպիսով, կասկածից վեր է, որ բանտերը ծառայել են, որպես զգալիորեն պատժի կատարման վայրեր⁵, սակայն կարծում ենք, որ բանտերը ծառայում էին նաև կալանքի կատարման վայրեր:

Հայագիտության մեջ բանտերը՝ որպես կալանքի կիրառման վայրեր ծառայելու վերաբերյալ դատողություն, հանդիպում ենք Ա.Գ.Սուքիասյանի մոտ: Հեղինակը նշում է, որ Գոշի Դատաստանագրքի համաձայն՝ բանտարկությունը սուկ նպատակ ուներ հանցագործին պահել՝ նրա դատարան ներկայանալն ապահովելու համար⁶: Ինչը, բնականաբար, չի կարող ընկալվել ոչ այլ կերպ, քան ներկայիս ընկալմամբ՝ կալանքի իմաստով: Սրանից զատ, կալանք եզրույթի կիրառման հարցերին հանդիպում ենք նաև տարբեր պատմական սկզբնաղբյուրներում:

Ուշագրավ և բացառիկ նյութի ենք հանդիպում Մովսես Կաղանկատվացու մոտ, որն ուղղակիորեն խոսում է նախնական կալանքի և կալանատների մասին:

Այսպես, պատմիչը գրում է. «Իրանից հետո, երբ բոլորը իրենց հանցանքների համար

ներում ստացան նորընծա թագավոր Կավաստի կողմից, որը շնորհեց նաև այլ այնպիսի պարզևներ, ինչպիսիք ամենից հաճելի էին թվում կալանավորներին և նրանց, որոնք միայն պահված էին մեծ արքունիքի **նախնական կալանատանը** և որոնք արդեն հույս չուներին, թե ամեն մեկը կվերադառնա իր երկիրը կամ ծննդավայրը, - նրանք նրա հրամանով անմիջապես ուղարկվեցին և մեծ կարոտով մեկնեցին հայրենի տունը: Հայրենիք վերադարձողների հետ էր նաև Աղվանքի տերության մեծ կաթողիկոսը, որի անունն էր Վիրո: Սա հանճարեղ, խելոք, իմաստուն, խոսքի մեջ ուժեղ մի մարդ էր... մանավանդ պարսկերենի թարգմանության մեջ քսանհինգ տարի վարժվել էր **Խոսրովի սպաստի նախնական կալանատանը, որտեղ նրան կալանավորել էին մեղսակից համարելով Աղվանքի ապստամբած մեծամեծ իշխաններին**»⁷:

Այս վկայությունը ցույց է տալիս, որ գոյություն է ունեցել նախնական կալանք և կալանատուն երևույթները, ընդ որում, գրեթե այն իմաստով, ինչ այդ հասկացությունների ժամանակակից ընկալումներն են:

Այսպիսի դատողությունը պայմանավորված է նրանով, որ քրեական դատավարությունում կալանավորման հարցի քննարկումը սերտորեն կապված է այն հարցի հետ, թե ինչ է արդարադատությունը, մասնավորապես՝ ինչ ձևով է իրականացվում և ում կողմից:

Արդարադատության գործառույթը ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ Կիլիկյան հայկական պետությունում և այդ ժամանակակաշրջանի այլ պետություններում առանձնացված չէր պետական կառավարման ընդհանուր գործառույթից, որպես առանձին, պետության կողմից իրականացվող ինքնուրույն գործունեության տեսակ, իսկ դատական մարմինը միաձուլված էր պետական կառավարման ընդհանուր համակարգի մեջ⁸:

Կիլիկյան հայկական պետության կառավարման կենտրոնական համակարգը՝ թագավորական ատյան կամ թագավորական դարպաս, կամ թագավորական (արքու-

նի) դիվան միաժամանակ եղել է նաև դատարան: Բարոնի դարպասը, լինելով գավառի գլխավորավարչաֆինանսական կառավարման մարմին, միաժամանակ համարվում էր նաև դատական մարմին: Սմբատի Դատատանագրքում ասված է. «...Եվ ուրիշները, նույն կերպ, թող իրենց ճորտին դատեն յուրաքանչյուրը իր դարպասում...»⁹:

Այսպիսով, այն ժամանակվա եզրութաբանությամբ դատատան տանելու իրավունք ունեցել են իշխանները, թագավորները, բարոնները և այլք:

Այս հարցից զատ անհրաժեշտ է քննության առնել նաև դատավարության կազմակերպման և տիպի հարցը: Վերևում քննարկված հարցը հնարավորություն է տալիս որոշելու սուբյեկտներին, ովքեր իրականացնում են արդարադատություն, մինչդեռ երկրորդ հարցի պարզաբանումն է տալիս այն հարցի պատասխանը, թե եղել է կալանք և ինչպես է այն կիրառվել և ինչ պայմանների առկայության դեպքում:

Միջնադարյան Հայաստանում դատավարությունը բնութագրվում է որպես մասնավոր մեղադրական, այսինքն՝ դատավարություն կարող էր սկսվել այն ժամանակ, երբ շահագրգռված կողմը դիմում էր դատարանին, այլ կերպ ասած՝ դատավարության հիմքում ընկած էր մասնավոր մեղադրանքի սկզբունքը: Այս դատողությունը հիմնված է, մասնավորապես, Մխիթար Գոշի Դատատանագրքի տվյալների վրա. «Եթե ոք գոք ըմբռնե ի դատատան իբրեւ պարտական կա այլ ինչ ... Ապա թե ոք ըմբռնի ի գողութեան, կամ ի շնութեան, կամ ի սպանութեան, կամ յաւագակութեան կասկածանս ...»¹⁰: Ի դեպ, հարկ է նկատել, որ դատավարության այս ձևը տիպական է եղել տվյալ և դրան նախորդող ժամանակակաշրջանի համար:

Այսպիսով, դատական հետապնդում չէր կարող սկսվել, եթե ոչ ոք հանդես չէր գալիս, որպես մեղադրող, բացառությամբ առանձին գործերի, որոնցով հետապնդման գործառույթը պետք է իրականացվեր ի պաշտոնե: Մասնավորապես, եթե որևէ հանցագործություն չէր ոտնձգում անհատապես որևէ անձի դեմ, սակայն դրանով խախտվում էր ընդ-

հանուրի շահը, ապա հետապնդման նախա-
ձեռնությունը վերցնում էին իշխանության
մարմինները:

Սիջնադարյան Հայաստանում դատա-
վարությունը հրապարակային էր և բանա-
վոր, իսկ գործը լավում էր երկու կողմերի ներ-
կայությամբ, չէր թույլատրվում գործը լսել
կողմերի բացակայությամբ: Ընդ որում, մեր
թեմայի տեսանկյունից ուշագրավ է այն, որ
կողմերն իրենք էին ներկայանում դատա-
րան կամ մեկը դատարանի առաջ էր բերում
մյուսին: Եթե տուժողը չէր կարողանում դա-
տարանին ներկայացնել մեղադրյալին, վեր-
ջինիս դիմադրության կամ այլ պատճառով,
ապա իշխանության մարմինները համա-
պատասխան միջոցներ էին ձեռնարկում¹¹:

Հայագիտական գրականության մեջ
իրերի վիճակը ներկայացվել է այնպես, որ
իբր «քրեական գործերում իշխանության
մարմինները երբեք ինքեանք միջոցներ ձեռք
չէին առնում ոճրագործին հետապնդելու»¹²:

Այս կարծիքն արդարացիորեն ենթարկ-
վել է քննադատության, քանի որ եթե այդ-
պես է, ապա ստացվում է, որ անձամբ ուժեղ
և տոհմայիններով գորեղ մի ոճրագործ միշտ
էլ կարող է խուսափել դատից ու պատժից,
եթե տուժողը կամ ինքյամբ կամ տոհմային-
ներով տկար էր, սակավուժ¹³:

Խ.Թորոսյանը, չհամաձայնվելով Խ.Սա-
մուելյանի մոտեցման հետ, նշում է. «Սիջնա-
դարում՝ ընդհանրապես, Հայաստանում՝
մասնավորապես, իհարկե, գործել է «սահ-
ման քաջաց զէն իւրեանց» չգրված օրենքը՝
գորեղի իրավունքը, որ նսեմացնում էր իրա-
վունքի գորությունը: Բայց այդ օրենքի ուժն
ու ծավալը նախ՝ միշտ պայմանավորված էր
բուն պետական իշխանության ուժով, դրանք
հակադարձ համեմատական մեծություններ
էին: Երկրորդ՝ այդ օրենքը ավելի շուտ ավա-
տատիրական-տերունական էր, քան ընդ-
հանուր քաղաքացիական: Երբ կողմերը շի-
նականներ էին, այդ օրենքը չէր կարող գոր-
ծել իր ամբողջ ծավալով, թեկուզ այն պատ-
ճառով, որ կենտրոնական կամ տեղական
իշխանությունները միշտ էլ բավարար չա-
փով ուժ ունեին զսպելու նրանց: Ինչևէ, փաս-
տերը հաստատում են, որ իշխանության

մարմինները միջոցներ էին ձեռնարկում
հանցագործին հետապնդելու, երբ դրա կա-
րիքը զգացվում էր»¹⁴:

Խ. Թորոսյանն իր կարծիքը հիմնավո-
րում է՝ մեջբերելով Ասողիկին և Եզնիկ Կող-
բացուն: Վերջինս մասնավորապես գրում է.
«Տեսանեմք՝ թե թագաւորն զիւրոց օրինաց
վրեժս պահանջէ, և պահանջմամբ վրիժուցն
զվնասն կարճէ և դատաւորն զգողն և զաւա-
զակն այրկէ և քերէ՝ վասն զվնասակարու-
թիւնն ի միջոյ բառնալոյ, և հայր գորդի դժնե-
այ մահապարտեալ՝ դատաւորաց մատնէ, և
այլքն ամենքեան զիւրաքանչիւր զանցնիւր
զարգանաց վրեժս պահանջեն՝ կամ ան-
ձամբ կամ իշխանօք»¹⁵: Հիմնվելով ասվածի
վրա՝ Թորոսյանը նշում է՝ թագավորն ինքն է
իր օրենքների խախտման համար վրեժ պա-
հանջում, ուրեմն՝ ինքն էլ հետապնդում է
հանցագործին: Առհասարակ, տուժողը
վրեժխնդիր է լինում կամ անձամբ կամ, եթե
դա հնարավոր չէ, «իշխանօք», իշխանի մի-
ջոցով¹⁶:

Այս առումով ուշագրավ է նաև Սմբատի
Դատաստանագրքի կանոնակարգումները,
որի մի շարք հոդվածներից պարզ երևում է,
որ պետությունը հաճախ իր վրա էր վերցնում
քրեական գործեր հարուցելու նախաձեռնու-
թյունը, հատկապես այն դեպքերում, երբ
տուժողն ի վիճակի չէր պաշտպանվելու: Սմ-
բատի Դատաստանագիրքը տեղական իշ-
խանություններին ուղղակի պարտավորեց-
նում էր հանցագործությունների համար
վրեժխնդրությունն իրենց վրա վերցնել այն
դեպքերում, երբ «բնական» (մասնավոր) մե-
ղադրողներ չկան, օրինակ, 73-րդ հոդվածի
համաձայն՝ աղքատ աղջկա բռնաբարու-
թյան դեպքում նրան պետք է պաշտպանի
բարոնը, այսինքն՝ տեղական իշխանը. 104-
րդ հոդվածի վերջին պարբերությունն ուղղա-
կի ասում է՝ եթե որևէ մեկը բռնություն գոր-
ծադրի այրի կնոջ նկատմամբ և նրա գույքը
վերցնի որպես գրավ, ապա այդ բռնությունը
ոչ թե այրի կնոջ դեմ է ուղղված, այլ դարպա-
սի (իշխանության) դեմ, որովհետև ամեն մի
այրի կին գտնվում է նրա խնամակալության
ներքո: Քանի որ միջին հայերենում դարպաս
ասելով ամենից հաճախ հասկացվում էր

արքունիքը և դատարանը, սպա այն դեպքերում, երբ օրենքն ասում էր, թե անօգնական որբերն ու այրիները գտնվում են դարպասի խնամակալության ներքո, իշխանության ներկայացուցիչները ex officio պետք է ի պաշտպանություն նրանց հանդես գային որպես մեղադրողներ, եթե մասնավոր մեղադրող չկար¹⁷:

Այսպիսով, կողմերն իրենք էին ներկայանում դատարան կամ մեկը դատարանի առաջ էր բերում մյուսին, երբ դրա անհրաժեշտությունը կար, մեղադրյալին դատարանի առաջ կանգնեցնելու համար: Եթե տուժողը չէր կարողանում ելնելով իր խոցելի վիճակից, սպա այդ գործառույթն իրականացվում էր իշխանության կողմից:

Դատարանի առաջ կանգնեցնելը ներկայիս պատկերացմամբ խափանման կամ սպահովման միջոցի բնույթ է կրել, որը գրեթե նույնացվում է ներկայիս կալանքի հետ: Այսինքն, եթե կային բանտեր, որոնցում պետք է պահվեին անիրավները և ստահակները և եթե կողմերից մեկը խուսափում էր դատարան ներկայանալուց, սպա հասկանալի է, որ նրան կարող էին նաև բանտարկել՝ դատարանում նրա ներկայությունն սպահովելու համար:

Այսպիսի մեկնաբանությունն ուղղակիորեն բխում է նաև Աղվանից Վաչագան թագավորի (484-488) սահմանած կանոններից:

Այսպես, հիշյալ կանոնների ժԱ կանոնում սահմանված է. «Ով առանց պատճառի կնոջը բաց է թողնում ու առանց պասկի կին է առնում, կամ անօրեն ու մարդասպան է և կամ կախարդահարցությանը է զբաղվում, **նրան կապելով թագավորի մոտ պետք է տանել ու չարաչար կերպով սպանել**»:

ԺԲ կանոնի համաձայն. «Նրանց, որոնք լացուկոծում են տան գլխավորին, գուսանների հետ **պետք է կապել, տանել թագավորի դռաղ և պատժել /.../**»¹⁸:

Մովսես Կաղանկատվացին իր «Պատմություն Աղվանից Աշխարհի» հայտնի աշխատության մեջ, նկարագրելով Վաչագան Թագավորի կողմից իրականացրած քաղաքականությունը, բազմաթիվ վկայություններ է անում թագավորի կողմից դատաստան

իրականացնելու, այդ թվում՝ կալանավորելու հարցերի վերաբերյալ:

Այսպես, պատմիչը նշում է. «Աստծու կողմից փառավորված այդ Վաչագանը հրամայում է՝ հավաքել կախարդների, դյուքողների, քրմերի, մատնահատների, դեղատուների մանուկներին, տեղավորել դպրոցներում, ուսուցանել աստվածային գիտությունը, տեղեկացնել քրիստոնեության վարք ու բարքին, սրանց հաստատ պահելու երրորդության հավատքի մեջ և իրենց կռապաշտ հայրական ազգը ուղղելու դեպի քրիստոնեությունը: ... Այլև **ձեռնարկում [Վաչագանը] էր քննության ենթարկել մատնահատության և դեղատուության աղանդները**, որոնք երկուսն էլ մարդասպանության աղանդներ էին: ... Որովհետև, ինչպես լսել էր Վաչեն, այս չարագործությունը Աղվանքում կատարվում էր երկար ժամանակից ի վեր: Իսկ Աղվանքի նախկին թագավորները չկարողացան **քննել և կամ թե** անուշադրության էին մատնել: Իսկ պարսից անիծված ու չար մարգարանները շատ անգամ նրանց **քննում էին**, բայց, կաշառքներով կուրացած, **ազատ էին արձակում**: ... Թագավորը հրամայում է **քննել** այն մարդկանց, որոնց հետ խողխողման ընթացքում տեսան և բազմաթիվ այլ մարդկանց, որոնց ըստ լուրերի ճանաչում էին. սարսափելի ծեծով ու դաժան տանջանքներով փորձության ենթարկեցին դրանց, բայց չկարողացան խոստովանեցնել չարագործներին. սպա բարկ քացախ ու բորակ խառնեցին միմյանց, պառկեցրին չարագործներին, ու թագավորը հրամայեց լցնել քթանցքերից այնքան, մինչև որ աչքներն ամբողջովին շրջվեցին ու երևացին սպիտակուցները, սակայն այդ դաժան տանջանքների մեջ էլ հրաժարվում էին և ուրանում չխոստովանելով: Բայց քանի որ աստված նպաստել էր թագավորի միջոցով, ... երկրի երեսից վերացնել չար աղանդը, թագավորը մտածեց խոհեմությամբ խոստովանեցնել: **Հրամայեց բողոքին բերել գլխատման վայրը. նրանցից մեկին, որ տարիքով ամենից կրտսերն էր, բերել տվեց իր առջև ու ծանր երդում տվեց**. «Թույլ չեմ տա քեզ սպանել, եթե ճիշտն ասես ու հավաստի կերպով

ցույց տաւ եղելությունները»: Պատանին գրովը կախ գցեց ու սկսեց պատմել չար աղանդի էությունը: /.../¹⁹:

Այստեղ տեսնում ենք, որ թագավորն իրականացնում է քննություն և պատժում հանցագործներին: Եթե ելնենք այն մտքից, որ թագավորը համարվում էր դատավոր և ինքն էր արդարադատություն իրականացնողը, ապա ակնհայտ է, որ «հրամայեց բողոքին բերել գլխատման վայր», «բերել տվեց իր առջև», «...բռնել և կամ թե անուշադրության էին մատնել: Իսկ պարսից անիծված ու չար մարգպանները շատ անգամ նրանց բռնում էին. բայց, կաշառքներով կուրացած, ազատ էին արձակում: ... Թագավորը հրամայում է բռնել այն մարդկանց...» ասվածները ենթադրում են ձերբակալման և կալանավորման ինստիտուտը ժամանակակից իմաստով, քանի որ այդ երկու դատավարական հարկադրանքի միջոցների նպատակներից է նաև անձի ներկայությունը դատարանում ապահովելը: Այս մոտեցմանը հանդիպում ենք նույն ժամանակաշրջանի այլ իրավական համակարգերի ուսումնասիրությունից, որոնցում կալանավորումը կոչվել է ոչ թե խափանող միջոց, այլ ապահովող միջոց: Քանի որ դատավարությունն ունեցել է այլ բնույթ՝ եղել է մեղադրական, մասնավոր և այլն:

Այս մեջբերումից ուղղակիորեն հետևում է, որ նույնիսկ մինչև Գոշի և Սմբատի Դա-

տաստանագրքերի ընդունումը, հանցանք կատարած անձանց կապելով (այսինքն՝ ազատությունից զրկելով) ներկայացրել են թագավորին (այսինքն՝ դատարան), որպեսզի վերջինս քննի և պատժի հանցավորին: Նկատի ունենալով, որ մինչդատական վարույթ որպես այդպիսին չի եղել, հետևաբար հանցավորին կապկալել և հարկադրաբար դատարանի առաջ կանգնեցնելը համընկնում է դատարանում կալանք կիրառելու ներկայիս ինստիտուտին՝ հատկապես հաշվի առնելով, որ ինչպես ներկայում, այնպես էլ այն ժամանակ առանց անձի ներկայության դատավարություն չէր կարող իրականացվել:

Այսպիսով, կալանավորում երևույթը գոյություն է ունեցել միջնադարյան հայ իրավունքում և լայնորեն կիրառվել է որպես դատավարության պատշաճ իրականացումն ապահովող միջոց:

Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ միջնադարյան Հայաստանի իրավունքին հայտնի է եղել կալանավորում երևույթը, ընդ որում, գրեթե այն նույն գաղափարախոսությամբ, ինչ ժամանակակից կալանքի հիմքում է ընկած: Ավելին, այն հստակ նպատակ է հետապնդել՝ ապահովել հանցանք կատարած անձի ներկայությունը դատարանում, որը ժամանակակից ընկալմամբ համապատասխանում է ՄԻԵԿ-ի 5-րդ հոդվածում ամրագրված կալանքի նպատակին:

1. **Մտքիայան Ա.Գ.** Կիլիկիայի հայկական պետության և իրավունքի պատմություն, Երևան, 1978, էջ 357:
 2. **Ավագյան Ռ.** Հայ իրավական մտքի զանգարան (մ.թ.ա. IX դ. - մ.թ. XIX դ.), Երևան, 2001, էջ 366:
 3. Նույն տեղում, էջ 372:
 4. **Торосян Х.** Суд и процесс в Армении X-XII вв., Ереван, 1985, с. 182.
 5. **Хачикян А.М.** История применения и правового регулирования наказания в виде лишения свободы в Армении. Ереван, 2005.
 6. **Մտքիայան Ա.Գ.** Կիլիկիայի հայկական պետության և իրավունքի պատմություն, Երևան, 1978, էջ 351:
 7. **Մովսես Կաղանկատվացի** Պատմություն Աղվանից Աշխարհի, Երևան, 1969թ., էջ 115:
 8. **Торосян Х.** Суд и процесс в Армении X-XII вв., Ереван, 1985, с. 52-70. **Ղազինյան Գ.Ս.** Քրեական դատավարության պատմական և արդի հիմնախնդիրները Հայաստանում, Երևան 2001, էջ 22:
 9. Նույն տեղում, էջ 180:
 10. «Մխիթարայ Գօշի Դատաստանագիրք հայոց», իրապրանական հետազոտությունը հանդերձ ծանոթությամբ, Վահան Ծ. վարդապետի Բաստամենաց, Վաղարշապատ, 1880, էջ 31, Այստեհես՝ Դատաստանագիրք հայոց:

11. **Մտքիայան Ա.Գ.** Կիլիկիայի հայկական պետության և իրավունքի պատմություն, Երևան, 1978, էջ 367-368, **Թորոսյան Խ.** Դատավարությունը միջնադարյան Հայաստանում պատմաբանասիրական հանդես 1966-3/39, էջ 40-41 և այլք:
 12. **Մամուելյան Խ.** Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրքն ու հին հայոց քաղաքացիական իրավունքը, Վիեննա, 1911, էջ 149:
 13. **Թորոսյան Խ.** Դատավարությունը միջնադարյան Հայաստանում պատմաբանասիրական հանդես 1966-3/39, էջ 40-41:
 14. Նույն տեղում:
 15. «Եզնրկայ վարդապետի Կողբացոյ Եղծ աղանդոց», Թիֆլիս, 1914, Ա, ԺԵ, էջ 43:
 16. **Թորոսյան Խ.** Դատավարությունը միջնադարյան Հայաստանում պատմաբանասիրական հանդես 1966-3/39, էջ 40-41:
 17. **Մտքիայան Ա.Գ.** Կիլիկիայի հայկական պետության և իրավունքի պատմություն, Երևան, 1978, էջ 367-368:
 18. **Մովսես Կաղանկատվացի** Պատմություն Աղվանից Աշխարհի, Երևան, 1969թ., էջ 65-69
 19. **Մովսես Կաղանկատվացի** Պատմություն Աղվանից Աշխարհի, Երևան, 1969թ., էջ 38-40:

Մարտին ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ

Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

**ԿԱԼԱՆՔԻ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԺԻ ՏԵՍԱԿԻ,
ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը, որն ընդունվել է 2003 թվականին, ի տարբերություն նախկինում գործող քրեական օրենսգրքի, նախատեսեց քրեական պատժի նոր տեսակ՝ կալանք:

Մինչև նոր քրեական օրենսգրքի գործողության մեջ դրվելը (Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքն ընդունվել է 2003թ. ապրիլի 18-ին, իսկ գործողության մեջ է դրվել 2003 թվականի օգոստոսի 1-ից), կալանքը մեր գիտակցության մեջ ասոցացվում (նույնացվում) էր վարչական պատասխանատվության միջոցի հետ, որը կիրառվում է հասարակական ոչ բարձր վտանգավորություն ներկայացնող իրավախախտումների համար, կամ էլ նույնացվում էր խափանման միջոցի հետ:

Ժամանակակից քրեական օրենսդրության պայմաններում կալանքը դիտարկվում է որպես առավել կարևոր հասարակական հարաբերությունների դեմ ուղղված ռոնտագոթյունների համար կիրառվող քրեական պատժի տեսակ, հասարակական այնպիսի հարաբերությունների, որոնք, պայմանավորված իրենց կարևորությամբ, պաշտպանվում են քրեական օրենքով:

Այսպիսով, կալանքն իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 49-րդ հոդվածով ամրագրված պատժի համակարգում:

Ելնելով քրեական օրենսգրքի հիշատակված հոդվածի կառուցվածքից՝ կարելի է հետևություն անել այն մասին, որ կալանքը բավականին խիստ պատժատեսակ է, որը զբաղեցնում է պատժի համակարգի, այսօր արդեն (ուղղիչ աշխատանքների ձևով պատժատեսակի վերացումից հետո) վեցե-

րորդ աստիճանը, որին հաջորդում են կարգապահական գումարտակում պահելը, որոշակի ժամկետով ազատագրվումը և ցմահ ազատագրվումը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի համաձայն՝ կալանքը ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ պահելու ձևով հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում դատապարտյալին պահելն է:

«Խիստ մեկուսացում» եզրույթը մի շարք իրավասահմանափակումներ է ենթադրում, որոնք կապված են պատժի այս տեսակի կրման հետ: Պատժի այս տեսակի կրման համար գործում է քրեակատարողական հատուկ հիմնարկ, որի նախատեսված նշանակությունը բացառում է այս կամ այն հիմքով հասարակությունից մեկուսացված այլ անձանց պահելը:

Կալանքի ձևով պատժի կրման ընթացքում խիստ մեկուսացումը բացառում է դատապարտյալների ազատ տեղաշարժը քրեակատարողական հիմնարկից դուրս, պատժախցից դուրս, որտեղ նրանք գտնվում են մշտապես, կամ համապատասխան շինություններից դուրս, որտեղ իրականացվում են մասսայական դատտիրակչական բնույթի միջոցառումներ:

Կալանքի դատապարտված անձանց պատժի կրման պայմաններն իրենց բնույթով մոտ են բանտային ռեժիմին, ինչը ենթադրում է հասարակությունից մեկուսացում, դատապարտյալներին քրեակատարողական հիմնարկում պահելու հատուկ ռեժիմ, դատապարտյալների որոշակի պարտականությունների առկայություն, ինչպես նաև նրանց աշխատանքային իրավունքների սահմանափակում:

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տե-

ՄԱՅԻՍ 2013 թ (166)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ասկի վերը շարադրված բնութագրերն այս կամ այն չափով հինք են տալիս հետևություն անել այն մասին, որ կալանքն ազատագրկաման տեսակներից է հանդիսանում՝ ի թիվս որոշակի ժամկետով ազատագրկման և ցմահ ազատագրկման:

Կալանքը՝ որպես պատժի տեսակ, գրկում է դատապարտյալին նյութական բարիքների մեծ մասից օգտվելու ռեալ հնարավորությունից, բացի այդ, կալանքի, ինչպես և ազատությունից զրկելու հետ կապված ցանկացած պատժատեսակի դեպքում, սահմանափակվում է այդ պատժի կրման ընթացքում վարքագծի ընտրության անձի հնարավորությունը:

Կալանքի դեպքում սահմանափակվում է նաև քաղաքացիական իրավունքներից օգտվելու դատապարտյալի ազատությունը, ինչը սակայն չի նշանակում, որ անձն այդ իրավունքներից խստաբար է զրկվում, սակայն պետության կողմից սահմանվում է դրանց իրականացման հատուկ կարգ:

Որոշ հեղինակների կարծիքով, քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող անձն իրավագրով չէ: Տվյալ դեպքում ազատությունից զրկելը պետք է ընկալվի բավականին սահմանափակ իմաստով, մասնավորապես՝ տեղաշարժման ազատության հետ կապված իրավունքների առումով, այդ իսկ պատճառով կարելի է փաստել, որ «ազատությունից զրկել» եզրույթն իր բովանդակությանը չի համապատասխանում [1]:

Վերը նշված տեսակետն անվիճելի համարվել չի կարող, սակայն հաշվի առնելով կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի առանձնահատկությունները, ի տարբերություն ազատության զրկման հետ կապված այլ պատժատեսակների, որոնցով նրան օժտել է օրենսդիրը, մեր կարծիքով, այն էական նշանակություն ունի կալանքի էությունն ու նշանակությունը բացահայտելու հարցում:

Վերը նշվածի առնչությամբ բավականին մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում «հասարակությունից մեկուսացման» հասկացության վերաբերյալ հարցը:

Հասարակությունից մեկուսացումը հան-

դիսանում է անձին փակ տիպի քրեակատարողական հաստատություն տեղավորելու հետ կապված ցանկացած պատժատեսակի անբաժանելի մասը:

Ս.Ի.Դեմենտևի կարծիքով, ազատությունից զրկելն իրենից ներկայացնում է ոչ թե անձի մեկուսացումն ընդհանուր առմամբ ողջ հասարակությունից, այլ միայն ընտանիքից, աշխատանքային կոլեկտիվից, և շփման այն շրջանակից, որտեղ դատապարտյալը, որպես կանոն, գտնվել է [2]:

Սեր կարծիքով, կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի առնչությամբ այս տեսակ հետևությունը բավականին պարզունակ է և ամբողջ ծավալով չի արտահայտում քննարկվող հասկացության բուն էությունը:

Անվիճելի է, որ դատապարտյալը պահպանում է որոշակի հարաբերություններ հասարակության հետ՝ նամակների, հանձնուղիների, տեսակցությունների, պարբերական մամուլի, ռադիոյի, հնարավորության դեպքում նաև հեռուստատեսության միջոցով հարողովոր տեղեկատվության օգնությամբ: Սակայն հարկ է փաստել, որ բացառապես տեղեկատվական շփումը չի կարող որոշիչ գործոն հանդիսանալ, քանի որ ըստ էության հակասում է վերը նշված պնդմանը:

Ազատության զրկման հետ կապված պատժի դատապարտված անձը զրկվում է հասարակության անդամների հետ շփման ընտրության ազատությունից, քանի որ նրա շփման շրջանակը սահմանափակվում է նույն բանտախցում պատիժ կրող անձանցով, կամ քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակիցներով: Բացի այդ, կալանքի դատապարտված անձը զրկվում է նաև հասարակական կյանքին ակտիվորեն մասնակցելու հնարավորությունից: Կալանքի կրման համար նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկին բնորոշ մեկուսացման աստիճանն անվիճելիորեն ավելի բարձր է:

Այժմ քննարկենք կալանքին՝ որպես քրեական պատժի տեսակին ուղղակիորեն առնչվող հաջորդ, մեր կարծիքով, ոչ պակաս կարևոր գործնական ու տեսական նշանակություն ունեցող հարցը, որն առնչվում է պատժի նպատակներին, և որի շուրջ գիտա-

Քրեական իրավունք

կան ու գործնական բուռն քննարկումները հատկապես աշխուժացան քրեական օրենսդրության բարեփոխման փուլում:

Այս հարցի քննարկումը հատկապես կարևոր է կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի արդյունավետությունը բացահայտելու, կալանքի կրման ժամկետները հիմնավորելու, ինչպես նաև կալանքի դատապարտված անձանց նկատմամբ ներգործության ծավալների, մեթոդների և միջոցների ճիշտ ընտրության համար:

Որպես քրեական պատժի համակարգի տարր, կալանքը հետապնդում է այնպիսի նպատակներ, որոնք համընկնում են ընդհանրապես պատժի նպատակների և մասնավորապես՝ ազատագրված և ձերբակալված պատժի նպատակների հետ, սակայն դրանք պետք է բավարար չափով հատկացված լինեն [3]:

Վերլուծելով կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի էությունը, ինչպես նաև դրա նպատակները, հարկ է նշել, որ իրավաբանական գրականության մեջ այս հարցերին առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում:

Բացահայտելով պատժի էությունը՝ մի շարք հեղինակներ գտնում են, որ կալանքի, ինչպես և ցանկացած պատժատեսակի էությունը մեղքի քավումն է (Վ.Վ.Յակովլև [4], Ա.Լ.Ռեմենսոն [5], Ն.Ա.Բեյլան [6]):

Կալանքի էության այս տեսակ ըմբռնման հետ հարկ է մասամբ չհամաձայնվել:

Առաջին հերթին անհրաժեշտ է նշել, որ այն տեսակետը, որի համաձայն՝ պատժի էությունն է մեղքի քավումը, որոշակի հստակեցման կարիք ունի, այն լիարժեք ու ամբողջական չէ և չի բացահայտում սոցիալական այդ երևույթի ողջ էությունը: Բացի այդ, նման մոտեցումը չի բխում նաև օրենքից, քանի որ մեղքի քավումը՝ որպես պատժի նպատակ, քրեական օրենքը չի նախատեսում:

Ի հակադրումն դրան, հեղինակների մեկ այլ խումբ գտնում է, որ քրեական պատժը հետապնդում է ոչ միայն մեղքի քավման, այլև հանցագործություն կատարած անձին ուղղելու նպատակներ [7]:

Հեղինակների երրորդ խումբը գտնում է,

որ պատժն ամենևին չի հետապնդում մեղքի քավման նպատակ, այլ ուղեկցվում է դատապարտյալին որոշակի գրկանքների ենթարկելով և նրա իրավունքներն ու ազատությունները սահմանափակելով, որոնք ոչ թե պատժի նպատակն են, այլ դրա իրագործման անխուսափելի պայմանն են հանդիսանում (Վ.Ն.Կուրյակով [8], Մ.Ա. Եֆիմով [9], Ա. Ա. Պիոնովսկի [10], Չ.Թադևոսյան [11] և այլն):

Մեղքի քավումը՝ որպես պատժի նպատակ դիտարկելու տեսակետի հակառակորդներն են Մ.Գ.Շարգորոդսկին [12], Ի.Ա.Եֆիմովը [13] և այլք:

Ինչպես իրավագիտուն նշում էր Ի.Ս.Նոյը, մեղքի քավումը բնութագրական է ոչ միայն քրեական պատժին, այլ նաև իրավական ներգործության մի շարք այլ միջոցներին [14], այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է խոսել քրեական մեղքի քավման մասին:

Վ.Ա.Նիկոնովն առաջարկում էր հստակեցնել պատժի էությունը՝ տարբերելով պատժի էությունն ընդհանրապես և քրեական պատժի էությունը:

Հեղինակի կարծիքով, քանի որ «պատժի» եզրույթը հայտնի է ոչ միայն քրեական իրավունքին, այլ ավելի լայն կիրառություն ունի, հետևաբար մեղքի քավումը կարելի է բնութագրել որպես ընդհանրապես պատժի էություն (ինչ-որ կանոններ, նորմեր խախտելու համար հատուցում): Իսկ ռեպրեսիան բնութագրում է հենց քրեական պատժը և հանդիսանում է պետական մեղքի քավում [15]: Հեղինակի այս տեսակետից ուղղակիորեն հետևում է, որ որպես քրեական պատժի էություն անհրաժեշտ է դիտարկել հենց քրեական մեղքի քավումը:

Մեր կարծիքով, մեղքի քավումը պատժի էությունն է, այլ ոչ թե դրա նպատակը, հակառակ դեպքում, եթե պատժի իրագործման նպատակն ու նրա էությունը համընկնեին, պատժի նպատակահարմարության և արդյունավետության հարց խաչառ չէր բարձրանա, քանի որ պատժի կիրառման ցանկացած դեպք կհամարվեր արդյունավետ այն հիմքով, որ դրա նպատակը կհամընկներ արդյունքի հետ: Հետևաբար, խոսելով մեղքի

Քրեական իրավունք

քավման մասին, կարելի ասել, որ այն պատժի օբյեկտիվ հատկություններից է, որն ուղղված է քրեական օրենքով ամրագրված պատժի նպատակների իրագործմանը:

Սեղբի քավումը՝ որպես պատժի բնորոշ հատկանիշ, որը դատապարտված անձի որոշակի իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումն է, օրգանապես կապված է պատժի դատախարակական ներգործության հետ, որը նպատակ է հետապնդում ուղղել հանցագործություն կատարած անձին և կանխարգելել նրա հետագա հնարավոր հանցավոր գործունեությունը:

Հաշվի առնելով կալանքի, որպես քրեական պատժի կրման ընթացքում դատախարակական միջոցների սակավությունը, մեղքի քավումը դատախարակական արդյունքի հիմնական կրողն է, որը նպաստում է հանցագործություն կատարած անձի ուղղմանը՝ նրան որոշակի տանջանքներ ու գրկանքներ պատճառելով և հանցավոր վարքագծի հանդեպ բացասական ներուժ ձևավորելով:

Պատժի նպատակներն ամրագրված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ պատժի նպատակն է վերականգնել սոցիալական արդարությունը, ուղղել պատժի ենթարկված անձին, ինչպես նաև կանխել հանցագործությունները:

Պատժի նպատակների շարքում առաջին տեղը զբաղեցնում է սոցիալական արդարության վերականգնումը: Մեր կարծիքով, այս տեսանկյունից պատժի հնարավորություններն անսահման չեն, բացի այդ, այս նպատակը հաճախ է կասկածի տակ դրվում ու քննադատության ենթարկվում, քանի որ կրում է մեծ գաղափարական ու քաղաքական բեռ, և որ ամենակարևորն է հստակեցված չէ, կրում է ընդհանրական բնույթ, որը ոչ թե անհատականացնում է քրեական պատիժը, այլ այն ընդհանրացնում է սոցիալական այլ երևույթների հետ և ամենևին չի խոսում քրեական օրենքի՝ ընդհանրապես, և քրեական պատժի, մասնավորապես, մարդասիրական բնույթի մասին:

Հարկ է նկատել, որ քրեական օրենքը չի բացահայտում սոցիալական արդարության հասկացությունը, որն ավելի շուտ գնահա-

տողական բնույթ է կրում:

Խոսելով կալանքի ձևով պատժի կրման ընթացքում վերջինիս նպատակներից երկրորդի իրագործման մասին՝ հարկ է նախևառաջ բացահայտել դրա հասկացությունը:

Ն.Ա.Բեյլանը հանցագործի ուղղումը բնութագրում է որպես հանցագործի անձի փոփոխություն, որը վերածում է նրան հասարակության համար անվնաս և անվտանգ անձի [16]:

Սի շարք գիտնականների կարծիքով, տվյալ հասկացությունը, հանցագործի անձի մեջ տեղի ունեցող փոփոխությունների և օրինապահ վարքագծի մոտիվացիայի բնույթից ելնելով, կարելի է բաժանել հանցագործություն կատարած անձի «իրավաբանական» և «փաստացի» ուղղման [17]:

Առաջին դեպքում հակաիրավական վարքագծի հակված անձը հրաժարվում է հետագա հանցավոր վարքագծից՝ հանցագործությունների համար նախատեսված քրեաիրավական սանկցիաներից խուսափելով, որոնք բնականաբար իր համար անբարենպաստ են՝ անկախ իր վարքագծի գնահատականից: Երկրորդ դեպքում տեղի է ունենում հանցավոր գործունեությունից հրաժարում անձի գիտակցության մեջ տեղի ունեցած փոփոխությունների արդյունքում, հասարակության կողմից սահմանված համամարդկային արժեքներն ընդունելու և հավանության արժանացնելու հետևանքով:

Մեր կարծիքով, լիովին բավարար է պատժի իրագործման ընթացքում, հանցագործություն կատարած անձի իրավաբանական ուղղման հասնելը, հետևաբար այդ հասկացությունը լիարժեք գոյության իրավունք ունի:

«Փաստական» կամ «գաղափարական» ուղղումը, որն իր բնույթով մոտ է «վերադաստիարակություն» հասկացությանը, հանդիսանում է գործնականում շատ հազվադեպ հանդիպող երևույթ:

Ինչ վերաբերում է կալանքի՝ որպես քրեական պատժի տեսակի իրագործման ընթացքում պատժի այս նպատակի իրագործման հնարավորությանը, ապա, մեր կարծի-

Քրեական իրավունք

քով, այն խիստ կասկածի տակ է դրվում, հաշվի առնելով այս պատժատեսակի, քրեական օրենքով նախատեսված ժամկետների խիստ սահմանափակ բնույթը, որի պայմաններում հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող կարճաժամկետ մեղադրությունը, որպես կանոն, ունակ չէ խորությամբ ազդել անձի գիտակցության վրա:

Ավաճից հետևում է, որ քրեական պատժի այս նպատակի իրագործումը պետք է նվաճված համարվի անձի «իրավաբանական» ուղղման դեպքում, որը ենթարկվում է կարճաժամկետ «շոկային» ազդեցության:

Քրեական պատժի հաջորդ և եզրափակիչ նպատակն է հանցագործությունների կանխումը:

Ընդհանուր նախազգուշացումն իրականացնում է իր գործառույթները քրեաիրավական արգելքի փուլում՝ օգտագործելով պատժի սպառնալիքի մոտիվացիոն մեղադրությունը:

Օրենսդրի կողմից պատժի նոր տեսակի սահմանումը հանցագործություն կատարած անձի վրա մեղադրում է հետևյալ կերպ. մի կողմից ավելի է դժվարացել քրեական պատասխանատվությունից խուսափելը, իսկ մյուս կողմից՝ պատժի կրման պայմաններն ավելի են խստացվել:

Կարելի է ենթադրություն անել այն մասին, որ կալանքն առավել արդյունավետ կարող է ազդել նախկինում չդատապարտված անձանց, կամ առաջին անգամ հասարակությունից մեկուսացման դատապարտված անձանց վրա, սակայն հարկ է նշել, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում, դատարանը պետք է քննարկի առանց ազատության

սահմանափակման հետ կապված պատժի նշանակման հնարավորության հարցը, դա օրենսդրի ուղղակի պահանջն է: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ հանցագործության համար նախատեսված պատիժներից առավել խիստը նշանակվում է, եթե նվազ խիստ տեսակը չի կարող ապահովել պատժի նպատակները:

Խոսելով հատուկ նախազգուշացման մասին՝ հարկ է նշել, որ այն բնութագրվում է ռեալ նշանակված պատժի մեղադրությամբ, այսինքն՝ որոշակի պայմանների ստեղծմամբ, որոնք հանցագործություն կատարած անձին զրկում են նոր հանցագործություններ կատարելու հնարավորությունից, որի նպատակն է հանցագործություն կատարած անձի ուղղումը:

Վերը նշվածի հիման վրա կարելի է սահմանել քրեական պատժի քննարկվող տեսակի հասկացությունը. կալանքը՝ որպես քրեական պատժի տեսակ, անձին դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով սահմանված ժամկետով կալանքի կրման համար հատուկ նախատեսված քրեաիրավական հիմնարկ տեղավորելն է, որտեղ նա գտնվում է իրավունքների խիստ սահմանափակման պայմաններում, որոնք ուղեկցվում են քրեաիրավական հիմնարկից դուրս ազատ տեղաշարժման իրավունքից զրկվելու և քաղաքացիական իրավունքների և ազատությունների առավելագույն սահմանափակման հետ, որպեսզի հանցագործություն կատարած անձը կարճաժամկետ, ինտենսիվ պատժողական մեղադրության արդյունքում ձեռնպահ մնա հետագայում նոր հանցագործություններ կատարելուց:

ՄԱՅԻՍ 2013 թ 5 (166)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՉԽԱՆՈՒՄԵՐՆԵՐ

14

1. *Кадакеева М.М.* Лишение свободы и проблемы его исполнения. По материалам Краснодарского края и Республики Адыгея. Автореф. Дисс... канд. юрид. наук. Краснодар, 1996, с. 12.
2. *Демитсов А.Л.* Уголовные наказания и порядок их исполнения. Краснодар, 1993, с. 25.
3. *Демитсов С.И.* Уголовные наказания и порядок их исполнения. Краснодар, 1993, с. 22.
4. *Яковлев В.В.* Уголовно-правовая характеристика ареста (теоретической аспект). Дисс... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 1999, с. 74.
5. *Ременсон А.Л.* Является ли кара целью уголовного наказания. Сборник Томского государственного университета. Томск, 1959.
6. *Белые Н.А.* Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях. Л., 1993, с. 25.
7. *Карпец И. И.* Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. Госориздат. М., 1961, с. 38; *Смирнов В.Г.* Функции уголовного права. Изд-во ЛГУ, 1965, с. 90.
8. *Курьянов В.Н.* Предупреждение преступлений — важная форма борьбы с пережитками капитализма в сознании людей, «Советская юстиция», N2, с. 18.
9. *Ефимов М.А.* Лишение свободы как вид уголовного наказания. Сборник ученых трудов, Свердловск, 1964, вып. 1, с. 187-188.
10. *Пионтковский А.А.* Основные вопросы уголовного права в проекте «Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик», «Советское государство и право», 1958, N9, с. 84.
11. Штраф как мера наказания. Ереван, 1978, с. 37-39.
12. *Шаргородский М.Д.* Наказание, его цели и эффективность. Ленинград, 1973.
13. *Ефимов В.А.* Проблемы лишения свободы как вида наказания в законодательстве, судебной и исправительно-трудовой практике. Автореф. дисс... докт. юрид. наук, Л., 1996.
14. *Ной С.И.* Сушность и функции уголовного наказания в советском государстве. Саратов. Изд-во Саратовского университета, 1962, с. 37.
15. *Иванов В.А.* Уголовное наказание и его общепредупредительное воздействие на преступность. Учебное пособие. Тюмень. ВШ МВД РФ (Россия), 1992, с. 11.
16. *Белые Н.А.* Цели наказания и средства их достижения в ИТУ. Автореф. дисс... докт. юрид. наук. Л., 1963, с. 12.
17. *Карпец И.И.* Наказание, социальные, правовые и криминологические проблемы. М., 1973, с. 252, 256.

Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի քրեական
և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԵՎ ԱՅԼ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՇԱՀԵՐԻ ԴԵՄ ՈՒՂՎԱԾ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕԲՅԵԿՏԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ինչպես հայտնի է քրեական իրավունքի տեսությունից, այս կամ այն արարքի քրեականացումն առաջին հերթին պայմանավորված է քրեաիրավական պաշտպանության կարիք ունեցող բարիքը հանրության համար վտանգավոր ոտնձգություններից պաշտպանելու անհրաժեշտությամբ: Հանցագործության օբյեկտով պայմանավորված է ոչ միայն քրեաիրավական արգելքի սահմանումը, այլև զգալի չափով դրա բովանդակությունը, ծավալը և սահմանները, ինչպես նաև հանցակազմի որոշ հատկանիշները: Օբյեկտի կարևոր նշանակությունը նաև այն է, որ վերջինիս բացահայտումը թույլ է տալիս դասակարգել հանրության համար վտանգավոր արարքները որոշակի խմբերի և ճիշտ որոշել այս կամ այն քրեաիրավական նորմի տեղը: Քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համակարգում: Այդ իսկ պատճառով քրեական իրավունքի գիտության զարգացման ողջ ընթացքում հանցագործության օբյեկտը գտնվել է քրեագետների ուշադրության կենտրոնում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքը, որը մշակվել է ԱՊՀ երկրների միջխորհրդարանային ասամբլեայի կողմից 1996թ. ընդունված Մոդելային քրեական օրենսգրքի հիման վրա, ունի ինչպես ՌԴ, այնպես էլ ԱՊՀ այլ պետությունների ժամանակակից քրեական օրենսգրքերին բնորոշ Հատուկ մասի կառուցվածք: Այսպես, ՀՀ ՔՕ Հատուկ մասը բաղկացած է բաժիններից, որոնք իրենց հերթին բաժանված են գլուխների: Վերոգրյալից բխում է, որ դրա համակարգման հիմքում դրված է ժամանակակից քրեական իրավունքի գիտության կողմից լայն ճանա-

չում ստացած օբյեկտի քառանդամ դասակարգման սկզբունքը, ըստ որի՝ առանձնացվում է հանցագործության ընդհանուր, սեռային, տեսակային և անմիջական օբյեկտը: Այսինքն՝ հանցակազմերը դասակարգված են ըստ բաժինների սեռային օբյեկտի հատկանիշի հիման վրա, իսկ դրանց մեջ ներառված գլուխներում ընդգրկված նորմերով քրեաիրավական պաշտպանության տակ են դրվում տեսակային օբյեկտ կազմող միաբնույթ հասարակական հարաբերությունների առանձին խմբերը:

Անդրադառնալով առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունների, մասնավորապես՝ առևտրային կաշառքի և առևտրային կամ այլ կազմակերպությունների ծառայողների կողմից լիազորությունները չարաշահելու օբյեկտի հետագոտմանը, պետք է շեշտել, որ տվյալ արարքների ընդհանուր հատկանիշն այն է, որ դրանք ուղղված են միաբնույթ հասարակական հարաբերությունների դեմ: Վերոհիշյալ արարքների հանցակազմերը մախատեսող նորմերը (համապատասխանաբար 200-րդ և 214-րդ հոդվածները) ընդգրկված են ՀՀ ՔՕ «Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունները» վերնագրված 22-րդ գլխում, որը ներառված է «Մեփականության, տնտեսության և տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունները» վերնագրով 8-րդ բաժնում: Օրենսդիրն առանձնացրել է նշված հանցանքները պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործություններից, որոնց տվյալ արարքների հանցակազ-

Քրեական իրավունք

մերը մոտ են ըստ իրենց դիպրոկիցիայի կառուցվածքի՝ գտնելով, որ վերջիններս ունեն տարբեր օբյեկտ, և դրանք դասել տնտեսական հանցագործությունների շարքին: Այսպիսով, օրենսդրի տեսակետից վերը նշված արարքները ոտնձգում են ՀՀ տնտեսության բնականոն գործունեությունն ապահովող հասարակական հարաբերությունների դեմ: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 22-րդ գլխով նախատեսվող արարքների տեսակային օբյեկտն իրավաբանական գրականությունում բնորոշվում է որպես «...այն հասարակական հարաբերությունները, որոնք առաջանում են ՀՀ-ում նորմալ տնտեսական գործունեության ընթացքում՝ նյութական արժեքների արտադրության, բաշխման, փոխանակման և սպառման, ինչպես նաև ծառայությունների մատուցման բնագավառում», իսկ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների անմիջական օբյեկտը՝ որպես «...տնտեսական գործունեության որոշակի բնագավառում (ձեռնարկատիրական գործունեություն, դրամավարկային և այլն) առաջացած հասարակական հարաբերությունները» [1]: Կարծում ենք, որ հետազոտվող հանցագործությունների օբյեկտը որպես տնտեսական հարաբերությունների տարատեսակ դիտելը վիճելի է: Մինչդեռ, հարցի ներկայիս օրենսդրական լուծման պարագաներում այլ դիրքոշումը կհավաստե ինչպես օրենքի, այնպես էլ իրավաբանական տեխնիկայի պահանջներին:

Գտնում ենք, որ ՀՀ ՔՕ Հատուկ մասի համակարգում օրենսդրի կողմից վերը նշված արարքներին տրամադրված տեղը դժվար թե կարելի է համարել հիմնավորված: Օրենսդրի կողմից հաշվի չի առնվել այն հանգամանքը, որ ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնող՝ շահույթ ստանալու հիմնական նպատակ ունեցող առևտրային կազմակերպություններում կարգադրիչ կամ այլ կառավարչական գործառնություններ իրականացնող անձանցից բացի, տվյալ արարքների սուբյեկտների շրջանակում ընդգրկված են նաև այդպիսի նպատակներ չհետապնդող, տարբեր սոցիալական խնդիրներ իրականացնող ոչ առևտրա-

յին կազմակերպություններում համապատասխան լիազորություններով օժտված ծառայողները, հասարակական միավորումների, քաղաքական կուսակցությունների, արհմիությունների գործիչները, փաստաբանները, արբիտրները և այլ անձինք, որոնց կողմից իրականացվող լիազորությունները կարող են որևէ կապ չունենալ ձեռնարկատիրական գործունեության հետ: Հետևաբար, համապատասխան արարքները միշտ չէ, որ այս կամ այն չափով առնչվում են տնտեսության ոլորտին: Դժվար թե կարելի է պնդել, որ, օրինակ, քրեական գործով պաշտպան նշանակված փաստաբանին կաշառք տալու կամ վերջինիս կողմից կաշառք ստանալու հետևանքով վնասը հասցվում է տնտեսական գործունեության ոլորտում ծավալվող հասարակական հարաբերություններին: Թեև որոշ դեպքերում տնտեսական գործունեություն իրականացնող կազմակերպությունում կառավարման կարգի խախտման արդյունքում կարող է վնաս պատճառվել նաև տնտեսության ոլորտին, մինչդեռ, ուսումնասիրվող արարքների դրսևորումները կարող են լինել տարբեր և ակնհայտ է, որ չեն սահմանափակվում տնտեսական հարաբերությունների շրջանակներով: Բոլոր դեպքերում, գտնում ենք, որ նույնիսկ տնտեսության ոլորտին վնաս պատճառելու դեպքում տնտեսական հարաբերությունների դեմ ոտնձգությունը չի կազմում տվյալ արարքների էությունը, քանի որ վերջիններս առաջնահերթ ուղղված են այլ բնույթի՝ որոշակի ծառայողական լիազորությունների իրականացման կապակցությամբ ծավալվող հասարակական հարաբերությունների դեմ, որոնք անխուսափելիորեն խախտվում են համապատասխան հանցանքների կատարման յուրաքանչյուր դեպքում:

Քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համակարգում առևտրային կաշառքի և առևտրային կամ այլ կազմակերպությունների ծառայողների կողմից լիազորությունները չարաշահելու հանցակազմերը նախատեսող նորմերի տեղը որոշելու խնդիրը շոշափելիս հարկ է անդրադարձնալ նշված

հարցի վերաբերյալ քրեական իրավունքի տեսությունում ձևավորված տարբեր կարծիքներին: Որոշ հեղինակներ առաջարկել են ընդլայնել պաշտոնական հանցագործությունների սուբյեկտի (պաշտոնատար անձի) հասկացությունը, տարածելով պաշտոնական հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող նորմերի գործողությունը նաև ոչ պետական կազմակերպություններում ծառայություն իրականացնող անձանց վրա [2]: Փաստորեն, նման մոտեցման դեպքում պետական ծառայության դեմ ուղղված և հանրային ծառայության ոլորտում չընդգրկված կազմակերպությունների ծառայողների կողմից կատարվող հանցագործությունների օբյեկտը նույնացվում է: Այդ տեսակետը քրեագետների մեծամասնության կողմից իրավացիորեն համարվել է սկզբունքայնորեն սխալ [3]: Միևնույն ենք նշված կարծիքին և գտնում, որ այն հիմնավոր է, քանի որ իրենց էությանը և իրավաբանական հետևանքներով հանրային ապարատի պաշտոնատար անձանց հանցավոր արարքները տարբերվում են այլ կազմակերպություններում և հասարակական ինստիտուտներում որոշակի լիազորություններով օժտված անձանց նմանատիպ արարքներից: Այսպես, պաշտոնատար անձը, օժտված լինելով հանրային իշխանության կողմից իրեն պատվիրակված իրավագործություններով և նրա անունից գործելու պարտականությամբ, ձեռք է բերում յուրահատուկ իրավական կարգավիճակ ինչպես իշխանության ապարատի, այնպես էլ տվյալ պաշտոնատար անձի լիազորությունների իրականացման ոլորտում հայտնվող սուբյեկտների նկատմամբ: Այլ անձանց հետ փոխհարաբերություններում պաշտոնատար անձը գործում է որպես պետության ներկայացուցիչ, գործակալ, որի գործառույթների իրականացման միջոցով իրացվում է պետական կառավարումը: Հանրային իշխանությունից բխող պաշտոնատար անձի լիազորությունները պայմանավորված են պետության գործառույթներով և ուղղված նրա խնդիրների ապահովմանը, և

այդ իսկ պատճառով դրանց հաղորդվում է իշխանական բնույթ: Պաշտոնատար անձի փոխհարաբերությունները այլ սուբյեկտների հետ կարելի է բնութագրել որպես պետության (հանրային իշխանության) և մասնավոր անձանց միջև փոխհարաբերություններ: Հետևաբար հանրային իշխանության իրացմանն ուղղված իր գործառույթներն իրականացնելիս, չարաշահելով պետության կողմից իրեն վերապահված լիազորությունները՝ պաշտոնատար անձը խախտում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների բնագավառում գործունեությունը՝ միաժամանակ հեղինակագրելով հանրային իշխանության համակարգը, որն իր հերթին հանգեցնում է պետական իշխանության թուլացմանը: Դրանով է պայմանավորված հանրային իշխանության անունից հանդես եկող պաշտոնատար անձանց յուրահատուկ կարգավիճակը: Ինչ վերաբերվում է հանրային ծառայության ոլորտում չընդգրկված մարմիններում ծառայող անձանց, ապա նրանց իրավական վիճակը բոլորովին այլ է՝ վերջիններս կոչված չեն իրացնելու պետական կառավարումը, չունեն համապատասխան կարգավիճակ, հետևաբար նրանց իրավունքների և պարտականությունների շրջանակն իր բնույթով և բովանդակությամբ տարբերվում է հանրային ապարատի պաշտոնատար անձանց իշխանական բնույթ կրող իրավագործություններից: Ուստի նրանց կողմից թույլ տրվող հանցավոր չարաշահումները՝ թեև ակնհայտորեն վնասակար են և վտանգ են ներկայացնում օրենքով պաշտպանվող հասարակական բարիքների համար, սակայն ուղղակիորեն չեն ոտնձգում պետական իշխանության դեմ՝ չնայած որոշ դեպքերում կարող են վնաս հասցնել նաև պետական շահերին: Պաշտոնատար անձանց և այդպիսիք չհանդիսացող որոշակի լիազորություններով օժտված անձանց կողմից ծառայողական գործառույթներն իրականացնելիս կատարվող հանցանքների հիմնական տարբերությունն այն է, որ դրանք ուղղված են տարբեր օբյեկտների դեմ: Հենց այդ հանգամանքով է պայմանավորված

Քրեական իրավունք

տվյալ երկու կատեգորիաների արարքների օրենսդրական սահմանազատման անհրաժեշտությունը:

Միաժամանակ սխալ կլինի թերագնահատել պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, դրանց կազմակերպություններ կամ հիմնարկներ չհանդիսացող կազմակերպություններում իրականացվող կառավարման, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության կայացման պայմաններում անհրաժեշտ, կարևոր դեր խաղացող ինստիտուտների բնականոն գործունեության նշանակությունը: Այսպես, ներկա դրությամբ երկրի մասշտաբով կարևորագույն ռազմավարական նշանակություն ունեցող օբյեկտների (այդ թվում՝ էներգետիկայի, կենսապահովման, արտադրության և այլն) կառավարումն իրականացվում է առևտրային կազմակերպությունների կողմից: Այդպիսի օբյեկտների թվին են պատկանում, օրինակ՝ էլեկտրական ցանցերը, ատոմային էլեկտրակայանը, հիդրոէլեկտրակայանները, ջրամատակարարման և գազամատակարարման համակարգերը, օդանավակայանները, երկաթուղիները և այլն, որոնց բնականոն գործունեությունը և իրականացվող խնդիրների արդյունավետ կենսագործումը նշանակալից դեր է խաղում հասարակական կյանքի տարբեր բնագավառների և ամբողջ հասարակության համար: Քաղաքացիական հասարակության զարգացման գործում կարևոր նշանակություն ունի նաև տարբեր ինստիտուտների (փաստաբանության, առողջապահության, արհեստագիտության, առաջադեմ և դրանց առջև դրված խնդիրների ապահովումը:

Հետևաբար հանրային ծառայության համակարգում չընդգրկված մարմիններում իրականացվող կառավարումը, համապատասխան լիազորություններով օժտված անձանց կողմից այդպիսի լիազորությունների իրավաչափ օգտագործումն անհրաժեշտ պայման է տվյալ կազմակերպությունների և ինստիտուտների կողմից իրականացվող խնդիրների արդյունավետ իրագործման համար: Այդ իսկ պատճառով գտնում ենք, որ հիմնավոր չէ որոշ իրավագետների կողմից արտահայտվող այն կարծիքը, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ չհանդիսացող կազմակերպություններում իրականացվող ծառայության շահերը քրեաիրավական պաշտպանության կարիք չունեն, այլ կարող են պաշտպանվել մասնավոր իրավունքի նորմերով, և այս կամ այն կազմակերպությունում ծառայության ճիշտ իրականացման կազմակերպումը ոչ թե պետության, այլ համապատասխան կազմակերպությունների սեփականատերերի խնդիրն է [4]: Տվյալ դիրքորոշումը պաշտպանող հեղինակներն առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության բնականոն իրականացումը չեն դիտում որպես քրեաիրավական պաշտպանության կարիք ունեցող հասարակական հարաբերություններ՝ պատճառաբանելով, որ դրանք ունեն երկրորդական նշանակություն: Նշված մտտեցման կողմնակիցների, այդ թվում՝ պրոֆեսոր Բ. Վ. Վոլժենկինի կարծիքով, առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունները նախատեսող առանձին գլխի գոյությունը հիմնավոր չէ՝ քրեաիրավական պաշտպանության կարիք ունեցող օբյեկտի բացակայության պատճառաբանությամբ: Հեղինակը գտնում է, որ համապատասխան գլխի նորմերը պետք է տեղադրվեն քրեական օրենսգրքի այլ գլուխներում՝ կախված դրանից, թե ինչպիսի հասարակական հարաբերություններին է վնաս պատճառվում այդ արարքների կատարման արդյունքում, օրինակ՝ առևտրային և այլ կազմակերպությունների ծառայողները կարող են քրեական պատասխանատվություն կրել քաղաքացիների իրավունքների խախտման հետ կապված տարբեր ոտնձգությունների, սեփականության, բնապահպանության, տեղեկատվության անվտանգության դեմ ուղղված և առաջին հերթին՝ ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեության իրականացման կարգը խախտող շարաշահումների համար [5]: Այդ տեսակետին համամիտ է նաև Ս. Վ. Իզոպիմովը, որի կարծիքով առևտրային և այլ կազմակերպություն-

մից արտահայտվող այն կարծիքը, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ չհանդիսացող կազմակերպություններում իրականացվող ծառայության շահերը քրեաիրավական պաշտպանության կարիք չունեն, այլ կարող են պաշտպանվել մասնավոր իրավունքի նորմերով, և այս կամ այն կազմակերպությունում ծառայության ճիշտ իրականացման կազմակերպումը ոչ թե պետության, այլ համապատասխան կազմակերպությունների սեփականատերերի խնդիրն է [4]: Տվյալ դիրքորոշումը պաշտպանող հեղինակներն առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության բնականոն իրականացումը չեն դիտում որպես քրեաիրավական պաշտպանության կարիք ունեցող հասարակական հարաբերություններ՝ պատճառաբանելով, որ դրանք ունեն երկրորդական նշանակություն: Նշված մտտեցման կողմնակիցների, այդ թվում՝ պրոֆեսոր Բ. Վ. Վոլժենկինի կարծիքով, առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունները նախատեսող առանձին գլխի գոյությունը հիմնավոր չէ՝ քրեաիրավական պաշտպանության կարիք ունեցող օբյեկտի բացակայության պատճառաբանությամբ: Հեղինակը գտնում է, որ համապատասխան գլխի նորմերը պետք է տեղադրվեն քրեական օրենսգրքի այլ գլուխներում՝ կախված դրանից, թե ինչպիսի հասարակական հարաբերություններին է վնաս պատճառվում այդ արարքների կատարման արդյունքում, օրինակ՝ առևտրային և այլ կազմակերպությունների ծառայողները կարող են քրեական պատասխանատվություն կրել քաղաքացիների իրավունքների խախտման հետ կապված տարբեր ոտնձգությունների, սեփականության, բնապահպանության, տեղեկատվության անվտանգության դեմ ուղղված և առաջին հերթին՝ ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեության իրականացման կարգը խախտող շարաշահումների համար [5]: Այդ տեսակետին համամիտ է նաև Ս. Վ. Իզոպիմովը, որի կարծիքով առևտրային և այլ կազմակերպություն-

ներում ծառայության շահերը, լինելով հանրության համար նվազ կարևոր, կարող են հանդես գալ միայն որպես լրացուցիչ կամ ֆակտուալ օբյեկտ, իսկ որպես սեռաշին, տեսակային և հիմնական անմիջական օբյեկտ պետք է դիտվեն այն հասարակական հարաբերությունները, որոնք նշանակություն ունեն հանրային շահի տեսանկյունից [6]:

Նշված տեսակետի հետ դժվար է համաձայնվել հետևյալ պատճառաբանությամբ: Հիմք ընդունելով, որ հանցավոր ոտնձգության արդյունքում վնասը կարող է միաժամանակ պատճառվել մեկից ավելի օբյեկտին, ապա արարքի հիմնական և լրացուցիչ օբյեկտները որոշելիս անհրաժեշտ է առանձնացնել այն հասարակական հարաբերությունը, որը տվյալ դեպքում հանդիսանում է հիմնական, առաջնային: Այդպիսի հասարակական հարաբերությունը որոշելիս հաշվի է առնվում ոչ միայն տվյալ արարքի հետևանքով վնասվող սոցիալական արժեքներից յուրաքանչյուրի նշանակությունը և կարևորությունը՝ հասարակական շահերի տեսակետից, այլև առաջին հերթին հիմք է ընդունվում այն հանգամանքը, թե ո՞ր հասարակական հարաբերության դեմ ոտնձգությունն է տվյալ հանցագործության սոցիալական էությունը, որը և վճռորոշ դեր է խաղում հիմնական օբյեկտի հարցը լուծելիս: Միշտ չէ, որ վնասվողներից ավելի արժեքավոր հասարակական բարիքը պետք է համարվի հանցագործության հիմնական օբյեկտ: Օրինակ՝ ավազակության դեպքում տվյալ հանցագործության լրացուցիչ օբյեկտը (մարդու առողջությունը) ավելի կարևոր նշանակություն ունի, քան հիմնական օբյեկտը (սեփականության հարաբերությունները): Այսպիսով, հիմնավոր չի թվում հանրային չհանդիսացող ծառայության ոլորտում կատարվող հանցագործությունների հիմնական օբյեկտը որոշել՝ ղեկավարվելով միայն այդպիսի արարքների հետևանքով ոտնձգության ենթարկվող հասարակական հարաբերությունների արժեքավորության և կարևորության սկզբունքով: Բացի այդ, կարծում ենք, որ արդարացված չի լինի թերագնահատել առևտրային և այլ (պետա-

կան կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններ կամ դրանց հիմնարկներ չհանդիսացող) կազմակերպություններում ծառայության բնականոն իրականացումն ապահովող հասարակական հարաբերությունների կարևորությունը՝ այդպիսիք դիտելով որպես հանրային շահի համար էական նշանակություն չունեցող:

Առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունների օբյեկտի խնդիրը շոշափելիս, նկատի ունենալով տվյալ հարցի շուրջ քրեական իրավունքի տեսությունում առկա բազմակարծությունը՝ հարկ է պարզել, թե որոնք են տվյալ կազմակերպություններում (կամ համապատասխան ինստիտուտներում) ծառայության շահերը: Քրեագետներից շատերը «ծառայության շահ» հասկացությունը կապում են այդպիսի կազմակերպությունների գործունեության կապակցությամբ ծավալվող իրավահարաբերություններին մասնակցող տարբեր սուբյեկտների շահերի հավասարակշռության հատկանիշի հետ և այն բնորոշում որպես հասարակական հարաբերությունների համալիր՝ կապված առևտրային և ոչ առևտրային կազմակերպությունների, նրանց մասնակիցների, աշխատողների, հաճախորդների, ավանդատուների և պարտատերերի, ինչպես նաև հասարակության շահերի միջև հավասարակշռության պահպանման հետ [7]: Հեղինակների մեծամասնությունը, գտնելով, որ ծառայության շահերի բովանդակությունը տվյալ կազմակերպության կառավարման ապարատի ճիշտ և հստակ գործելու, ծառայողների կողմից իրենց աշխատանքային գործառույթները պատշաճ, ի օգուտ տվյալ կազմակերպության և դրա խնդիրներին համապատասխան կատարելն է, միաժամանակ կարևորում է այլ սուբյեկտների շահերի պահպանման անհրաժեշտությունը [8]: Վերագրյալի հիման վրա կարելի է հանգել այն հետևության, որ ծառայության շահեր ասելով՝ ենթադրվում է ոչ միայն ծառայողական գործունեության արդյունքում տվյալ կազմակերպության խնդիրների ապահովումը,

Քրեական իրավունք

այլև այդ կազմակերպության հետ իրավահարաբերությունների մեջ մտնող կամ դրա գործունեության ոլորտին այս կամ այն կերպ առնչվող սուբյեկտների իրավունքների և օրինական շահերի պահպանումը՝ որպես տվյալ կառույցում ծառայության շահերի իրացման պարտադիր հատկանիշ: Դա իր մեջ ներառում է ծառայություն իրականացնող սուբյեկտների պարտականությունն օգտագործելու իրենց վերապահված իրավունքները և լիազորությունները միայն իրենց ծառայողական գործառույթների իրականացման նպատակով, կատարելու իրենց գործառույթները նորմատիվ-իրավական և տվյալ կազմակերպության հիմնադիր և ներքին իրավական ակտերի պահանջներին, ինչպես նաև կանոնադրությամբ նախատեսված նպատակներին և աշխատանքային պայմանագրի դրույթներին համապատասխան:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ կարելի է անդրադառնալ ուսումնասիրվող արարքների օբյեկտի բնորոշմանը: Մեր կարծիքով, վերոհիշյալ արարքներն առաջին հերթին ուսնձգում են հանրային ծառայության համակարգում չընդգրկված կազմակերպություններում և ինստիտուտներում օրենքի և այլ իրավական ակտերի պահանջներին և տվյալ կազմակերպության (ինստիտուտի) խնդիրներին համապատասխան իրականացվող կառավարման կամ մասնագիտական գործունեության իրականացման սահմանված կարգը (այսինքն՝ ծառայության շահերը) ապահովող հասարակական հարաբերությունների դեմ, և հենց դա է տվյալ հանցագործությունների սոցիալական էությունը: Նշված հասարակական հարաբերությունների համակցությունը, մեր կարծիքով, պետք է դիտվի որպես այդ արարքների տեսակային օբյեկտ:

Հիմք ընդունելով տվյալ հանցագործությունների օբյեկտի յուրահատկությունը, որն ըստ մեր դիրքորոշման հանգեցնում է առևտրային կաշառքի, ինչպես նաև առևտրային կամ այլ կազմակերպությունների ծառայողների կողմից լիազորությունները չարաշահելու և ՀՀ ՔՕ 22-րդ գլխով

նախատեսված այլ արարքների տեսակային օբյեկտների միջև անհամապատասխանության, կարծում ենք, որ նպատակահարմար կլինի առանձնացնել ուսումնասիրվող արարքները տնտեսական հանցագործություններից՝ ընդգրկելով դրանք ինքնուրույն գլխում: Այդ կապակցությամբ նշենք նաև, որ ՌԳ օրենսդրի կողմից տվյալ խնդրին տրված լուծումը՝ համեմատած ՀՀ օրենսդրության հետ, ավելի հաջող է: Մինչդեռ, գտնում ենք, որ պետք չէ նույնությամբ կրկնել ՌԳ իրավական փորձը, որը, կարծում ենք, նույնպես գուրկ չէ թերություններից: Այսպես, ՌԳ ՔՕ «Առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունները» վերնագրված 23-րդ գլխին ընդգրկված է «Տնտեսության ոլորտի հանցագործությունները» վերնագրով 8-րդ բաժնում [9]: Այսինքն՝ ՌԳ ժամանակակից քրեական իրավունքի կողմից ճանաչված և լայն տարածում ստացած հանցագործության օբյեկտի քառասնորս դասակարգման սկզբունքից բխում է, որ ինչպես առևտրային կաշառքի, այնպես էլ առևտրային կամ այլ կազմակերպությունների ծառայողների կողմից լիազորությունները չարաշահելու սեռային օբյեկտ պետք է համարվի տնտեսության ոլորտում ծավալվող հասարակական հարաբերությունները, իսկ տեսակային օբյեկտը պետք է դիտվի որպես սեռային օբյեկտի մի մաս: Ստացվում է, որ այն հասարակական հարաբերությունները, որոնք ուղղված են առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության շահերի ապահովմանը, դիտվում են որպես տնտեսության ոլորտի հասարակական հարաբերությունների տարատեսակ: Մինչդեռ, ինչպես արդեն նշվել է, վերը նշված հանցագործությունները՝ թեև որոշ դեպքերում կարող են խախտել նաև տնտեսական գործունեության իրականացման կարգը և վնաս հասցնել տնտեսական հարաբերություններին, սակայն շատ հաճախ դուրս են մնում դրանց շրջանակներից և կարող են ընդհանրապես չառնչվել տնտեսության ոլորտին: Հետևաբար ՀՀ ՔՕ Հատուկ մասում առևտրային կաշառքի և

առևտրային կամ այլ կազմակերպությունների ծառայողների կողմից լիազորությունները չարաշահելու հանցակազմերը նախատեսող հոդվածների տեղը որոշելիս ՌԴ քրեական օրենսդրության օրինակով դեկավարվելու դեպքում առկա կլինեն նույն հաստիքայիններ:

Միաժամանակ հարկ է ընդգծել, որ որոշ դեպքերում ՀՀ ՔՕ բաժիններում ներառված գրուխները նախատեսում են իրենց բնույթով տարբեր օբյեկտների դեմ ուղղված հանցագործությունների խմբեր: Օրինակ՝ ՀՀ ՔՕ 9-րդ բաժինը («Հասարակական անվտանգության, համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության, հասարակական կարգի և բարոյականության, բնակչության առողջության դեմ ուղղված հանցագործություններ») ընդգրկում է հասարակական անվտանգության (գլուխ 23), համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության (գլուխ 24), հասարակական կարգի և բարոյականության (գլուխ 25), ինչպես նաև բնակչության առողջության (գլուխ 26) դեմ ուղղված հանցագործություններին նվիրված գլուխներ: Անշուշտ, համակարգչային տեղեկատվության անվտանգության և օրինակ՝ հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ ուղղված հանցագործությունները ունենում են բոլորովին տարբեր ոլորտներում ծավալվող տարաբնույթ հասարակական հարաբերությունների դեմ: Մինչդեռ, նշված հանցանքները նախատեսող նորմերը՝ չնայած պաշտպանում են տարբեր բնույթի հասարակական բարիքները, միավորված են միևնույն բաժնում, այսինքն՝ տվյալ բաժնի

նորմերով քրեական պաշտպանության տակ է դրվում թվարկված բոլոր արժեքների սպահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններից բաղկացած համալիր օբյեկտը: Կարծում ենք, դա չի հակասում իրավաբանական տեխնիկայի կանոններին՝ նկատի ունենալով, որ բոլոր տեսակային օբյեկտների դեմ ուղղված հանցագործության համար վտանգավոր արարքների խմբերը հաշվի են առնված բաժնի վերնագրում, որը թույլ է տալիս որոշել համապատասխան հանցագործությունների ինչպես սեռային, այնպես էլ տեսակային օբյեկտը: Նման պարագաներում, մեր կարծիքով, ուսումնասիրվող արարքները նախատեսող նորմերի տեղը որոշելու խնդրի լավագույն լուծումը կլինի հետևյալը՝ առանձնացնել առևտրային կաշառքի և առևտրային կամ այլ կազմակերպությունների ծառայողների կողմից լիազորությունները չարաշահելու հանցակազմերը նույն բաժնում ստեղծված առանձին գլխում՝ միաժամանակ փոփոխելով ՀՀ ՔՕ 8-րդ բաժնի վերնագիրը, որը, բացի սեփականության, տնտեսության և տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններից, պետք է նաև նշում պարունակի առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունների վերաբերյալ, որի դեպքում այդ արարքները սահմանազատված կլինեն տնտեսական հանցագործություններից և միաժամանակ հնարավոր կլինի հատակ որոշել տվյալ բաժնի մեջ մտնող հանցագործությունների յուրաքանչյուր խմբի տեսակային օբյեկտը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Խմբագրությանը իրավաբանական գտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Մ. Վազինյանի: Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 2004, էջ 391-392:
2. Организованная преступность-2. Под ред. А.И. Долговой, С.В. Дьякова. М., 1993, с. 322.
3. Уголовное право. Особенная часть. Под ред. Н.А. Беляева, Д.П. Водяникова, В.В. Орехова. Ч. 2, СПб, 1995, с. 21. Новое Уголовное право России. Особенная часть. Учебное пособие. Под ред. Г. Н. Борзенкова. М., Зерцало, 1996, с. 310-311.
4. *Изоимов С. В.* Теоретико-прикладной анализ служебных преступлений, совершаемых в коммерческих и иных организациях (уголовно-правовой и криминологический аспекты). Нижний Новгород, 2004, с. 477-478. УК РФ. Комментар. дон, проф. Б.В. Волженкина. СПб, Альфа, 1996, с. 214.
5. УК РФ. Комментар. д. ю. н, проф. Б.В. Волженкина. СПб, Альфа, 1996, с. 214. *Волженкин Б.В.* Модельный Уголов-

- ный кодекс для государств-участников Содружества Независимых Государств. Государство и право, 1996, N5, с. 76.
6. *Изоимов С. В.* Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях (уголовно-правовой анализ). СПб, 1997, с. 102. *Изоимов С. В.* Теоретико-прикладной анализ служебных преступлений, совершаемых в коммерческих и иных организациях (уголовно-правовой и криминологический аспекты). Нижний Новгород, 2004, с. 477-478.
7. Уголовное право России. Особенная часть. Под ред. В. П. Ревина. М., 1998, с. 294. Уголовное право РФ Особенная часть. Под ред. Б. В. Здравомыслова. М., 1996, с. 236.
8. Уголовное право России. Часть Особенная: Учебник для вузов. Отв ред. Л.Л. Крутчиков. М., Бек, 1999, с. 369. *Волженкин Б.В.* Служебные преступления. М., Юристъ, 2000, с. 284.
9. Уголовный кодекс Российской Федерации. Система "ГАРАНТ", www.garant.ru.

Վահե ՀԱԽՎԵՐԳՅԱՆ

ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի դատավորի օգնական,
«Գլաճոր» համալսարանի հայցորդ

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Պետության գործառույթների արդյունավետ իրականացումը մեծապես պայմանավորված է այն իրականացնողների օրինապահ վարքագծով: Այդ իսկ պատճառով պետության կողմից քաղաքացիական ծառայողների համար իրավական պատասխանատվության միջոցների նախատեսումը նպատակ ունի նպաստել ծառայության ընթացքում ծառայողների կարգապահության բարձրացմանը, ծառայողական պարտականությունների պատշաճ կատարմանը, իրավախախտումների կանխարգելմանը, օրինականության ամրապնդմանը և այլն:

Իրավական պատասխանատվությունն իրավաբանական գրականության մեջ բնորոշվում է որպես խախտված նորմի՝ սանկցիայով նախատեսված և իրավասու պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձի կողմից պատշաճ ընթացակարգով իրավախախտողի նկատմամբ կիրառվող իրավական հարկադրանքի միջոց, որի կիրառման ընթացքում սանկցիայի համընդհանուր դրույթները կոնկրետացվում և անհատականացվում են կոնկրետ իրավախախտման համար, կոնկրետ անձի իրավաբանական պատասխանատվության որոշակի չափի տեսքով¹:

Իրավական և ժողովրդավարական պետություններում պետական ծառայողական իրավահարաբերությունների կարևոր մաս է հանդիսանում պետական ծառայողների, այդ թվում՝ քաղաքացիական ծառայողների իրավական պատասխանատվությունը:

Քաղաքացիական ծառայողները, ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ հոդվածի ուժով որպես պաշտոնատար անձինք ժողովրդի անունից իրականացնելով ժողովրդին պատկանող իշխանությունը, պատասխանատու են ոչ միայն իրենց գործողությունների համար որպես մարդ և քաղաքացի, այլև իրենց պաշտոնով պայմանավորված հանդիսանալով պետական հանրային իշխանության կրողներ՝ այդ իշխանությունն իրականացնող պաշտոնատար անձինք միաժամանակ հանրային պատասխանատվություն են կրում ժողովրդի, բնակչության, կոնկրետ անհատի առջև, ինչպես նաև հասարակության ներկայի ու ապագայի հանդեպ ինչպես իրենց ծառայողական պարտականությունները ոչ պատշաճ կատարելու, այնպես էլ պաշտոնական պարտականությունները չկատարելու (անգործություն) և իրենց ծառայողական դիրքը չարաշահելու համար:

ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան, և այդ իշխանությունն իրականացնողներն իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով²:

Սահմանադրական նշված նորմ-սկզբունքի տրամաբանությունից ելնելով և քաղաքացիական ծառայողների իրավական պատասխանատվության կարևորությունը որպես իրավական պետության կայացման կարևորագույն բաղադրիչ հաշվի առնելով՝

ՄԱՅԻՍ 2013 Ե (166)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

քաղաքացիական ծառայողների պատասխանատվությունը որոշ մանրամասներով կոնկրետացվում է ՀՀ Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքի՝ քաղաքացիական ծառայության հիմնական սկզբունքները սահմանող 5-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ ի թիվս այլ սկզբունքների օրենսդիրը, որպես քաղաքացիական ծառայության հիմնական սկզբունք սահմանել է՝ ՀՀ Սահմանադրության, օրենքների գերակայությունը, մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների առաջնահերթությունը, ինչպես նաև քաղաքացիական ծառայողների պատասխանատվությունն իրենց ծառայողական պարտականությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար³: Նշված սկզբունքը կարևոր նշանակություն ունի քաղաքացիական ծառայողների անձնական պատասխանատվության ձևավորման ու բարձրացման, իրավունքի նորմերի պահպանման, ծառայողական և առհասարակ պետական կարգապահության ամրապնդման ու պետական իշխանության համակարգի կատարելագործման տեսանկյունից⁴:

ՀՀ Սահմանադրության, օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջները կատարելը, մասնագիտական և պրակտիկ (գործնական) գիտելիքներ ապահովելը, հաշվետվություններ ներկայացնելը, վերադասների որոշումները, հանձնարարականները, իր պարտականությունները ճիշտ և ժամանակին կատարելը, աշխատանքային կարգապահական ներքին կանոնները պահպանելը, առաջարկությունները, դիմումներն ու բողոքները քննության առնելը և դրանց ընթացք տալը, պետական և ծառայողական գաղտնիք պարունակող փաստաթղթերի հետ աշխատելու պահանջները պահպանելը, եկամուտների հայտարարագիր ներկայացնելը ՀՀ Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքի տեսանկյունից համարվում են քաղաքացիական ծառայողների հիմնական պարտականությունները⁵:

Այսպիսով, քաղաքացին, զբաղեցնելով քաղաքացիական ծառայության պաշտոն,

ստանձնած պաշտոնով պայմանավորված յուրահատուկ իրավական կապի մեջ է մտնում և մինչև պաշտոնավարման ավարտը գտնվում պետության հետ՝ ստանձնելով այդ հարաբերություններից բխող փոխադարձ իրավունքներ ու պարտականություններ և վերջինիս չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար կրում է պատասխանատվություն:

Քաղաքացիական ծառայողի իրավունքները, պարտականությունները և պատասխանատվության միջոցները պետության կողմից սահմանված և երաշխավորված քաղաքացիական ծառայողի պատշաճ և հնարավոր վարքագիծն ապահովող միջոցների ամբողջությունն են: Միաժամանակ այդ հարաբերություններում առկա է իրավունքների, պարտականությունների և պատասխանատվության երկակիություն՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, որ մի կողմից քաղաքացիական ծառայողը քաղաքացի է և, որպես քաղաքացի օժտված է Սահմանադրությամբ և այլ իրավական ակտերով նախատեսված իրավունքներով և պարտականություններով, մյուս կողմից՝ նա օժտված է քաղաքացիական ծառայողի կարգավիճակից բխող իրավունքներով, պարտականություններով և վերջինիս չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար կրում է քաղաքացիական ծառայությունը կարգավորող նորմերով նախատեսված կարգապահական պատասխանատվություն, իսկ զանցանքի կամ հանցագործության հատկանիշների առկայության դեպքերում քաղաքացիական ծառայողները ենթակա են վարչական կամ քրեական պատասխանատվության:

Որպես կանոն, ինչպես տարբեր երկրներում, այնպես էլ ՀՀ-ում քրեական օրենսգրքում նախատեսվում են ծառայողների կողմից կատարված իրավախախտումների հատուկ հանցակազմեր, որոնք հիմնականում կապված են ծառայողի կողմից կաշառք վերցնելու, պաշտոնական դիրքն օգտագործելու, չարաշահելու հետ: Տարբեր երկրներում գոյություն ունեն նաև քաղաքացիական ծառայողների ֆինանսական

պատասխանատվության մեխանիզմներ պետական կամ հասարակական միջոցների չհիմնավորված վատնման, յուրացման համար:

Քաղաքացիական (հանրային) ծառայողների նկատմամբ որոշ երկրներում տարածվում են նաև քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության հատուկ նորմեր, երբ ղեկավարությունը, որը պատասխանատվություն է կրել պատճառված վնասի հատուցման համար, ռեգրեսիվ հայց է հարուցում այն պետական ծառայողի նկատմամբ, ով մեղավոր է պատճառված վնասի համար: Հայաստանի Հանրապետությունում հետադարձ պահանջներ ներկայացնելու պետության իրավունքը նախատեսված է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով, որի 108-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը կամ համայնքը, որը հատուցել է պատճառված վնասը, իրավունք ունի հետադարձ պահանջներ ներկայացնելու վարչական մարմնի այն պաշտոնատար անձին, ում գործողությունները կամ անգործությունը հանգեցրել են ոչ իրավաչափ վարչարարության, և որի հետևանքով վնաս է պատճառվել անձին:

Հետադարձ պահանջներ ներկայացնելու հիմք է պաշտոնատար անձի գործողություններում կամ անգործությունում դիտավորության կամ անփութության առկայությունը: Նշված իրավանորմով սահմանված իրավակարգավորմամբ հստակ տարանջատում է դրված պետության, պաշտոնատար անձի կարգավիճակի և վերջինիս համապատասխան գործառույթի միջև: Միաժամանակ պաշտոնատար անձի կողմից գործողության կամ անգործության համար պատասխանատվության ծագման անհրաժեշտ նախապայման է համարվում տվյալ վարչական մարմնի պաշտոնատար անձի մեղքը, այսինքն՝ դիտավորությունը կամ անփութությունը⁶:

Պատասխանատվության վերը նշված տեսակները նախատեսված են քրեական, վարչական, քաղաքացիական իրավունքի նորմերով: Որպես կանոն, վարչական

իրավունքի նորմերով են կարգավորվում քաղաքացիական ծառայողի կարգապահական պատասխանատվության հետ կապված իրավահարաբերությունները, իսկ Անգլիայում վարչական իրավունքի նորմերով են կարգավորվում նաև քաղաքացիական ծառայողների քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությանն առնչվող հարցերը:

Պետական ծառայողական իրավահարաբերությունների կարևոր մաս է կազմում պետական ծառայողների, այդ թվում՝ քաղաքացիական ծառայողների կարգապահական պատասխանատվությունը:

ՀՀ Սահմանադրության 83.5-րդ հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ ի թիվս այլ իրավահարաբերությունների, բացառապես Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով են սահմանվում կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու դեպքերը, կարգը, պայմանները: Սահմանադրական համապատասխան նորմի տրամաբանությունը ենթադրում է, որ ի թիվս այլ իրավահարաբերությունների բացառապես օրենքով կարգավորման ենթակա հարաբերությունների շարքին են դասվում քաղաքացիական ծառայողներին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու դեպքերը, կարգը և պայմանները, ինչը մի կողմից վկայում է, որ սահմանադրական այս նորմի իրացվելիությունն ապահովելու համար այն պետք է կոնկրետացվի սուբյեկտիվ իրավունքներում, իսկ մյուս կողմից՝ հիշյալ դրույթի ամրագրումը նպատակ է հետապնդում Ազգային ժողովը ներգրավելով ապահովել կարգապահական օրենսդրության լեգիտիմության ավելի բարձր աստիճան՝ որպես քաղաքացիական ծառայության սկզբունք օրենքի առջև քաղաքացիական ծառայողների իրավահավասարությունը երաշխավորող, կարգապահական հստակ և արդյունավետ ընթացակարգեր նախատեսող, ըստ զանցանքի ծանրության և վնասակարության աստիճանի դեպքերը սահմանող իրավական կառուցակարգ:

Սովորաբար, աշխարհի շատ երկրներում քաղաքացիական ծառայողի կարգա-

պահական պատասխանատվությունը կանոնակարգվում է քաղաքացիական ծառայության ոլորտը կանոնակարգող օրենքով:

Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքացիական ծառայողների կարգապահական պատասխանատվության օրենքի բացակայությունը ենթադրում է, որ այն պետք է կարգավորվեր «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով, մինչդեռ այն նրա հիման վրա Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի կողմից 2002թ. նոյեմբերի 22-ին ընդունված «Ծառայողական քննություն անցկացնելու կարգը սահմանելու մասին» N124-Ն որոշմամբ մանրամասն չեն սահմանվում քաղաքացիական ծառայողներին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու դեպքերը, կարգը և պայմանները:

Կարգապահական զանցանքն իրավաբանական գրականության մեջ բնորոշվում է, որպես անձի կողմից կարգապահական կանոնակարգի, կանոնների հակաիրավական մեղավորությամբ կատարված հանրորեն նվազ վտանգավոր խախտում (զանցանք) աշխատանքային, ծառայողական, ուսումնական կամ այլ գործունեության ոլորտում, որի համար նախատեսված է համապատասխան կարգապահական պատասխանատվություն (տույժ):

Քաղաքացիական ծառայության համակարգում կարգապահական պատասխանատվությունը բնորոշվում է որպես իրավաբանական պատասխանատվության տեսակ, որը նախատեսվում է կարգապահական իրավախախտման (զանցանքի) համար: Այլ կերպ ասած՝ կարգապահական պատասխանատվությունը՝ որպես անբարենպաստ հետևանք, առաջ է գալիս իրավունքի և բարոյականության տեսանկյունից պարսավելի արարք կատարած քաղաքացիական ծառայողի համար: Վերոգրյալի համատեքստում ակնբախ է «զանցանք» և «պատասխանատվություն» հասկացությունների միջև առկա դիալեկտիկական կապը:

Կարգապահական պատասխանատվությունը զանցանքի փաստով պետության

և զանցանք կատարած քաղաքացիական ծառայողի միջև ծագած և կարգապահական նորմերով կարգավորվող հարաբերություններ են: Նշված իրավահարաբերությունները ծագում են կարգապահական խախտման պահից, որի արդյունքում պետությունը (համապատասխան լիազորություններով օժտված պաշտոնատար անձ, պետական մարմին) իրավունք է ստանում և պարտավոր է կիրառել կարգապահական ներգործության միջոցներ: Կարգապահական նորմերի խախտումը (կարգապահական զանցանքը) բնորոշվում է դրա հատկանիշների միջոցով.

1. հանրային վնասակարություն (հանրային նվազ վտանգավորություն).
2. հակաիրավականություն (ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով ինչպես նաև էթիկայի կանոններով արգելված արարք).
3. մեղավորություն:

Վերոգրյալի տրամաբանությունը ենթադրում է, որ քաղաքացիական ծառայողի նկատմամբ կիրառվող կարգապահական պատասխանատվության միջոցը չի կարող ինքնանպատակ բնույթ կրել, այլ այն պարտադիր կերպով պետք է բխի ոչ միայն տվյալ ծառայողի կողմից թույլ տրված հակաիրավական արարքի հանրային վնասակարության աստիճանից, այնպես էլ տվյալ խախտման մեջ տվյալ քաղաքացիական ծառայողի մեղավորության աստիճանից՝ նպատակ հետապնդելով ապահովել կիրառվելիք տույժի ոչ միայն օրինականությունը, այլև իրավականությունը ինչպես նաև թույլ տրված խախտման և կիրառվելիք տույժի տեսակի միջև համաչափությունը:

Կարգապահական խախտումների քննության ժամանակ համապատասխան սանկցիաները (տույժեր) պետք է կիրառվեն նախապես սահմանված համապատասխան ընթացակարգերի հիման վրա և դրանց խստիվ պահպանմամբ, որը ոչ միայն պետք է լինի իրենց ծառայողական պարտականությունները խախտելու համար քաղաքացիական ծառայողների պատասխանատվությունը երաշխավորող գործիք, այլև պետք է լինի պատշաճ և հստակ

ձևակերպված, որը միաժամանակ պետք է բխի պետության կողմից ստանձնած պարտավորություններից:

Կարգապահական նորմերով կարգավորվող իրավահարաբերություններում իրավահարաբերության յուրաքանչյուր սուբյեկտ ձեռք է բերում որոշակի իրավունքներ և կրում է որոշակի պարտականություններ: Նշված իրավունքներն ու պարտականությունները պետք է բխեն Սահմանադրությունից, իսկ պետությունն իր հերթին պարտավոր է իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայում ապահովել դրանց արդյունավետ իրացվելիությունը:

Մինչդեռ քաղաքացիական ծառայության մասին օրենսդրությունը չի ապահովում կարգապահական պատասխանատվության ենթարկվողի ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածով երաշխավորված դատական և պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքի, 20-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքի 19-րդ և «Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքի իրացվելիությունը:

Անդրադառնալով միջազգային փորձին՝ հարկ ենք համարում նշել, որ արևմտյան երկրների մեծ մասում, մասնավորապես՝ ԱՄՆ-ում դաշնային ծառայողն իրավունք ունի օգնության խնդրանքով դիմել իրավաբանին կամ արհմիությանը: Գերմանիայում դաշնային կարգապահական օրենքի (ընդունված 1985թ.) համաձայն՝ ղեկավարությունը պարտավոր է չինովնիկին հանձնել ծանուցում կամ նրա կողմից լիազորված ներկայացուցչին և չինովնիկն իրավունք ունի դիմել իրավաբանի օգնությանը: Կանադայում նույնպես ցանկացած կարգապահական ընթացակարգի դեպքում պետական ծառայողների համար երաշխավորված է արդյունավետ իրավական պաշտպանության իրավունքը⁷: Քաղաքացիական ծառայության համակարգում վեճերի լուծումը և

քաղաքացիական ծառայողների պատասխանատվությունը կանոնակարգվում է «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ գլխով, մասնավորապես՝ 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական ծառայության մասին օրենսդրության կիրառման հետ կապված վեճերը լուծվում են քաղաքացիական ծառայության մասին օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, ինչպես նաև դատական կարգով: Վերջինիս դեպքում ծառայողական քննության արդյունքում ընդունված ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի որոշումը և դրա հիման վրա կիրառված կարգապահական տույժը (անկախ դրա տեսակից), համարվելով վարչական ակտ, բողոքարկվում է ՀՀ վարչական դատարան:

Նախ՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական վարույթը վարչական մարմնի՝ վարչական ակտ ընդունելուն ուղղված գործունեությունն է,⁸ իսկ ծառայողական քննությունն օրենքով, այլ իրավական ակտերով սահմանված դեպքերում և կարգով քաղաքացիական ծառայողի պարտականությունների կատարմանն ու նրա գործունեությանն առնչվող հարցերի քննությունն է⁹: Այսինքն՝ վարչական դատավարության կարգով բողոքարկվող վարչական ակտն ընդունվում է վարչական վարույթի արդյունքում, այլ ոչ թե կարգապահական վարույթի կամ ծառայողական քննության արդյունքում, որոնց թե սուբյեկտները (մասնակիցներ), թե քննության առարկան և թե նպատակներն ու խնդիրները տարբեր են:

Բացի այդ, նույն օրենքի վարչական ակտի հասկացությունը և տեսակները սահմանող 53-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական ակտն արտաքին ներգործություն ունեցող այն որոշումը, կարգադրությունը, հրամանը կամ այլ անհատական իրավական ակտն է, որը վարչական մարմնին ընդունել է հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով և ուղղված է անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահ-

մանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն: Վարչական ակտի արտաքին ներգործության հատկանիշը ենթադրում է վարչական մարմնից դուրս գտնվողներին ուղղված գործունեություն: Այսինքն՝ վարչական ակտը պետք է առնչվի ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի, որը կազմակերպական, աշխատանքային, ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չի գտնվում այն վարչական մարմնի հետ, որը վարչական ակտ է ընդունելու, կամ եթե նման կապ առկա է, այդուհանդերձ, ընդունվելիք վարչական ակտը չի առնչվում այդպիսի կապից բխող կողմերի հարաբերությունների բովանդակությանը¹⁰: «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի ուժով քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը հանդիսանում է քաղաքացիական ծառայության ղեկավարման և կազմակերպման մարմին: Այդ իսկ պատճառով, մեր կարծիքով, չի կարող քաղաքացիական ծառայության խորհրդի կողմից ծառայողական քննության արդյունքում ընդունված որոշումը՝ արտաքին ներգործության հատկանիշի բացակայության պայմաններում դիտվել որպես վարչական ակտ: Արդյունքում, առկա իրավական որոշակիության բացակայության պայմաններում կարգապահական տույժի դատական կարգով վիճարկումը դատական իրավակիրառ պրակտիկայում լուրջ խնդիրների է հանգեցնում:

Այսպես, ծառայողական քննության արդյունքում ընդունված ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի որոշումը և դրա հիման վրա կիրառված կարգապահական տույժը (անկախ դրա տեսակից) վարչական դատավարության կարգով վիճարկելիս, դատական պրակտիկայում տարածվում են վարչական ակտի անվավերության կանոնները: Միաժամանակ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ բոլոր դեպքերում ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի նմանատիպ ոչ մի որոշում անվավեր չի ճանաչվել հիմնականում այն պատճառաբանությամբ, որ վարչական ակտը դատա-

րանի կողմից կարող է անվավեր ճանաչվել միայն հետևյալ երկու փաստերի միաժամանակյա առկայության պարագայում՝

1. ակտը պետք է հակասի ՀՀ օրենքներին, և

2. այդ ակտով պետք է խախտվի այն վիճարկելու մասին դիմողի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով երաշխավորված իրավունքն ու (կամ) ազատությունը: Փաստորեն կարգապահական վարույթների դատական կարգով բողոքարկման արդյունավետ ընթացակարգերի բացակայությունը և դատական վերահսկողության թերի իրավակարգավորումը իրավակիրառ պրակտիկայում հանգեցնում է կարգապահական պատասխանատվության ենթարկվողի համար ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ և «Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածներով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքի իրացվելիության անհնարինության, քանի որ առկա օրենսդրական կարգավորումների պայմաններում ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի ծառայողական քննության արդյունքում կայացրած որոշումները գործնականում դառնում է անբողոքարկելի և դուրս են մնում դատական արդյունավետ վերահսկողությունից:

Հաշվի առնելով, որ նշված իրավունքները Սահմանադրության 43-րդ հոդվածի ուժով համարվում են չսահմանափակվող իրավունքներ, իսկ կարգապահական ընթացակարգերը չեն ապահովում հիշյալ իրավունքների իրացվելիությունը, հետևաբար անհրաժեշտ է ոչ միայն կարգապահական ընթացակարգերով ամրագրել քաղաքացիական ծառայողների դատական և պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ ունենալու իրավունքը, այլև պետք է ստեղծել համապատասխան կառուցակարգեր նշված իրավունքների իրացվելիության արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով:

Միաժամանակ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կարգապահական տույ-

ժերը կիրառում են այն պաշտոնատար անձինք, ովքեր ունեն տվյալ քաղաքացիական ծառայողին պաշտոնի նշանակելու իրավասություն, իսկ աշխատակազմերի ղեկավարների համար «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածի 3-րդ մասը նախատեսում է հատուկ կանոններ և ընթացակարգեր, իսկ ծառայողական քննությունն անցկացվում է ծառայողական քննություն անցկացնելու մասին քաղաքացիական ծառայողի կողմից հտորհուրդ համապատասխան գրավոր պահանջի¹¹ (դիմում) հիման վրա կարելի է փաստել, որ քաղաքացիական ծառայողները կարգապահական պատասխանատվության ենթարկվելիս չեն օգտվում անմեղության կանխավարկածի սկզբունքից: Մինչդեռ ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով, ինչն ուղղակիորեն առնչվում է 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորման հետ, որը մեղադրվողի համար երաշխավորում է մեղավորության ապացուցման պատշաճ իրավական ընթացակարգ (օրենքով սահմանված): Հիշյալ իրավանորմերում օգտագործվող «հանցագործության համար մեղադրվող» հասկացությանը չի կարելի տալ նեղ մեկնաբանություն և եզրակացնել, որ անմեղության կանխավարկածի գործողությունը սահմանափակվում է միայն քրեական արդարադատության շրջանակներում: Սահմանադրության մեջ «հանցագործության համար մեղադրվող» հասկացությունը պետք է մեկնաբանել ինքնավար ձևով. այն տարածվում է ոչ միայն քրեական, այլև վարչական և կարգապահական իրավախախտումների համար մեղադրելու դեպքերի վրա¹²: Անմեղության կանխավարկածի գործողության ոլորտը պարզելու նպատակով ՀՀ սահմանադրական դատարանը 22.09.2009թ. ՄԴՈ-832 որոշմամբ հստակ դիրքորոշում է հայտնել առ այն, որ անմեղության կանխավարկածը կարող է կիրառվել նաև վարչական կամ կարգապահական

պատասխանատվության ենթարկելու վարույթների նկատմամբ:

Մեր կարծիքով, անմեղության կանխավարկածի պահանջների պահպանման պարտականությունը ի թիվս այլոց, օրենքով սահմանված կարգով պետք է տարածվի նաև քաղաքացիական ծառայողներին հանրային իրավական պատասխանատվության ենթարկելու լիազորություններով օժտված պաշտոնատար անձանց վրա:

Ի տարբերություն աշխարհում գործող բազմաթիվ քաղաքացիական ծառայության համակարգերի՝ Հայաստանում օրենքով չեն սահմանվում կարգապահական ընթացակարգի սկզբունքները և չի տրվում ըստ ծանրության աստիճանի տարբերակված կարգապահական խախտումների հստակ սահմանում, ինչը համահունչ չէ կարգապահական ընթացակարգի համապատասխանությանը քաղաքացիական ծառայողների իրավական վիճակին, որը պահանջում է հիմնական խնդիրների կարգավորում օրենքներով:

Վարչական աստիճանակարգության մեջ յուրաքանչյուր ծառայող պատասխանատու է ավելի բարձր աստիճան ունեցող անձի առաջ ոչ միայն իր որոշումների և գործողությունների համար, այլև իր ենթակա անձանց¹³, որը նպատակ ունի խթանել ծառայողական պարտականությունների բարեխիղճ կատարումը: Միաժամանակ ծառայողական պարտականությունները չկատարելու, ոչ պատշաճ կատարելու, ծառայողական լիազորությունները վերազանցելու, աշխատանքային կարգապահական ներքին կանոնները խախտելու համար «Քաղաքացիական ծառայության» մասին ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածը նախատեսում է պատասխանատվություն: Այս սկզբունքի ապահովմանն է ուղղված նաև քաղաքացիական ծառայողների էթիկայի նորմերի սահմանումը¹⁴: Այս սկզբունքի խախտումը հիմք է և անխուսափելիորեն հանգեցնում է իրավական պատասխանատվության կիրառման՝ կարգապահական տույժերից մինչև քրեական պատասխանատվություն:

Քաղաքացիական ծառայողների ծա-

ռայոդական պարտականությունների անբաժանելի մասն են կազմում ՀՀ Սահմանադրության, օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջները կատարելը, անհրաժեշտ գիտելիքներ սպասիովելը, իրեն վերապահված պարտականությունները ճշգրիտ ու ժամանակին կատարելը, հաշվետվություններ ներկայացնելը, վերադաս մարմինների և պաշտոնատար անձանց՝ սահմանված կարգով տված հանձնարարականները և ընդունած որոշումները կատարելը, աշխատանքային կարգապահական ներքին կանոնները պահպանելը, սահմանված կարգով և ժամկետներում առաջարկություններ, դիմումներ և բողոքներ քննության առնելը և դրանց ընթացք տալը, պետական, ծառայողական կամ օրենքով պահպանվող այլ գաղտնիք պարունակող փաստաթղթերի հետ աշխատելու՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված պահանջները պահպանելը, քաղաքացիական ծառայողի էթիկայի կանոնները պահպանելը, եկամուտների հայտարարագիրը ներկայացնելը, սահմանված կարգով և ժամկետներում ատեստավորմանը և վերապատրաստմանը մասնակցելը¹⁵:

Ծառայողական պարտականությունները, որոնց պատշաճ կատարումը երաշխավորվում է պետական հարկադրանքով (սանկցիա) և որոնք պարտադիր են յուրաքանչյուր քաղաքացիական ծառայողի համար, ըստ էության բաժանվում են երկու խմբի՝ առաջին խումբը վերաբերում է քաղաքացիական ծառայողների արհեստավարժությանը, մասնագիտական գիտելիքներին և հմտություններին, որոնք հիմնականում կանոնակարգված են, իսկ երկրորդ՝ ոչ պակաս չափով կարևոր խումբը վերաբերում է քաղաքացիական ծառայողների բարոյական վարքագծին, մտածելակերպին, հոգեբանական ընկալումներին և այլն: Եթե հնարավոր է իրավական կանոնակարգման ենթարկել և հարկադրանքի միջոցներով երաշխավորել առաջին խմբի պարտականությունների կատարումը, ապա առավել բարդ խնդիր է որպես պարտականություն բարոյական-էթիկական

նորմերի սահմանումը, առավել ևս դրանք պետական հարկադրանքով (սանկցիա) պաշտպանելը:

Հատկանշական է այն հանգամանքը, որ պետական ծառայության (այդ թվում՝ քաղաքացիական ծառայության) որպես ժողովրդավարական և իրավական պետության կայացման, ամրապնդման ու զարգացման առանձնահատուկ ինստիտուտի դերը և ծառայողների իրավական և բարոյական վարքագծին առնչվող խնդիրներն այնքան են կարևորվում եվրոպական իրավական պրակտիկայում, որ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն անդամ երկրներին ուղղված իր՝ «Եվրոպայում հանրային ծառայողների կարգավիճակի վերաբերյալ» թիվ R(2000)6 հանձնարարականում ընդգծել է, որ հանրային ծառայողների կողմից իրենց գործառնությունները պետք է իրականացվեն իրավունքի գերակայության, ժողովրդավարական ինստիտուտներին հավատարմության, չեզոքության, անկողմնակալության, ներհամակարգային ենթակայության և հանրության հանդեպ հարգանքի ու հաշվետու լինելու սկզբունքների հիման վրա: Միաժամանակ հարկ ենք համարում նշել, որ հստակ և առաջադիմական էթիկայի նորմեր է ամրագրված անդամ երկրներին ուղղված Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտի «Պետական ծառայողների վարքագծի կանոնների վերաբերյալ» թիվ R(2000)10 հանձնարարականում, որով սահմանվում է ոչ միայն ծառայողների, այլև նախկին ծառայողների վարքագծի կանոններ, խոցելիության հետ կապված նորմեր, կանոնակարգված է՝ ընդհուպ մինչև ասպագա աշխատողի ազնվության ստուգումը¹⁶: Նման վերապետական իրավակարգավորումների տրամաբանությունը ենթադրում է, որ ներպետական իրավունքում պետք է այդ նորմերը կոնկրետացվեն և ավելի մանրամասն կանոնակարգվեն, ինչը սակայն մինչ օրս չի արվել: Առաջին հայացքից թվում է, թե «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը լայնորեն անդրադարձել է հանրային ծառայողների, այդ թվում՝ քաղաքացիա-

կան ծառայողների էթիկայի հարցերին, նվերների ընդունման արգելքներին, ինչպես նաև շահերի բախմանը, սակայն օրենքով թվարկված վարքագծի կանոններն ակնհայտորեն սպառիչ չեն: Հասկանալի է այն փաստը, որ մի կողմից գրեթե անհնար է կանխատեսել ու կանոնակարգել հանրային ծառայողների, այդ թվում՝ քաղաքացիական ծառայողների պրակտիկ գործունեության ընթացքում ծագած բարոյականության տեսանկյունից բոլոր պարսավելի դրսևորումները, իսկ մյուս կողմից նմանօրինակ վարքականոնի դրական կամ բացասական նշանակությունը մեծապես որոշվում է նաև այն հանգամանքով, թե ինչպիսի հիմնարար սկզբունքներից են ելել վարքականոնը մշակողները և ինչ չափանիշներ են դրված վերջինիս հիմքում¹⁷:

Չնայած «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքն ուղղակիորեն չի նախատեսում էթիկայի կանոնների խախտման համար կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու ինստիտուտ, սակայն օրենքի տրամաբանությունը հանգում է նրան, որ էթիկայի կանոնների պահպանումը համարվում է ծառայողական պարտականություն, որը չպահպանելը հանգեցնում է կարգապահական պատասխանատվության:

Հաշվի առնելով մեր քաղաքացիական ծառայողների ծառայության ընթացքում և դրանից դուրս դրսևորվող վարքագծի հիմնական շեղումները, ազգային առանձնահատկություններն ու անցումային երկրների պետական ծառայողներին բնորոշ որոշ կարծրատիպերը՝ անհրաժեշտ է նշված հանձնարարականներին համահունչ և դրանցում պարունակող նորմերը մասնավորեցնող օրենքի ընդունումը և պրակտիկայում դրանց արդյունավետ իրացման մեխանիզմների, խախտման դեպքում կիրառվող հսկողության և պատժամիջոցների ձևերի, կիրառման հստակ մեխանիզմների, դրանց կանխման մեթոդների և համապատասխան ընթացակարգերի նախատեսումը:

Որպես կարգապահական խախտման համար նախատեսված կարգապահական

պատասխանատվության միջոց՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, քաղաքացիական ծառայողի նկատմամբ կիրառվում են հետևյալ կարգապահական տույժերը՝ նախազգուշացում, նկատողություն, խիստ նկատողություն, օրենքով սահմանված կարգով աշխատավարձի իջեցում, զբաղեցրած պաշտոնից ազատում՝ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի համաձայնությամբ, քաղաքացիական ծառայության ավելի բարձր դասային աստիճանի, բացառությամբ քաղաքացիական ծառայության բարձրագույն դասային աստիճանի իջեցում՝ մեկ աստիճանով: Կարգապահական տույժերը կիրառելիս պետք է պահպանվեն ժամկետները և կարգը: Սինչև կարգապահական տույժ նշանակելը պետք է բացատրություն պահանջել տվյալ քաղաքացիական ծառայողից, պետք է դրա մասին նրան հաղորդել ոչ ուշ, քան կարգապահական տույժ նշանակելուց եռօրյա ժամկետում:

Կարգապահական տույժի օրինակությունը վիճարկելու համար քաղաքացիական ծառայողը կարող է դիմել դատարան կամ պահանջել ծառայողական քննություն: Վերջին դեպքում անց է կացվում ծառայողի պարտականությունների կատարմանն ու նրա գործունեությանն առնչվող հարցերի քննություն, որի ժամանակ ծառայողի լիազորությունները դադարեցվում են մեկ ամսով, սակայն աշխատավարձի և աշխատատեղի պահպանմամբ: Ծառայողական քննություն անցկացնելու կարգի 6-րդ կետի համաձայն՝ ծառայողական քննություն իրականացվում է կարգապահական խախտման միայն այն դեպքերում, երբ քաղաքացիական ծառայողի կողմից ներկայացվում է համապատասխան պահանջ կամ կարգում հստակ սահմանված այլ (հիմնականում առավել ծանր) դեպքերում: Նման իրավակարգավորումը փաստում է, որ կարգապահական վարույթների մասով քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը կրտսեր և առաջատար պաշտոններում նշանակումներ կատարելու իրավասություն ունեցող և քաղաքացի-

ական ծառայող հանդիսացող աշխատակազմի ղեկավարի կարգապահական տույժի միջոցներ կիրառելու մասով հնարավորություն չունի հակակշիռ հանդիսանալու տույժի ենթարկված ծառայողի դիմումի բացակայության պայմաններում:

Սեր կարծիքով, քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը, ծառայողական քննության մասով, պետք է դառնա հակակշիռ կարգապահական հետաքննություն իրականացնող և տույժի միջոց կիրառող պաշտոնատար անձանց, հիմնականում իր նախաձեռնությամբ իրականացնելով ծառայողական քննություն վարչական վերահաստիքային մակարդակում ապահովելով իրավունքների մինչդատական պաշտպանությունը, ինչպես նաև քաղաքացիական ծառայողի համար ապահովելով արդյունավետ պաշտպանություն իրավունքի իրացվելիությունը և կարգապահական վարույթների ընթացքում կողմերի իրավահավասարությունը: Եվ միաժամանակ անհրաժեշտ է, որպեսզի քաղաքացիական ծառայության խորհրդի կողմից իրականացվող ծառայողական քննությունները դառնան առավել ծանր դեպքերի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը երաշխավորող գործիք:

Ամփոփելով քաղաքացիական ծառայողների իրավական պատասխանատվության ոլորտում առկա իրավական խնդիրներն ու դրանց վերլուծության արդյունքում կատարված եզրահանգումները՝ անհրա-

ժեշտություն ենք համարում քաղաքացիական ծառայողների կարգապահական պատասխանատվության ընթացակարգեր սահմանող օրենքի ընդունումը, որով քաղաքացիական ծառայողների համար կերաշխավորվի դատական և պետական այլ մարմինների առջև նրանց իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ ունենալու իրավունքը՝ որպես յուրաքանչյուր անձի չսահմանափակվող իրավունք: Ինչպես նաև անհրաժեշտ է նախատեսել վարչադատավարական հատուկ ընթացակարգեր՝ միտված կարգապահական վարույթների նկատմամբ դատական վերահսկողության արդյունավետության բարձրացմանը: Միաժամանակ անհրաժեշտ է օրենքով նախատեսել կարգապահական խախտում զանցագրվող քաղաքացիական ծառայողի անմեղության կանխավարկածը և սահմանել կարգապահական ընթացակարգերի արագությունը հրապարակայնությունն ու արդյունավետությունը երաշխավորող մեխանիզմներ: Նպատակահարմար է օրենքի ուժով սահմանել տույժի օրինականությունը և իրավականությունը, կարգապահական պատասխանատվության (տույժի) տեսակի և ծառայողական պարտականությունների խախտման միջև համաչափությունը, ինչպես նաև կարգապահական տույժի ենթարկվող քաղաքացիական ծառայողի արդար դատաքննության իրավունքի իրացման արդյունավետ մեխանիզմներ:

1. *Ներսիսյանց Վ. Ս.* Իրավունքի և պետության տեսություն, Եր.: Նաիրի, 2001, էջ 285:
2. ՀՀ Սահմանադրություն 5-րդ հոդված:
3. «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդված:
4. Ա. Սկրտչյան, Ս. Եղիզարյան, Ա. Գյուրջյան, «Քաղաքացիական ծառայության ոլորտից», Եր. 2008թ., էջ 64:
5. «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդված:
6. Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր վարչական իրավունք, Հ.Թովմասյան, Օ.Լուխրեղիանյոթ, Գ. Մուրադյան, Վ. Պողոսյան, Վ. Լայմեր, Ռ. Լուրբե: Եր.: Բավիլ, 2011, էջ 414-416:
7. Административное право зарубежных стран, А. Н. Козырина и М. А. Штатиной. М., Спарк, 2003, с. 127.
8. «Կարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 19:
9. ՀՀ Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի 2002 թ. նոյեմբերի 22-ի «Ծառայողական քննություն անցկացնելու կարգը սահմանելու մասին» N 124-Ն որոշում, կետ 2:
10. Հարցեր և պատասխաններ «Կարչարարության հիմունքներ

- րի և վարչական վարույթի մասին» օրենքի վերաբերյալ, (երկրորդ լրամշակված հրատարակություն) Հ. Թովմասյան, Գ. Մուրադյան, Հ. Թորոսյան, Վ. Գրիգորյան, Վ. Պողոսյան, Երևան 2007, էջ 21 և 107:
11. ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի 2002 թ. նոյեմբերի 22-ի «Ծառայողական քննություն անցկացնելու կարգը սահմանելու մասին» N 124-Ն որոշում, կետ 6:
12. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի: Եր., «Իրավունք», 2010, էջ 254:
13. *Иванова В. Г.* Государственная служба, Москва-Ростов-на-Дону, 2004, с. 427.
14. Քաղաքացիական ծառայողի էթիկայի կանոնները հաստատելու մասին ՀՀ ՔՃԽ-ի 2002թ. հունիսի 31-ի N13-Ն որոշում, կետ 3:
15. «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենք, 23-րդ հոդված, 1-ին մաս:
16. Եվրախորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից անդամ երկրներին ուղղված «Պետական ծառայողների վարքագծի կանոնագրի վերաբերյալ» թիվ R(2000)10 համձնարարական, կետ 24:
17. "Essentials of government ethics" edited by P.Madsen, Jay M. Shafritz, A MERIDIAN BOOK, 1999, p. 20-65.

Միջազգային իրավունք

Ռաֆիկ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի մագիստրոս

«LEX SPECIALIS DEROGAT LEGI GENERALI»

ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ԿԻՐԱՌԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՄԻՋԱՉԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ

ԵՎ ՄԻՋԱՉԳԱՅԻՆ ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ

ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքը և միջազգային մարդասիրական իրավունքը որպես միջազգային իրավունքի ճյուղեր սկզբնապես ստեղծված են եղել՝ ունենալով տարբեր նպատակաուղղվածություն և կարգավորման տարբեր առարկաներ, սակայն հետագայում միջազգային իրավունքի զարգացման հետ մեկտեղ լայնորեն ընդունելի դարձավ, որ մարդու իրավունքների իրավունքը շարունակում է կիրառվել նաև զինված ընդհարումների ընթացքում, որի արդյունքում հարց առաջացավ, իսկ ինչպես պետք է հարաբերակցվեն իրավունքի այս երկու ճյուղերը, որոնց սահմանած կարգավորումները նույն հարաբերության հետ կապված հաճախ հակասում են իրար:

Այս հարցի կարգավորման համար ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանը «Միջուկային զենքի կիրառման կամ դրա սպառնալիքի օրինականության վերաբերյալ» 1996 թվականին ընդունված և «Օկուպացված պաղեստինյան տարածքներում պատի կառուցման իրավական հետևանքների վերաբերյալ» 2004 թվականին ընդունված երկու խորհրդատվական եզրակացություններում առաջ քաշեց «lex specialis derogat legi generali» սկզբունքը, հատուկ նորմը գերակայում է ընդհանուր նորմի նկատմամբ: Այլ միջազգային ատյաններից Միջամերիկյան հանձնաժողովն իր գործունեության ընթացքում հետևել է ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանի մեկնաբանությանը¹, սակայն

մնացած մարդու իրավունքների միջազգային ատյանները, բացահայտ չկիրառելով մարդասիրական իրավունքը, դեռևս չեն արտահայտել դիրքորոշում այս հարցի կապակցությամբ:

Հատկապես ինչո՞ւ է ընտրվել lex specialis սկզբունքը՝ որպես մարդասիրական իրավունքի և մարդու իրավունքների իրավունքի միջև հակասությունների լուծման սկզբունք, և այդ սկզբունքը ինչպե՞ս է հարաբերակցվում նորմերի միջև հակասությունների լուծման այլ սկզբունքների հետ: Ինչպես գիտենք, իրավական նորմերի միջև հակասությունների առաջացման դեպքում կան մի շարք սկզբունքներ², որոնք թույլ են տալիս լուծել հակասությունը, և գերակայություն տալ նորմերից մեկին կամ մյուսին: Այս սկզբունքներից մեկն է հանդիսանում նաև lex specialis derogat legi generali³ սկզբունքը, որը ծագել է դեռևս հռոմեական իրավունքից⁴, հետագայում իր արտացոլումն է գտել այնպիսի մտածողների աշխատանքներում, ինչպիսիք են՝ Հուգո Գրոցիուսը⁵, Վատելը⁶:

Իրականում դժվար է գնահատել lex specialis-ի դերը և նշանակությունը մյուս սկզբունքների հետ համեմատությամբ և նշել, թե որն է ավելի կարևոր: Իրավական գրականությունում նշվում է, որ lex specialis-ի լայնորեն կիրառելի լինելն ունի երկու պատճառ: Առաջին՝ այս սկզբունքի կիրառման պայմաններում հատուկ նորմն ավելի մոտ է գտնվում կարգավորման են-

ՄԱՅԻՍ 2013 Ե (166)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒՄՆԵՐ

Միջազգային իրավունք

թակա հարաբերությանը, քան ընդհանուր նորմը, և այն ավելի արդյունավետ է կարգավորում հարաբերությունը, քան ընդհանուր նորմը: Այլ կերպ ասած՝ հատուկ նորմն ավելի շատ է հաշվի առնում իրավիճակի նրբությունները և առանձնահատկությունները: Երկրորդ՝ վերը նշված սկզբունքի կիրառելիությունը կարևորվում է նաև, քանզի հատուկ նորմն ավելի շատ է արտացոլում պետությունների կամքը, որովհետև սահմանված է տվյալ կոնկրետ իրավիճակի համար⁷:

Սակայն իրավական գրականության մեջ կա նաև հակառակ տեսակետը, որը քննադատում է lex specialis սկզբունքի կիրառելիությունն այս հարաբերություններում: Շատերը պնդում են, որ այս սկզբունքի կիրառելիությունը միջազգային իրավունքում տեղին չէ. այն հանդիսանում է ներպետական իրավունքում կիրառելի սկզբունք: Միջազգային իրավունքը, ի տարբերություն ներպետական իրավունքի, չունի նորմերի հատակ հիերարխիա և կենտրոնացված օրենսդիր մարմին, այլ «տարբեր ժողովներում, որոնցից շատերը իրար հետ կապված չեն և մեկը մյուսից գործում է անկախ, ստեղծվում է մի համակարգ, որը տարբերվում է ավելի ներդաշնակ ներպետական համակարգից»⁸: Ուստի lex specialis սկզբունքը չի կարող կիրառվել միասնական համակարգ չունեցող և չկենտրոնացված միջազգային իրավունքում⁹:

Lex specialis սկզբունքը՝ որպես իրավական նորմերի մեկնաբանման և նրանց միջև հակասությունների լուծման միջոց, նախատեսված չէ «Միջազգային պայմանագրերի մասին» Վիեննայի կոնվենցիայով: Այդ սկզբունքի մասին նշվում է «Միջազգային հակաիրավական արարքների համար պետությունների պատասխանատվության մասին» հոդվածների նախագծում, որի 55-րդ հոդվածի համաձայն՝ հոդվածների նախագծով նախատեսված կարգավորումը չի կիրառվում, եթե միջազգային հակաիրավական արարքը կամ պետության միջազգային պատասխանատվության բովանդակությունը կամ դրա իմպլեմենտացիան

որոշվում են միջազգային իրավունքի հատուկ նորմերով:

Lex specialis դոկտրինն ընկալվում է երկու առումով: Առաջին դեպքում սահմանված հատուկ նորմն ուղղված է ընդհանուր նորմին լրացնելուն, մանրամասնեցնելուն, և այդ դեպքում երկու նորմերի միջև հակասություն չի առաջանում, ուստի ընդհանուր և հատուկ նորմերը շարունակում են միաժամանակ գործել: Այս դեպքում ընդհանուր և հատուկ նորմերն ուղղված են նույն առարկային, ունեն նույն ուղղությունները, միայն հատուկ նորմն ավելի է զարգացնում կարգավորումը: Lex specialis այս տեսանկյունից դիտարկվում է «Միջազգային պայմանագրերի մասին» Վիեննայի կոնվենցիայի 31-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «գ» ենթակետի լույսի ներքո, որը, սահմանելով պայմանագրի մեկնաբանման ընդհանուր կանոնները, նշում է. «Պայմանագրի համատեքստի հետ միաժամանակ հաշվի են առնվում մասնակիցների հարաբերություններում կիրառվող միջազգային իրավունքի ցանկացած համապատասխան նորմ»:

Հաճախ, սակայն, lex specialis-ն ընկալվում է ավելի նեղ իմաստով՝ կիրառվելով այն իրավիճակներում, երբ կիրառելի հավասար իրավական ուժ ունեցող երկու նորմերը սահմանում են տարբեր իրավական կարգավորում և մեկ կարգավորման կիրառումը հակասում է մյուսին: Այս դեպքում lex specialis-ը հանդիսանում է հակասությունը կարգավորող միջոց և նախատեսում է, որ ընդհանուր նորմի փոխարեն պետք է գործի ավելի հատուկ բնույթի նորմը¹⁰:

Շատ գիտնականներ պնդում են, որ վերջին մոտեցումը կարող է միայն համարվել lex specialis, այսինքն՝ այն դեպքը, երբ հատուկ նորմը բացառում է ընդհանուր նորմի կիրառումը¹¹: Այդ դիրքորոշումն է արտահայտել նաև Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովը՝ կապված «Միջազգային հակաիրավական արարքների համար պետությունների պատասխանատվության մասին» հոդվածների նախագծում այս սկզբունքը նախատեսող 55-րդ հոդվածի հետ՝ նշելով, որ lex specialis սկզբունքը կիրառելու

Միջազգային իրավունք

համար բավարար չէ, որ երկու դրույթները միայն վերաբերեն այն նույն հարաբերությունը կարգավորելուն, այլ անհրաժեշտ է այդ երկու դրույթների միջև բավարար անհամապատասխանություն կամ ակնհայտ մտադրություն, որ մի դրույթը պետք է բացառի մյուսի կիրառելիությունը:¹² Հանձնաժողովն իր այս դիրքորոշումը հիմնավորեց՝ հղում կատարելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից արտահայտված տեսակետին Նեյմայստերն ընդդեմ Ավստրիայի գործով: Այդ գործով Դատարանը գտավ, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված փոխհատուցման իրավունքը չի հանդիսանում *lex specialis* «Միջազգային հակաիրավական արարքների համար պետությունների պատասխանատվության մասին» հոդվածների նախագծի 50-րդ հոդվածով նախատեսված փոխհատուցման իրավունքը սահմանող նորմի նկատմամբ:¹³

Այնուամենայնիվ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր հետագա գործերում բազմիցս արտահայտել է հակառակ տեսակետ, ըստ որի՝ պարտադիր չէ, որ *lex specialis* սկզբունքի կիրառման ժամանակ երկու նորմերը բացառեն իրար, սահմանեն տարբեր իրավակարգավորում:¹⁴ Կարելի է ասել արդեն լայնորեն ընդունելի է դարձել այս տեսակետը: ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանն այսպիսի տեսակետ *lex specialis*-ի հետ կապված արտահայտել է ոչ միայն արդեն հիշատակված *Միջուկային զենքի վերաբերյալ գործով* 1996 թվականի և *Պատի վերաբերյալ գործով* 2004 թվականի խորհրդատվական եզրակացություններում, այլ նաև մի շարք այլ գործերում:¹⁵ Մարդու իրավունքների հանձնաժողովը ևս արտահայտել է նման տեսակետ *lex specialis*-ի կիրառման վերաբերյալ՝ նշելով, որ դրանք ոչ թե միմյանց բացառում են, այլ փոխլրացնում:¹⁶

Lex specialis սկզբունքի կիրառելիությունը մարդու իրավունքների իրավունքի և

մարդասիրական իրավունքի հարցում լիովին միանշանակ չի ընդունվում: Մարդու իրավունքների իրավունքը կիրառող մարմինները (Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, Մարդու և ժողովուրդների իրավունքի աֆրիկյան հանձնաժողովը) խուսափում են այս հարցի լուծման վերաբերյալ դիրքորոշում արտահայտելուց, այնուամենայնիվ ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանն անդրադարձել է այս հարցի լուծմանը:

ՄԱԿ-ի Արդարադատության միջազգային դատարանը զինված ընդհարումների ժամանակ մարդու իրավունքների իրավունքի կիրառելիությանը առաջին անգամ անդրադարձավ «*Միջուկային զենքի կիրառման կամ դրա սպառնալիքի օրինակականության վերաբերյալ*» 1996 թվականի խորհրդատվական եզրակացությամբ: Այն պետությունները, որոնք միջուկային զենքի կիրառելիությունը հակաիրավական էին համարում, նշում էին, որ այդ զենքի կիրառելիությունը հակասում է կյանքի իրավունքի իրականացմանն ամրագրված «Զաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 6-րդ հոդվածում, ինչպես նաև այլ միջազգային և ռեզոլուցիոնալ փաստաթղթերում: Ի հակադրություն դրան՝ հակառակ տեսակետն արտահայտողները նշում են, որ Դաշնագիրն ուղղված է կարգավորելու հարաբերություններ խաղաղ պայմաններում, իսկ կյանքի ոչ իրավաչափ կորստի հարցը պատերազմական իրավիճակում պետք է կարգավորվի պատերազմական վիճակում գործող իրավունքով՝ մարդասիրական իրավունքով: Այս հարցի կապակցությամբ Դատարանն արձանագրեց, «*Դատարանն ընդգծում է, որ «Զաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրով ապահովվող իրավունքների պաշտպանությունը չի ընդհատվում զինված ընդհարումների ժամանակ, բացառությամբ Դաշնագրի 4-րդ կետով նախատեսված դեպքի, որի համաձայն՝ արտակարգ իրավիճակների ժամանակ պետությանը թույլատրվում է նահանջ կատարել*

Դաշնագրի որոշ դրույթներից: Մակայն յուրաքանչյուրի կյանքի իրավունքի հարգման նորմը չի ներառվում սահմանափակման ենթակա իրավունքների շրջանակում: Սկզբունքորեն կամայականորեն կյանքից զրկելու արգելքը գործում է նաև զինված ընդհարումների ժամանակ: Այդուհանդերձ կյանքի իրավունքից կամայականորեն զրկելու հասկացությունը նման պայմաններում որոշվում է կիրառելով lex specialis, մասնավորապես՝ տվյալ դեպքում զինված ընդհարումների ժամանակ գործող և ռազմական գործողությունների ընթացքը կարգավորող իրավունքով: Հետևաբար այն հարցը, թե ռազմական գործողությունների ընթացքում որոշակի կոնկրետ տեսակի զենքով կյանքից զրկելու դեպքը հանդիսանում է արդյոք կյանքից կամայականորեն զրկում Դաշնագրի 6-րդ հոդվածի խախտմամբ, կարող է որոշվել միայն հղում կատարելով այն իրավունքին, որը կիրառվում է զինված ընդհարումների ժամանակ և ոչ թե հիմնվելով միայն Դաշնագրի դրույթների վրա»¹⁷

Խորհրդատվական այս եզրակացությամբ արտահայտված դիրքորոշումը նախ սահմանեց, որ մարդու իրավունքների իրավունքը չի դադարում գործել զինված ընդհարումների պայմաններում, ինչպես նաև սահմանեց, որ մարդասիրական իրավունքն այդ դեպքերում հանդիսանում է lex specialis:

Միջազգային դատարանի այս խորհրդատվական եզրակացության հետ կապված տարբեր կարծիքներ հնչեցին: Հեղինակների մի մասը նշում էին, որ խորհրդատվական եզրակացությունն արդարացիորեն մարդասիրական իրավունքը որակել է իբրև lex specialis, և որ այդ իրավունքը պետք է գերակայություն ունենա մարդու իրավունքների իրավունքի նկատմամբ զինված ընդհարումների և ռազմական օկուպացիաների ընթացքում¹⁸:

Ի հակադրություն մարդասիրական իրավունքին բացարձակ գերակայություն տվող այս դիրքորոշմանը՝ հեղինակների մյուս խումբը գտնում է, որ խորհրդատվա-

կան եզրակացությամբ արտահայտված այս տեսակետը, որի համաձայն՝ մարդասիրական իրավունքը մշտապես հանդիսանում է lex specialis, վերաբերում է և կիրառելի է միայն այդ գործի հանգամանքներին՝ կապված միջուկային զենքի կիրառելիության հետ: Այլ կերպ ասած, եթե այս դեպքում ընդունելի է, որ կյանքի իրավունքը խախտելու հարցը լուծելիս զինված ընդհարումների ժամանակ պետք է ղեկավարվել այն կանխավարկածով, որ մարդասիրական իրավունքը հանդիսանում է lex specialis, իսկ մարդու իրավունքների իրավունքը՝ lex generalis, ապա գերակայող նորմը և նորմերի հարաբերությունների իրավական կառուցակարգը կարող է փոխվել այլ իրավիճակներում¹⁹: Գրականության մեջ ավելի գերակայող այս տեսակետի համաձայն՝ մարդու իրավունքների իրավունքը և մարդասիրական իրավունքը կարող են հանդես գալ և՛ որպես հատուկ նորմ, և՛ որպես ընդհանուր նորմ՝ կախված իրադրությունից²⁰:

Արդարադատության միջազգային դատարանն իր այս դիրքորոշումը կապված մարդու իրավունքների իրավունքի և մարդասիրական իրավունքի հետ, զարգացրեց «Օկուպացված պաշտպանության տարածքներում պատի կառուցման իրավական հետևանքների վերաբերյալ» 2004 թվականի խորհրդատվական եզրակացությամբ, որում մասնավորապես նշվեց. «Ավելի ընդհանրացնելով՝ Դատարանը գտնում է, որ մարդու իրավունքների իրավունքին առնչվող կոնվեցիաներով սպառնվող իրավունքների պաշտպանությունը չի դադարում զինված ընդհարումների ժամանակ, բացառությամբ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 4-րդ կետով նախատեսված դեպքի: Ինչ վերաբերում է միջազգային մարդասիրական իրավունքի և մարդու իրավունքների իրավունքի փոխազդեցությանը, ապա այդտեղ կարող է լինել երեք հնարավոր իրավիճակ. որոշ իրավունքներ կարող են լինել բացառապես մարդասիրական իրավունքին առնչվող, որոշ իրավունք-

Միջազգային իրավունք

ներ կարող են վերաբերել միայն մարդու իրավունքների իրավունքին, իսկ երրորդները կարող են լինել միջազգային իրավունքի այդ երկու ճյուղերի կողմից կարգավորվող հարցեր: Իր առջև ներկայացված հարցին պատասխանելու համար Դատարանը պետք է հաշվի առնի միջազգային իրավունքի այս երկու ճյուղերն էլ. մարդու իրավունքների իրավունքը և միջազգային մարդասիրական իրավունքը՝ որպես *lex specialis*»²¹:

Այս խորհրդատվական եզրակացությամբ Դատարանը կրկնեց նախորդ դիրքորոշումը, սակայն ավելացրեց, որ իրավունքները կարող են հանդիսանալ կամ միայն մարդասիրական իրավունքի, կամ միայն մարդու իրավունքների իրավունքի կարգավորման առարկա, կամ միաժամանակ իրավունքի երկու ճյուղերի կարգավորման առարկա: Վերջին դեպքում Դատարանը շարունակեց մարդասիրական իրավունքը որակել որպես *lex specialis*: Սակայն այս գործով, ինչպես նշում է պրոֆեսոր Ֆ.Համփտոնը, հաստատվեց, որ *lex specialis*-ը չի կիրառվում նեղ առումով, այն ուղղված չէ մարդու իրավունքների իրավունքը բացառելուն և այն մարդասիրական իրավունքով փոխարինելուն, այլ կոչված է ապահովելու մարդու իրավունքների իրավունքի կիրառելիությունը մարդասիրական իրավունքի լույսի ներքո»²²:

Վերջին որոշումը, որով ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանը տեսակետ է արտահայտել՝ կապված մարդու իրավունքների իրավունքի և մարդասիրական իրավունքի կիրառելիության հետ, եղել է 2005թ. դեկտեմբերի 19-ին կայացված *Կոնգոյի տարածքում ռազմական գործողությունների վերաբերյալ* գործով²³: Այս գործով Դատարանը վերահաստատեց Պատի գործով արտահայտված իր դիրքորոշումը, սակայն առանց նշելու, որ մարդասիրական իրավունքը հանդիսանում է *lex specialis*: Այս գործով նշվում է նաև. «Ուզանդան միշտ պատասխանատու է Կոնգոյի Դեմոկրատական Հանրապետության տարածքում իր զինված ուժերի կատարած բոլոր գործո-

ղությունների համար, որոնք կխախտեն մարդու իրավունքների իրավունքը և մարդասիրական իրավունքը, որոնք վերաբերելի են և կիրառելի որոշ առանձնահատուկ դեպքերում»²⁴:

Այս և ևս մի քանի այլ դրույթներում²⁵ այս որոշմամբ Դատարանը չփորձեց առանձնացնել մարդու իրավունքների իրավունքը և մարդասիրական իրավունքը՝ ներկայացնելով այն տեսակետը, ըստ որի՝ մարդու իրավունքների իրավունքը պետք է դիտարկել մարդասիրական իրավունքի լույսի ներքո և հակառակը:

Այսպիսով՝ ամփոփելով կարող ենք փաստել, որ մարդասիրական իրավունքի և մարդու իրավունքների իրավունքի հարաբերակցության հարցում պետք է ելնել փոխընդհանուր և իրավունքի մի ճյուղը մյուսի լույսի ներքո դիտարկելու կանխադրույթից: Սակայն, երբ առկա է իրավունքի երկու ճյուղերի միջև իրական հակասություն և երբ պետք է նորմերից մեկը գերակայի, *lex specialis* սկզբունքը՝ իր նեղ առումով, համարվում է օգտակար և կիրառելի այս հարցում: Ընդ որում, կախված փաստական հանգամանքներից՝ և՛ մարդասիրական իրավունքը, և՛ մարդու իրավունքների իրավունքը կարող են հանդիսանալ *lex specialis*:

Սակայն ինչպե՞ս պետք է որոշել կատարվող գործողությունները ո՞ր իրավունքով են կարգավորվում, կամ այլ կերպ ասած, կոնկրետ իրավիճակում իրավունքի ո՞ր ճյուղն է հանդիսանում *lex specialis*: Մարդասիրական իրավունքը, որպես կանոն, ընկալվում է որպես զինված ընդհարումների ընթացքը, ռազմագերիների պաշտպանության հարցերը կարգավորող իրավունք: Մարդու իրավունքների իրավունքը հասկացվում է որպես պետության իշխանության ներքո գտնվող անձանց իրավունքների պաշտպանությունը, այդ թվում նաև պաշտպանությունը բռնի ուժից, կարգավորող իրավունք, և այս դեպքում այդ պաշտպանությունն իրականացվում է իրավապահ գործողությունների ընթացքում: Արդարացի կլինի նշել, որ զինված ընդհարումների ընթացքի կարգավորման

համար ավելի կիրառելի իրավունքի ճյուղը հանդիսանում է մարդասիրական իրավունքը²⁶, իսկ իրավապահ գործողությունների ընթացքի կարգավորման համար՝ մարդու իրավունքների իրավունքը:

ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի «Զինված ընդհարումների ընթացքում մարդու իրավունքների միջազգային իրավական պաշտպանությունը» թեմայով 2011 թվականին հրատարակված զեկույցում իրավապահ գործողությունները զինված ընդհարումներից տարբերելու համար առաջարկվում է արդյունավետ վերահսկողության առկայության չափանիշը. ինչքան մեծ է արդյունավետ վերահսկողությունը մարդկանց և տարածքի նկատմամբ, այնքան ավելի տեղին է դառնում մարդու իրավունքների իրավունքի կիրառելիությունը: Այդ կապակցությամբ նշվում է, որ մարդու իրավունքների իրավունքի պարադիգմայի համար անհրաժեշտ պայման է արդյունավետ վերահսկողությունը տարածքի և (կամ) բնակչության նկատմամբ, իսկ մարդասիրական իրավունքի պարադիգման նախատեսում է արդյունավետ վերահսկողության բացակայություն կամ կորուստ: Ինչքան իրավիճակը մոտ է ռազմական գործողությունների թատերաբեմին և ինչքան քիչ է զինված ուժերի վերահսկողությունը, այնքան մեծ է մարդասիրական իրավունքի կիրառման հնարավորություն, և հակառակը, ինչքան հեռու է իրավիճակը ռազմական գործողու-

թյունների իրականացման վայրից և մեծ է տեղի իշխանությունների վերահսկողության աստիճանը և ոստիկանական գործողություններ կատարելու ունակությունը, այնքան կիրառելի է դառնում մարդու իրավունքների իրավունքը²⁷: Այսինքն՝ խնդիրը որոշել, թե իրավունքի որ ճյուղը պետք է կիրառվի փաստական, այլ ոչ թե իրավական հարց է²⁸:

Այսպիսով՝ ընդհանրացնելով կարելի է ասել, որ մարդու իրավունքների իրավունքը և մարդասիրական իրավունքը չեն հանդիսանում միմյանց բացառող իրավունքի ճյուղեր, այլ կոչված են միմյանց փոխլրացնելու և փոխօգնության միջոցով ավելացնելու անհատի իրավունքների պաշտպանությունը: Իսկ այն կոնկրետ դեպքերում, երբ պետք է որոշել, թե որ իրավունքն է ենթակա կիրառման՝ կապված իրավունքի երկու ճյուղերի միջև հակասող իրավակարգավորման ասհմանման հետ, օգտագործվում է *lex specilis derogat lege generale* կառուցակարգը: Ընդ որում, թեև շատ հեղինակների կարծիքով այս սկզբունքն ուղղված է լուծելու անհարթություններ իրավունքի միևնույն ոլորտի միջև, այլ ոչ երբեք հաճախ տարբեր նպատակներ ու սկզբունքներ ունեցող մարդու իրավունքների և մարդասիրական իրավունքի միջև²⁹, այնուամենայնիվ՝ նույնիսկ այդ գիտնականներն ընդունում են, որ դեռևս ուրիշ այլընտրանքային մեխանիզմ առկա չէ, որն ավելի արդյունավետ է, քան *lex specialis*-ը, կարող է կարգավորել այս հարցը³⁰:

1. *Guad v. the United States*, Case 10951, Inter-Am. Commission.H.R., OEA/Ser.L/V/II.106.doc.3rev (1999), point 42.
2. Սեկունդարում այլ սկզբունքների օրինակներ են *lex posterior derogat legi priori*՝ ավելի ուշ ընդունված նորը գերազանցում է ավելի վաղ ընդունվածի նկատմամբ, *legislative intent*՝ նորը քննարկողների կամքի բացահայտում, *o contrario*՝ բացառու մեթոդով նորի սպառնացում և այլն:
3. Ելա սկզբունքը հանդիպում է նաև հետևյալ մասերստանումը՝ «*Generalibus specialia derogant*», «*Generi per speciem derogatur-specialia generalibus, non generalia specialibus*»:
4. *Corpus Iuris Civilis*, Papinian, Dig. 48, 19.41 and Dig. 50, 17.80, The Digest of Justinian vol. IV.
5. *Hugo Grotius* De Jure Belli Ac Pacis, bk II, sect. XXIX, 1625.
6. *Bonrich De Vattel* Le Droit Des Gens Ou Principes De La Loi Naturelle, պարսպալ 316 (reproduction of Books I and II ed. 1758, Geneva, Slatkine Reprints, Henry Dunant Institute, 1983).
7. Joost Pauwelyn, Conflict of Norms in Public International Law: How WTO Law Relates to Other Rules of International Law, Cambridge Studies in International and Comparative Law, (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), p. 388.
8. *Lindros A. Addressing the Norm Conflicts in a Fragmented System: The Doctrine of Lex Specialis*, 74 Nordic J. INT'L L. 24, 28 (2005).
9. International Law Commission, Report of the Study Group on Fragmentation of International Law: Difficulties arising from Diversification and Expansion of International Law, 27, UN Doc. A/CN.4/L.676, (thru July 29, 2005). *Lindros A. Addressing the Norm Conflicts in a Fragmented System: The Doctrine of Lex Specialis*, 74 Nordic J. INT'L L. 24, 27-28 (2005).
10. Fragmentation of International Law: Difficulties Arising From The Diversification and Expansion on International Law Commission, Fifty-eighth session Geneva, 1 May-9 June and 3 July-11 August 2006, p. 35.
11. Joost Pauwelyn, Conflict of norms in public international law: How WTO law relates to other rules of international law էջ 388(2003), Alexander Peczenik, *Juridikens metodproblem* (Stockholm: Gebers, 1980), p. 106.
12. Fragmentation of International Law: Difficulties Arising From The Versification and Expansion on International Law Commission, Fifty-eighth session Geneva, 1 May-9 June and 3 July-11 August 2006, p. 50.
13. *Nuonmeister v. Austria*, ECHR, Application no. 1936/63, Judgment of 7 May 1974, point 29.
14. Fragmentation of International Law: Difficulties Arising From The Diversification and Expansion on International Law Commission, Fifty-eighth session Geneva, 1 May-9 June and 3 July-11 August 2006, p. 50. *Nikolova v. Bulgaria*, Judgment of 25 March 1999, ECHR 1999-II, point 69.

15. *Case concerning the Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)* I.C.J. Reports 1997, point 132.
16. Human Rights Committee, General Comment No. 31 on Article 2 of the Covenant: The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, 10, UN Doc. CCPR/C/74/CRP.4/Rev.6 (2004), point 11.
17. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 1996 I.C.J., point 25.
18. *Michael J. Dennis*, Application of Human Rights Treaties Extraterritorially in times of Armed Conflict and Military Occupation, 99 AM. J. INT'L L. 139, 139, 141 (2005).
19. Louise Doswald-Beck, *International Humanitarian Law and the International Court of Justice on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, 316 INT'L REV. RED CROSS 35 (1997).
20. Nancie Prud'homme, *Lex Specialis: Oversimplifying a More Complex and Multifaceted Relationship?* 40(2) Israel Law Review (2007), p. 374.
21. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, 2004 I.C.J. (July 9), point 106.
22. Françoise Hampson & Ibrahim Salama, Working Paper on the Relationship between Human Rights Law and International Humanitarian Law, էջ 57, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2005/14.
23. Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (DRC v. Uganda), 2005 I.C.J. 116, (Dec. 19), point 216.
24. Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (DRC v. Uganda), 2005 I.C.J. 116, (Dec. 19), point 180.
25. Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (DRC v. Uganda), 2005 I.C.J., 116, (Dec. 19), point 179.
26. *Theodor Meron* The Humanization of Humanitarian Law, 94 AM. J. INT'L L., p. 241 (2000).
27. Управление Верховного комиссара ООН по правам человека, Международно-правовая защита прав человека в вооруженных конфликтах, HR/PUB/11/01, Нью-Йорк и Женева, 2011, с. 74-75.
28. Condonia Droegge, The Interplay between International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Situations of Armed Conflict, 40(2) Israel Law Review (2007), p. 346.
29. Nancie Prud'homme, *Lex Specialis: Oversimplifying a More Complex and Multifaceted Relationship?* 40(2) Israel Law Review (2007), p.378-386.
30. Nancie Prud'homme, *Lex Specialis: Oversimplifying a More Complex and Multifaceted Relationship?* 40(2) Israel Law Review (2007), p. 394.

Սհեր ՀԱԿՈՒՅԱՆ

Երևան քաղաքի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատավորի օգնական

ԱՐԶՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԱԶԱՏ ՄԻԱՎՈՐՎԵԼ ՈՐՊԵՍ ՄԻԶԱԶԳԱՅՆՈՐԵՆ ՃԱՆԱԳԱԾ ԱՆՁԻ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ*

«Աշխատողների հիմնարար սոցիալական իրավունքների մասին» Եվրոպական ընկերակցության խարտիան²³ 1989 թվականից գործում է Եվրոպական միության շրջանակներում: Մինչև Լիսաբոնի պայմանագրի ուժի մեջ մտնելն այն հանդիսանում էր քաղաքական հռչակագիր և պայմանավորվող կողմերի համար որևէ պարտավորություն չէր նախատեսում: Այս խարտիայի հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ, կոչվելով «Աշխատողների հիմնարար սոցիալական իրավունքների մասին» խարտիա, այն երաշխավորում է ինչպես աշխատողների, այնպես էլ գործատուների միավորվելու ազատությունը, քանի որ խարտիայի 11-րդ հոդվածի համաձայն. «Եվրոպական ընկերակցության անդամ պետությունների աշխատողներն ու գործատուներն ունեն մասնագիտական կազմակերպություններ կամ արհմիություններ ստեղծելու նպատակով միավորվելու իրավունք իրենց սոցիալական և տնտեսական շահերի պաշտպանության համար: Յուրաքանչյուր գործատու կամ աշխատող ազատ է նման կազմակերպությանն անդամագրվելու կամ չանդամագրվելու հարցում՝ չկրելով անձնական կամ մասնագիտական վնաս»:

«Անկախ պետությունների քաղաքացիների սոցիալական իրավունքների և երաշխիքների մասին» խարտիան ընդունվել է Անկախ պետությունների հա-

մագործակցության (այսուհետ նաև՝ ԱՊՀ) շրջանակում 1994 թվականին²⁴: Խարտիայի 46-րդ հոդվածը սահմանում է, որ պետություններն արհմիությունների գործունեությունում առաջնորդվում են մարդու իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ հանրաճանաչ միջազգային նորմերով: Աշխատողներն առանց որևէ խտրականության իրավունք ունեն իրենց ընտրությամբ և առանց որևէ նախնական թույլտվության կամավոր ստեղծել արհմիություններ ու անարգել անդամակցել դրանց: Աշխատողներն իրավունք ունեն ստեղծելու արհմիութենական կազմակերպություններ ձեռնարկություններում ու աշխատանքի մյուս վայրերում:

ԱՊՀ շրջանակներում ընդունված կարևոր փաստաթղթերից է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին» կոնվենցիան՝ ընդունված 1995 թվականի մայիսի 26-ին Մինսկում: Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ հավաքների և միավորման ազատության իրավունք, ներառյալ՝ սեփական շահերի պաշտպանության համար նման կազմակերպություններ ստեղծելու և դրանց անդամագրվելու իրավունք²⁵:

Միջազգային տարածաշրջանային ակտեր են նաև Մարդու իրավունքների մասին 1969 թվականի ամերիկյան կոնվենցիան, Մարդու և ժողովուրդների իրավունքների մասին 1981 թվականի խարտիան, Մարդու իրավունքների 1994 թվա-

* Սկիզբը՝ թիվ 2 (163) համարում:

կանի արաբական խարտիան²⁶:

Այս ոլորտը կարգավորող որպես երրորդ մակարդակ հանդես է գալիս երկկողմանի միջպետական համագործակցությունը: Հայաստանի Հանրապետությունը որևէ պայմանագիր կամ համաձայնագիր այլ պետությունների հետ չի կնքել, որն ուղղված կլիներ միայն այս իրավունքի կարգավորմանը: Սակայն գոյություն ունեն մի շարք երկկողմանի համաձայնություններ, որոնք կարգավորում են այս իրավունքին անուղղակիորեն առնչվող աշխատանքային հարաբերությունները²⁷:

Այսպիսով՝ կարելի է արձանագրել, որ միավորվելու ազատությունը կարգավորող միջազգային փաստաթղթերը բաժանվում են երկու խմբի՝ համընդհանուր մակարդակի միջազգային փաստաթղթեր և տարածաշրջանային մակարդակի միջազգային փաստաթղթեր: Համընդհանուր միջազգային փաստաթղթերը նվիրված են միավորվելու ազատությանը. արհմիությունների մասին հիշատակում են միայն ՔՔԻՄԴ-ն ու ՏՍՄԻՄԴ-ը: Տարածաշրջանային մակարդակի միջազգային փաստաթղթերը միավորվելու իրավունքը մասնավորեցնում են արհմիությունների նկատմամբ: Արհմիություններում միավորվելու աշխատողների իրավունքը հանդիսանում է աշխատողների միավորվելու իրավունքի մասնավոր դրսևորումը, որն էլ իր հերթին հանդիսանում է ընդհանրապես միավորվելու իրավունքի տարատեսակ: Նման պայմաններում կարելի է արձանագրել, որ միավորվելու ազատությունը կարգավորող միջազգային փաստաթղթերը, ըստ իրենց բովանդակության, կարելի է բաժանել միջազգային փաստաթղթերի, որոնք կարգավորում են միավորման ազատությունը, և միջազգային փաստաթղթեր, որոնք կարգավորում են արհմիություններում միավորվելու ազատությունը²⁸:

Չնայած տարբեր ձևակերպումներին՝ միջազգային փաստաթղթերը գործնականում միասնական են արհմիություններում ազատ միավորվելու իրավունքի բովանդակության հարցում, մասնավորապես՝ սեփական շահերի պաշտպանության համար ստեղծել արհմիություններ և անդամակցել դրանց (ՔՔԻՄԴ, ՄԻԵԿ), առանց նպատակի մատնանշման կամ միայն կերպով ստեղծել արհմիություններ և անդամակցել դրանց (ԱՊՀ խարտիան սոցիալական իրավունքների և երաշխիքների մասին), սեփական տնտեսական և սոցիալական շահերի պաշտպանության և իրականացման համար ստեղծել արհմիություններ ու անդամակցել դրանց (ՏՍՄԻՄԴ): «Աշխատողների հիմնարար սոցիալական իրավունքների մասին» Եվրոպական ընկերակցության խարտիան, բացի վերոհիշյալ իրավունքներից, երաշխավորում է նաև արհմիություններին չանդամակցելու իրավունքը:

ԱՄԿ թիվ 87 կոնվենցիան ու Եվրոպական սոցիալական խարտիան ամրագրում են հիշյալ իրավունքները, սակայն չեն մասնավորեցնում դրանք միայն արհմիությունների նկատմամբ: Այս փաստաթղթերում հիշյալ իրավունքն ավելի լայն բովանդակություն ունի. ներառում է աշխատողների տեղական, ազգային և միջազգային կազմակերպություններին ազատորեն անդամակցելու իրավունքը: Ընդ որում, թիվ 87 կոնվենցիան «աշխատողների կազմակերպություն» տերմինի տակ հասկանում է աշխատավորների յուրաքանչյուր կազմակերպություն, որը նպատակ ունի ապահովելու և պաշտպանելու աշխատողների շահերը:

ԱՄԿ կանոնադրության պրեամբուլայում, Ֆիլադելֆիայի հռչակագրում և ԱՄԿ 1998 թվականի հռչակագրում սահմանվում է միավորման ազատության սկզբունքը, սակայն արհմիություններում միավորվելու իրավունքի բովանդակությունը չի բացահայտվում²⁹:

Վերոգրյալից հետևում է, որ միջազգային փաստաթղթերում ընդհանուր տերմինաբանությունը բացակայում է. նրանցում օգտագործվում է «արհմիու-

Միջազգային իրավունք

թյուններում միավորվելու իրավունք» և «միավորման ազատություն» տերմինները: Նման պայմաններում անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչպես են հարաբերակցվում այս հասկացությունները:

Միավորման ազատության վերաբերյալ տեսական գրականությունում առկա է երկու մոտեցում³⁰:

Առաջին մոտեցման համաձայն՝ միավորման ազատությունը նշանակում է համատեղ գործողություններ իրականացնելու և որոշակի նպատակների հասնելու համար մյուսների հետ միավորվելու իրավունք: Սակայն ո՛չ նպատակները, ո՛չ գործողությունները միավորման ազատության կողմից չեն պաշտպանվում: Նման պայմաններում ստացվում է, որ գործնականում աշխատողների միությունների գոյությունն անհնաստ է դառնում:

Երկրորդ մոտեցումը ենթադրում է, որ միավորման ազատությունը հնարավորություն է տալիս կոլեկտիվ կերպով զբաղվել գործունեության այն տեսակներով, որոնք սահմանադրորեն պաշտպանվում են յուրաքանչյուր անձի համար: Այս մոտեցումը նույնպես ենթարկվում է քննադատության, քանի որ հաշվի չի առնում աշխատանքային իրավունքի առանձնահատկությունը, մասնավորապես՝ այն, որ այս իրավունքի իրացման արդյունքում ի հայտ է գալիս նոր կոլեկտիվ սուբյեկտ՝ արհմիությունը:

Կարծում են տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է համաձայնել այն հեղինակների հետ, ովքեր գտնում են, որ միավորման ազատությունը սահմանադրական պաշտպանություն է տրամադրում գործունեության այն բոլոր տեսակների համար, որոնք անհրաժեշտ են միավորման օրինական նպատակներին հասնելու համար: Այս մոտեցումն ամբողջությամբ համապատասխանում է այն միջազգային փաստաթղթերին, որոնք «միավորման ազատություն» տերմինն ինքնին ավելի լայն հասկացություն են ճանաչում, քան «արհմիություններում միավոր-

վելու ազատություն» կատեգորիան³¹: Օրինակ՝ ՄԻԵԿ-ի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք այլ անձանց հետ միավորումներ ստեղծելու իրավունք ունի, այդ թվում՝ արհմիություններ ստեղծելու և իր շահերի պաշտպանության համար դրանց անդամակցելու իրավունք: Այսինքն՝ արհմիություններում միավորվելու ազատության իրավունքը կառուցվածքային առումով հանդիսանում է «միավորման ազատություն» կատեգորիայի բաղկացուցիչ մասը:

Հարկ է նշել, որ այս տեսակետի հետ համակարծիք են թե՛ ռուսական հեղինակները, թե՛ արևմտյան մի շարք հեղինակներ, մասնավորապես՝ «Մարդու իրավունքների եվրոպական կոմիտենցիա և Եվրոպական սոցիալական խարտիա. իրավունք և պրակտիկա» մենագրության հեղինակները գտնում են, որ արհմիություններ ստեղծելու և դրանց անդամագրվելու իրավունքը հանդիսանում է միավորման ազատության առանձնահատուկ ասպեկտ³²: Համակարծիք են նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական կոմիտենցիայի մեկնաբանությունների աշխատության հեղինակները Թումանովայի և Էնտինի խմբագրությամբ, ովքեր գտնում են, որ միավորման ազատությունը երկու ասպեկտ ունի՝ հասարակական միավորում ստեղծելու և գործունեություն իրականացնելու ազատությունն ու յուրաքանչյուր անձի սուբյեկտիվ իրավունքը՝ անդամագրվելու կամ չանդամագրվելու նման կազմակերպությանը, և դրանից անարգել դուրս գալու ազատությունը³³:

Սակայն, օրինակ՝ Ժարկովը գտնում է, որ գոյություն ունի արհմիութենական 3 հիմնական իրավունք՝ միավորման ազատության, կոլեկտիվ բանակցություններ վարելու և գործադուլի իրավունք: Ըստ հեղինակի՝ առաջին իրավունքը կառուցվածքային առումով բաղկացած է հետևյալ տարրերից՝ աշխատողների իրավունքից ստեղծելու արհմիություններ կամ անդամագրվելու արդեն գոյություն

ունեցող արհմիություններին, աշխատողների և արհմիությունների իրավունքից իրականացնելու ներարհմիութենական գործունեություն, արհմիությունների իրավունքից ազատորեն ձևավորելու ազգային արհմիութենական ֆեդերացիաներ և կոնֆեդերացիաներ, ազգային արհմիությունների իրավունքից ազատորեն կապեր հաստատելու միջազգային արհմիությունների և համաշխարհային արհմիութենական կենտրոնների հետ³⁴: Հեղինակը «միավորման ազատության իրավունք» կատեգորիայի մեջ ներառում է ինչպես աշխատողների սուբյեկտիվ իրավունքը ստեղծելու արհմիություններ կամ անդամագրվելու դրանց, այնպես էլ արհմիության գործունեության ազատությունը: Այսինքն՝ հեղինակը կոլեկտիվ բանակցությունների և գործադուլի իրավունքն առանձնացնում է միավորման ազատության իրավունքի շարքում՝ այն չընդգրկելով վերջինիս կառուցվածքի և բովանդակության մեջ:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԴ) արհմիություններում միավորվելու իրավունքը բնութագրել է որպես ՄԻԵԿ 11-րդ հոդվածում ամրագրված միավորման ազատության իրավունքի ասպեկտ, որն անկախ է, սակայն հատուկ իրավունք չէ: ՄԻԵԿ 11-րդ հոդվածում ամրագրված՝ միավորման ազատության բաղադրատարրերը կիրառելի են ինչպես արհմիությունների, այնպես էլ այդ հոդվածի իմաստով «միավորում» հանդիսացող մյուս կազմակերպությունների վրա³⁵:

Գրականությունում և դատական պրակտիկայում նշվում է, որ միավորման ազատությունը, այդ թվում՝ արհմիություններում միավորվելու ազատությունը, հնարավոր է միայն «ընդհանուր նպատակի» և «միավորման կամավոր բնույթի» առկայության դեպքում³⁶:

Միավորման ազատությունն ու արհմիություններում միավորվելու իրավունքը համաշխարհային և տարածաշրջանային միջազգային մակարդակներ

ում իրացվում է որոշակի նպատակի առկայությամբ, մասնավորապես՝ աշխատողների շահերի պաշտպանությամբ (ՔՔԻՄԴ, Եվրոպական սոցիալական խարտիա), աշխատողների տնտեսական և սոցիալական շահերի պաշտպանությամբ ու իրականացմամբ (SUUTՄԴ), աշխատողների շահերի պաշտպանությամբ և ապահովմամբ (թիվ 87 կոնվենցիա): Վերոգրյալից կարելի է եզրակացություն անել, որ նպատակը հանդիսանում է արհմիություններում միավորվելու իրավունքի ամբաժանելի բաղադրատարրը: Այդ մասին է վկայում նաև ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքը, որի համաձայն՝ թեև Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածում տրված չէ «արհեստակցական միության» սահմանումը, սակայն 11-րդ հոդվածի բնութագրումից հետևում է, որ դրանք աշխատանքի ոլորտում գործող կազմակերպություններ են, որոնք նպատակ ունեն պաշտպանելու իրենց անդամների շահերը³⁷:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ անձինք պետք է ազատ լինեն արհմիություններ ստեղծելու և դրանց անդամագրվելու հարցում (միավորվելու պոզիտիվ ազատություն): Պետությանն արգելված է հիմնելու կամ օժանդակելու այս կամ այն արհմիությանը, որին անդամակցելը համապատասխան անհատների համար պարտադիր է³⁸: Նման մասնագիտական միավորումների գործերով ՄԻԵԴ հստակ սահմանել է, որ նման հանրային իրավունքի մարմինների հիմնադրումը չպետք է սահմանափակի համանման միավորում հիմնելու մասնավոր իրավունքը, որի նպատակն այն մասնագետների շահերի պաշտպանությունն է, ովքեր որոշել են միանալ այդ միավորմանը, և վերջինս էլ կարող է ապահովել այլ հեռանկար, քան պետական մարմնի կողմից կառավարվող միավորումն է առաջարկում³⁹:

Ինչպես արդեն նշվել էր, «Աշխատողների հիմնարար սոցիալական իրա-

Միջազգային իրավունք

վունքների մասին» Եվրոպական ընկերակցության խարտիան, բացի արհմիություններ ստեղծելու և դրանց անդամագրվելու իրավունքից, ներառում է նաև արհմիություններին չանդամակցելու իրավունքը: Հարկ է նշել, որ ՄԻԵԿ 11-րդ հոդվածը չի արգելում, այսպես կոչված, «closed-shop» համակարգերը⁴⁰, սակայն դա չի նշանակում, որ 11-րդ հոդվածով պաշտպանված չեն այն անձինք, ովքեր հարկադրվում են անդամակցելու այս կամ այն արհմիությանը: Այս հարցում հիմնարար նշանակություն ունի Յանգը, Ջեյմսը և Վերստերն ընդդեմ ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 1981 թվականի օգոստոսի 13-ի վճիռը⁴¹: 1975 թվականին 3 դիմումատուներն էլ աշխատում էին Մեծ Բրիտանիայի երկաթուղային ծառայությունում (British Rail): Նույն թվականին այդ ծառայությունը պայմանագիր է կնքում 3 խոշոր արհմիությունների հետ, որոնք այդ պահից սկսած որոշակի աշխատանքների կատարումը կախվածության մեջ էին դնում այդ արհմիություններից որևէ մեկին անդամակցելուց: Հրաժարվելով կատարել այդ պահանջը՝ դիմումատուները 1976 թվականին ազատվել էին աշխատանքից: Նրանք գտնում էին, որ յուրաքանչյուր ոք պետք է ընտրության ազատություն ունենա արհմիության անդամակցության հարցում: Բացի այդ, Յանգն ու Վերստերն առարկություններ ունեին արհմիության գործունեության վերաբերյալ: Նրանք դիմել էին ՄԻԵԿ-ին, ով գործը քննել էր Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի լույսի ներքո: ՄԻԵԿ-ը հաստատել էր, որ աշխատանքից զրկվելու սպառնալիքը, որը հանգեցնում է գոյության միջոցների կորստին, հանդիսանում է հարկադրանքի բավականին լուրջ ձև, որը սպառնում էր դիմումատուներին, ովքեր էլ ստիպված էին անդամակցել արհմիությանը: Այդ պատճառով հարկադրանքի նման ձևն առնչվում էր միավորման ազատությանն ու հանգեց-

նում էր Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի խախտմանը⁴²: Այս հարցում նախադեպային նշանակություն ունի նաև Սիգուրպուր Ա. Սիգուրյոնսոնն ընդդեմ Իսլանդիայի գործով 1993 թվականի հունիսի 30-ի վճիռը, որտեղ ՄԻԵԿ-ն ուղղակի սահմանեց, որ միավորման ազատությունը ներառում է նաև միավորման ազատության նեգատիվ իրավունքը (չհանդիսանալ որևէ միավորման անդամ և դրանից ազատորեն դուրս գալու իրավունք): Այս գործով դիմումատուն վիճարկում էր այն պարտականությունը, որի ուժով տաքսի վարելու համար անհրաժեշտ լիցենզիան պահպանելու համար պետք էր դառնալ «Frami»-ի անդամ: ՄԻԵԿ-ը սահմանեց. «Կոնվենցիան կենդանի գործիք է, որը պետք է մեկնաբանվի ժամանակակից պայմանների լույսի ներքո (...) Համապատասխանաբար, 11-րդ հոդվածը պետք է այնպես մեկնաբանվի, որ ներառի նաև միավորման նեգատիվ իրավունքը: Տվյալ դեպքում Գատարանի համար անհրաժեշտություն չկա որոշելու, թե արդյոք այս իրավունքը պետք է պոզիտիվ իրավունքի հետ համատեղ դիտարկել, թե ոչ»: Այսինքն՝ միջազգային իրավական փաստաթղթերը տարբերակում են միավորման ազատության, այդ թվում՝ արհմիություններում միավորվելու ազատության երկու դրսևորում՝ միավորվելու պոզիտիվ ազատություն և միավորվելու նեգատիվ ազատություն: Եթե միավորվելու պոզիտիվ ազատությունը վերաբերում է արհմիություններ ձևավորելուն և դրանց անդամակցելու ազատությանը, ապա նեգատիվ ազատությունը ենթադրում է, որ ոչ ոք չի կարող պարտադրվել անդամակցելու այս կամ այն կազմակերպությանը:

Արհմիություններում միավորվելու կամավորության սկզբունքը կիրառվում է որոշակի սահմանափակումներով, օրինակ՝ երբ նրա կողմից իրականացվում են հանրային գործառույթներ: Օրինակ՝ մի գործով դիմումատուն վիճարկում էր այն հանգամանքը, որ իր՝ որպես մասնավոր նոտարի պարտադիր անդամակցությու-

նը Նոտարական գործակալությանը խախտում է իր՝ միավորման ազատության իրավունքը, ՄԻԵԳ-ը սահմանեց, որ ներպետական օրենսդրության հիման վրա ստեղծված և որոշակի հանրային գործառույթներ իրականացնող միավորումը (օրինակ՝ Նոտարական պալատը) ՄԻԵԿ 11-րդ հոդվածի համատեքստում «միավորում» չի հանդիսանում»⁴³: Համանման գործ է հանդիսանում նաև Լե Կոմպտը, Վան Լևենը և Դե Մեյերն ընդդեմ Բելգիայի գործը, որով ՄԻԵԿ 11-րդ հոդվածի խախտում չհամարեց պետության այն պահանջը, որ Բելգիայի բոլոր բժիշկներին պարտադրում էր լինել Բելգիայի բժիշկների ուխտի խորհրդի անդամ, քանի որ Բելգիայի բժիշկների ուխտի խորհուրդն իրականացնում էր հանրային-իրավական գործառույթներ, օրինակ՝ վերահսկում էր իր անդամների մասնագիտական վարքագիծը և ՄԻԵԿ-ի 11-րդ հոդվածի իմաստով «միավորում» չէր հանդիսանում⁴⁴:

Վերոգրյալն ամփոփելով՝ կարելի է արձանագրել, որ միավորվելու նեգատիվ ազատության խախտման բացակայությունը կամ առկայությունը կախված է այն հարկադրանքի ուժից, որի գործադրմամբ տվյալ անձին ստիպել են անդամակցելու այս կամ այն միավորմանը, պայմանավորված է այն հետևանքով, որին կարող է հանգեցնել անդամակցությունից հրաժարվելը: Օրինակ՝ Սիբսոնն ընդդեմ Սիացյալ Թագավորության գործով վճռում ՄԻԵԿ-ը 11-րդ հոդվածի խախտում չի արձանագրել, քանի որ դիմողը, որը հրաժարվել էր տվյալ արհմիությանն անդամակցելուց, չէր գտնվել աշխատանքը կորցնելու վտանգի առջև⁴⁵: Իսկ այս հարցի առնչությամբ ՄԻԵԿ-ն իր դիրքորոշումն ընդհանրացրել է Գյուստաֆսոնն ընդդեմ Շվեդիայի գործով⁴⁶: «(...) Դատարանը միանշանակ ընդունում է, որ 11-րդ հոդվածը երաշխավորում է ոչ միայն միավորվելու ազատության պոզիտիվ իրավունքը, այլ նաև նեգատիվ

իրավունքը: Սակայն որևէ միության անդամակցելուն հարկադրելը ոչ միշտ է հակասում Կոնվենցիային: Հարկադրված անդամակցությունն անհամատեղելի է 11-րդ հոդվածով երաշխավորված միավորվելու ազատության հետ այն դեպքում, երբ, ելնելով գործի կոնկրետ հանգամանքներից, հարկադրանքն այնպիսին է, որ խաթարում է միավորվելու ազատության էությունը»⁴⁷:

ՄԻԵԿ-ի արհմիություններում ազատ միավորվելու իրավունքի բովանդակության մեջ չի ներառում արհմիության՝ կառավարության կողմից ճանաչվելու իրավունքը: Բելգիայի ոստիկանության ազգային արհմիությունն ընդդեմ Բելգիայի գործով դիմումատուն՝ Բելգիայի ոստիկանների արհմիությունը, պնդում էր, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածն արհմիությունների համար ապահովում է կառավարության կողմից նրանց պարտադիր ճանաչելու իրավունքը: Այնուհանդերձ, ՄԻԵԿ-ն իր վերջնական դիրքորոշումը ձևակերպեց այլ կերպ՝ սահմանելով, որ թեև ՄԻԵԿ 11-րդ հոդվածն իրականում ամրագրում է արհմիություններին անդամակցելու և արհմիություններ ստեղծելու իրավունքը, սակայն այն արհմիություններին չի տալիս պետության կողմից հատուկ վերաբերմունքի իրավունք⁴⁸: Սակայն պետք է նշել նաև, որ ՄԻԵԿ 11-րդ հոդվածը պետությունների վրա դրել է ինչպես պոզիտիվ, այնպես էլ նեգատիվ պարտավորություններ, մասնավորապես՝ պետությունների նեգատիվ պարտավորության բովանդակությունն այն է, որ վերջինիս արգելում է միջամտել անհատների և արհմիության միավորման ազատության իրավունքին՝ նախատեսված 11-րդ հոդվածի 1-ին մասում, սակայն այդ միջամտությունը կարող է տեղի ունենալ 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված դեպքերում, երբ միջամտությունը թույլատրվում է՝ ելնելով հանրային շահից: Բացի այդ, արհմիությունների իրավունքների պաշտպանության համատեքստում պետությունն ունի պոզիտիվ

Միջազգային իրավունք

պարտավորություններ ապահովելու անհատների և արհմիությունների իրավունքներն ընդդեմ գործատուների⁴⁹ և պաշտպանելու անհատներին ընդդեմ արհմիությունների կողմից իրենց իշխանության չարաշահումների⁵⁰: Հիշյալ իրավական դիրքորոշումը ՄԻԵԳ-ն արտահայտել է նախադեպային նշանակություն ունեցող Գյուստաֆսոնն ընդդեմ Շվեդիայի գործով կայացրած վճռում⁵¹: Մույն գործով դիմումատուն ռեստորանի սեփականատեր էր, ով հրաժարվել էր անդամակցել ռեստորանների սեփականատերերի արհմիություններին, որի պատճառով վերջիններս բռնկուտել էին դիմումատուի ռեստորանը, որն էլ իր հերթին բացասաբար էր ազդել նրա բիզնեսի վրա: Դիմումատուն պահանջում էր, որ պետությունն ազգային օրենսդրության շրջանակներում ձեռնարկի որոշ մեխանիզմներ, որոնց միջոցով ինքը կարողանար դադարեցնել արհմիութենական գործողությունները:

Այս գործով ՄԻԵԳ-ը սահմանեց, որ «(...) թեև 11-րդ հոդվածի հիմնական նպատակն անհատին հանրային իշխանությունների կողմից կամայական միջամտությունից պաշտպանելն է, ի լրումն պետությունը կարող է ունենալ այդ իրավունքների արդյունավետ իրականացումն ապահովելու պոզիտիվ պարտականություն: Դրանից հետևում է, որ ներպետական իշխանությունները կարող են որոշ հանգամանքներում պարտավոր լինել միջամտելու մասնավոր անձանց հարաբերություններին՝ ձեռնարկելով ողջամիտ և համապատասխան քայլեր միավորվելու ազատության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար»⁵²:

Այս հարցում կարևոր նշանակություն ունի Շմիդտը և Դալսթրոմն ընդդեմ Շվեդիայի գործով կայացրած վճիռը⁵³: Այս գործում պատասխանող կառավարությունը, վիճարկելով 11-րդ հոդվածի կիրառելիությունը վիճարկվող խախտման նկատմամբ, պնդում էր, որ «Կոնվենցիա-

յի հիմնական նպատակն անհատների պաշտպանությունն է ընդդեմ պետության՝ որպես հանրային իշխանության կրողի, սակայն, այդ Կոնվենցիան պետություններին չի պարտավորեցնում ապահովել համապատասխանությունը կոնվենցիոն դրույթներին անհատների միջև մասնավոր իրավահարաբերություններում: Ըստ պատասխանող կառավարության՝ դիմումատուները հանդես չէին գալիս Շվեդիայի օրենսդիր, գործադիր կամ դատական իշխանությունների դեմ, այլ՝ Կոլեկտիվ բանակցությունների ազգային գրասենյակի դեմ, և ալյախով՝ «պետության դեմ՝ որպես գործատուի»: ՄԻԵԳ-ը շվեդական կառավարության այս փաստարկներին հակադարձել է՝ սահմանելով, որ «(...) Կոնվենցիան որևէ հստակ տարբերակում չի կատարում պետության՝ որպես հանրային իշխանության կրողի գործառնությունների և պետության՝ որպես գործատուի պարտավորությունների միջև: Ուստի, 11-րդ հոդվածը պարտադիր է պետության համար՝ «որպես գործատուի»՝ անկախ նրանից, թե պետության և իր աշխատողների միջև հարաբերությունները կարգավորում են հանրային, թե մասնավոր իրավունքով»⁵⁴:

Արհմիություններում ազատ միավորվելու իրավունքը գործում է արտադրության և զբաղվածության տարբեր ոլորտներում, այդ թվում՝ պետական ծառայության ոլորտում (ԱՄԿ թիվ 151 կոնվենցիա), գյուղացիական տնտեսություններում (ԱՄԿ թիվ 11 կոնվենցիա), պլանտացիաներում (ԱՄԿ թիվ 110 կոնվենցիա):

Այսպիսով՝ կարելի է արձանագրել, որ արհմիություններում միավորվելու իրավունքը հանդիսանում է ավելի լայն հասկացություն հանդիսացող միավորման ազատության մասը, որն իր մեջ ներառում է նաև արհմիության իրավունքն ազատ իրականացնելու իր գործունեությունը: Միջազգային փաստաթղթերի համաձայն՝ արհմիություններում միավորվելու իրավունքը կամավոր արհմիություններ ստեղծելու, որոշակի նպատա-

կով դրանց անդամակցելու կամ դրանց չանդամակցելու (նեգատիվ իրավունք) իրավասությունն է: Արհմիություններում միավորվելու իրավունքը կախված չէ թե՛ արտադրության, թե՛ զբաղվածության

բնագավառներից, թե՛ աշխատանքի բնույթից, թե՛ տեղական պայմաններից, թե՛ ձեռնարկության ազգային պատկանելիությունից⁵⁵:

23. http://www.aecd.ch/plugins/fckeditor/userfiles/file/Conventions%20internationales/Community_Charter_of_the_Fundamental_Social_Rights_of_Workers.pdf.

24. <http://www.iacis.ru/html/?id=22&pag=673&mid=4>.

25. <http://www.memo.ru/prawo/reg/GUS.htm>, Հայաստանի ստորագրել է, սակայն չի վավերացրել Կոնվենցիան:

26. «Международные акты о правах человека: Сборник документов»/Сост. А.В.Карташкин, Е.А.Лукашева.-М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 2000, с. 724, 739.

27. Օրինակ՝ «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Բնապահպանության նախարարության կառավարության միջև իրենց պետությունների սահմաններից դուրս աշխատող քաղաքացիների ժամանակավոր աշխատանքային գործունեության և սոցիալական պաշտպանության մասին» 2000 թվականի համաձայնագիրը, կամ «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Աներիկայի Միացյալ Նահանգների կառավարության միջև քննուող պետությունում պաշտոնական պարտականություններ կատարող ծառայողների խնամքի տակ գտնվող անձանց աշխատանքի իրավունքի մասին» 2005 թվականի համաձայնագիրը և այլն:

28. **Владимирович В.М.** Право на объединение как фундаментальное право человека и формы реализации защитной функции профсоюзов по трудовому кодексу РФ, диссертация. Казань, 2006, с. 16-24.

29. **Владимирович В.М.** Право на объединение как фундаментальное право человека и формы реализации защитной функции профсоюзов по трудовому кодексу РФ, диссертация. Казань, 2006, с. 24-26.

30. **Mark W. Janis** Richard Kay and Anthony W. Bradely, "European human rights law: Texts and materials", Third edition, Oxford University Press, 2008, p. 314-315.

31. **Mark W. Janis** Richard Kay and Anthony W. Bradely, "European human rights law: Texts and materials", Third edition, Oxford University Press, 2008, p. 316-320.

32. **Gomien D., Harris D., Zwaak L.** "Law and practice of the European convention on human rights and European social charter", Council of Europe Publishing, 1996, p. 304-309.

33. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения. Под общ. ред. В.А.Туманова, проф. Л.М.Энтина. М., Изд. НОРМА, 2002, с. 211.

34. **Жарков Б.И.** Провсоюзные права и их международно-правовая защита. М., Наука, 1990, с. 29.

35. **C.Ovey and R.White** The european convention of human rights./Fourth edition/. Oxford university press Inc., New York, 2006, p. 339.

36. **Gomien D., Harris D., Zwaak L.** Law and practice of the European convention on human rights and European social charter, Council of Europe Publishing, 1996, p. 395-396.

37. Աշխատանքային խորհուրդները Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի իմաստով «միավորումներ» չեն: *Karakurt v. Austria* (զանգաստ թիվ 32441/96) գործով 1999 թվականի սեպտեմբերի 14-ի՝ զանգաստի բնդուցիության մասին ՄԵԵԿ որոշումը կամ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{"respondent":\["AUT"\],"article":\["11"\],"documentcollectionid":\["COMMITTEE"\],"itemid":\["001-4728"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{).

38. Այս արգելքը ներառում է նաև պետության կողմից արհմիությունական գրասենյակի հիմնումը: *X. v. Ireland* (զանգաստ թիվ 4125/69) գործով 1971 թվականի փետրվարի 1-ի՝ Հանձնաժողովի վերջնական որոշումը կամ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{"respondent":\["IRE"\],"article":\["11"\],"documentcollectionid":\["COMMITTEE"\],"itemid":\["001-3099"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{).

39. G.Duterte "Key case-law extracts European Court of Human Rights" Council of Europe publishing, 2003, p. 337-350.

40. Երբ տվյալ աշխատատեղը զբաղեցնելու համար պահանջվում է տվյալ անձի անդամակցությունը համապատասխան արհմիությանը:

41. *Young, James and Webster v. United Kingdom*, (զանգաստ թիվ 7601/76, 7806/77) գործով 1981 թվականի օգոստոսի 13-ի ՄԵԵԿ վճիռը կամ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{"importance":\["1"\],"respondent":\["GBR"\],"article":\["11"\],"documentcollectionid":\["COMMITTEE"\],"itemid":\["001-57608"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{).

42. **Gomien D., Harris D., Zwaak L.** Law and practice of the European convention on human rights and European social charter, Council of Europe Publishing, 1996, p. 397-398.

43. **Gomien D., Harris D., Zwaak L.** Law and practice of the European convention on human rights and European social charter, Council of Europe Publishing, 1996, p. 395-396.

44. **Gomien D., Harris D., Zwaak L.** Law and practice of the European convention on human rights and European social charter, Council of Europe Publishing, 1996, p. 399.

45. *Sibson v. United Kingdom*, (զանգաստ թիվ 14327/88) գործով 1993 թվականի ապրիլի 20-ի ՄԵԵԿ վճիռը կամ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{"respondent":\["GBR"\],"article":\["11"\],"documentcollectionid":\["COMMITTEE"\],"itemid":\["001-57843"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{).

46. *Gustafsson v. Sweden* (զանգաստ թիվ 15573/89), գործով 1996 թվականի ապրիլի 25-ի ՄԵԵԿ վճիռը, կամ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{"respondent":\["GBR"\],"article":\["11"\],"documentcollectionid":\["COMMITTEE"\],"itemid":\["001-57843"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{), կետ 45.

47. **Հակոբյան Լ.** «Հավարների և միավորման ազատություն, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին 1950թ. նոյեմբերի 4-ի կոնվենցիայի և դրան կից արձանագրությունների մեկնաբանություն: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը» գրքում, Եր.: Տիգրան Մեծ, 2005, 369-373 էջեր:

48. **Mark W. Janis, Richard Kay and Anthony W. Bradely**, "European human rights law: Texts and materials", Third edition, Oxford University Press, 2008, p. 317.

49. *Wilson and the National Union of Journalists and Others v. United Kingdom*, (զանգաստ թիվ 30668/96, 30671/96, 30678/96) գործով 2002 թվականի հուլիսի 2-ի (վերջնական՝ հոկտեմբերի 2-) ՄԵԵԿ վճիռը:

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{"respondent":\["GBR"\],"article":\["11"\],"itemid":\["001-60554"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{), կետ 41:

50. Associated Society of Locomotive Engineers and Firemen (ASLEF) v. United Kingdom, (զանգաստ թիվ 11002/05) գործով 2007 թվականի փետրվարի 27-ի ՄԵԵԿ վճիռը կամ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{"respondent":\["GBR"\],"article":\["11"\],"itemid":\["001-79604"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{), կետ 38:

51. *Gustafsson v. Sweden* (զանգաստ թիվ 15573/89), գործով 1996 թվականի ապրիլի 25-ի ՄԵԵԿ վճիռը, կամ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{"respondent":\["GBR"\],"article":\["11"\],"documentcollectionid":\["COMMITTEE"\],"itemid":\["001-57843"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{):

52. *C.Ovey and R.White* "The european convention of human rights./Fourth edition/"-Oxford university press Inc., New York, 2006, p. 339-340.

53. *Schmidt and Dahlstrom v. Sweden*, (զանգաստ թիվ 5589/72) գործով 1976 թվականի փետրվարի 6-ի ՄԵԵԿ վճիռը կամ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{"respondent":\["SWE"\],"article":\["11"\],"itemid":\["001-57574"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx?{):

54. **Հակոբյան Լ.** «Հավարների և միավորման ազատություն, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին 1950թ. նոյեմբերի 4-ի կոնվենցիայի և դրան կից արձանագրությունների մեկնաբանություն: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը» գրքում, Եր.: Տիգրան Մեծ, 2005, էջ 383-384:

55. **Владимирович В.М.** Право на объединение как фундаментальное право человека и формы реализации защитной функции профсоюзов по трудовому кодексу РФ, диссертация. Казань, 2006, с. 31-32.

Նագելի ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

ՀՊՏՀ տնտեսական պատմության
և իրավագիտության ամբիոնի ասիստենտ,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՍԱՆԿՅՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿԱՆ ԸՆԿԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Իրավական նորմը հասարակական հարաբերությունները կարգավորող միասնական իրավունքի ներքին կառուցվածքի հիմքն է, որով պայմանավորված են իրավունքի տարբեր ճյուղերի ծառայողական նշանակությունը: Եթե իրավունքի այս կամ այն ճյուղի կատարելությունը պայմանավորված է նորմատիվ իրավական հասցեագրումների բնույթով, ապա իրավական նորմով բնութագրվում է համապատասխան իրավունքի ճյուղի կառուցվածքի միասնությունը:

Հետևաբար, իրավունքի նորմը ունի ոչ միայն ճանաչողական, այլև գործնական մեծ նշանակություն:

Իրավագետների ճնշող մեծամասնությունը այն կարծիքին է, որ իրավական նորմի կառուցվածքը արտահայտում է նրա ներքին ձևը, նրա բովանդակության կառուցվածքի կազմակերպմանն անհրաժեշտ եղանակները, նորմի կառուցվածքային տարրերի կապը և փոխներգործությունը:

Իրավունքի նորմի կառուցվածքի ուսումնասիրությունները վկայում են, որ նրա առանձին բաղադրամասերը կարող են համդեպ գալ հարաբերականորեն ինքնուրույն բովանդակությամբ, մատնացույց անելով իրենց տեղը, դերը և նշանակությունը իրավական նորմի միասնական կառուցվածքի մեջ: Այսպիսի հարցադրմամբ իրավական նորմը կառուցված է երեք փոխկապված այնպիսի տարրերից, ինչպիսին է հիպոթեզը, դիզպոզիցիան և սանկցիան:

Իրավական նորմի հասկացության, կառուցվածքի, տեսակների և դասակարգմանը մվիրված հիմնահարցերը ժամանակին և այսօր որպես իրավագի-

տության առանցքային հարցեր, իրենց բավարար վերլուծություններն են ստացել իրավագետների տեսական հետազոտություններում: Անկախ կատարված մեծածավալ աշխատանքներից, այնուամենայնիվ հասարակական հարաբերությունների փոփոխությունները միշտ էլ տեղիք են տալիս իրավական նորմի ավանդական տեսությունների վերանայմանը:

Այսօր, հատկապես շուկայական տնտեսության արմատավորման պայմաններում, երբ գիտատեխնիկական նվաճումների արդյունքները վեր են ածվում հիմնական արտադրական ուժերի, էապես փոփոխությունների են ենթարկվում նյութական բարիքների արտադրության շուրջ մարդկանց միջև ձևավորվող հասարակական հարաբերությունները, որոնք առաջ են բերում իրավական կարգավորման նոր պահանջներ, հատկապես երբ անհրաժեշտությունը բխում է իրավական պատասխանատվության և նրա առանձին տեսակների կատարելագործման ուղղություններից: Այսպիսի հարցադրմամբ իրավագիտության ոլորտում ներկայումս օրակարգի հարց է դառնում ցանկացած իրավունքի ճյուղի նորմերի կառուցվածքի, առավել ևս պետական հարկադրանքի միջոցներն ամրագրող իրավական նորմի պահանջների խախտման դեպքում որպես հետևանք վրա հասնող իրավական սանկցիաների մշակման և սահմանման հիմնախնդիրները:

Սանկցիան իրավունքի նորմի այն բաղադրամասն է, որտեղ արտահայտված են նորմի խախտման դեպքում վրա

հասնող իրավական հետևանքները, հարկադրանքի և պատասխանատվության կիրառման տեսքով:

Սանկցիան իրավունքի նորմի ամենադինամիկ մասն է, որն ամենաարագն է արձագանքում հասարակության և պետության կյանքում կատարված էական տեղաշարժերին և հնարավորություն է ընձեռնում տևական դարձնել իրավունքի նորմի գործողության ժամկետը, իր վրա վերցնելով պատասխանատվության և հարկադրանքի միջոցների տեսակների՝ ըստ անհրաժեշտության փոփոխությունները:

Իրավունքի նորմի սանկցիաները բազմազան են և բխում են համապատասխան իրավունքի ճյուղի կարգավորման առարկայի և կարգավորման մեթոդի առանձնահատկություններից: Այլ խոսքով, իրավունքի նորմի սանկցիաները ունեն ճյուղային պատկանելություն և կարող են ունենալ քրեական, վարչաիրավական, քաղաքացիաիրավական, կարգապահական, ինչպես նաև ֆինանսաիրավական բնույթ:

Իրավունքի նորմի եռատարր կառուցվածքի հարցում իրավագիտության մեջ տարակարծություններ չկան, չնայած մի շարք իրավունքի այնպիսի ճյուղեր, ինչպիսին են քրեական, սահմանադրական, վարչական, ֆինանսական և այլ իրավական նորմերը միշտ չէ, որ աչքի են ընկնում իրենց եռատարր կառուցվածքով: Այսպես, քրեական իրավունքի հատուկ մասի ցանկացած հանցակազմը վերլուծելիս համապատասխան հողվածում բացակայում է հիպոթեզը, կամ սահմանադրական իրավունքում, սահմանադրական նորմերում աչքի են զարնվում միայն դիսպոզիցիայի հատկանիշները, իսկ պառ բացակայում են սանկցիաները:

Այս իրավիճակն առավել բարդ է, երբ խոսք է գնում իրավունքի նորմի և իրավական ակտերի հողվածների շարադրանքի հարաբերակցության հարցերը պարզաբանելիս:

Նկատենք, որ իրավունքի նորմատիվ

աղբյուրներում դրսևորվելիս իրավունքի նորմի կառուցվածքային մասերը՝ հիպոթեզը, դիսպոզիցիան և սանկցիան ձեռք են բերում որոշակի յուրահատկություններ: Այդ առանձնահատկությունները դրսևորվում են նրանով, որ.

1) իրավական նորմերը կարող են արտահայտվել նորմատիվ ակտի մեկ հողվածում,

2) իրավական նորմերը կարող են արտահայտվել նորմատիվ ակտի մի քանի հողվածներում,

3) իրավական նորմի կառուցվածքային տարրերը կարող են դրսևորվել միասեռ կամ հարակից նորմատիվ ակտերի հողվածներում, գլուխներում կամ բաժիններում, այդ թվում նաև իրավունքի այլ ճյուղերի ակտերում:¹

Իրավունքի նորմերի դասակարգումը ունի ոչ միայն տեսական, այլև գործնական-կիրառական մեծ նշանակություն, որի շնորհիվ հստակեցվում են այս կամ այն իրավունքի ճյուղերի իրավական նորմերի դերը և ծառայողական նշանակությունը պետության իրավական հասկարգում:

Իրավունքի նորմերի դասակարգումը հնարավորություն է ընձեռնում հստակեցնել նորմի գործառույթներն իրավական կարգավորման մեխանիզմում, ինչպես նաև պարզել դրանց ներգործության աստիճանը հասարակական հարաբերությունների կարգավորման ոլորտում:

Իրավաբանական գրականության մեջ հատկապես վերջին տարիներին հրատարակված «Պետության և իրավունքի տեսություն» ուսումնական դասագրքերում մանրագնին լուսաբանված են իրավունքի նորմի դասակարգման հիմնահարցերը, որոնք ուսումնական դասագրքերում ըստ էության գրեթե մույն բովանդակությունն ունեն:

Իրավունքի նորմերի դասակարգումը կատարվում է տարբեր հիմքերով:

Իրավունքի նորմերի գործնական կիրառման համար կարևորվում են հետևյալ դասակարգումները:

Իրավունքի նորմերը դասակարգվում են ըստ իրավունքի ճյուղերի: Այս դասակարգումը կատարվում է ըստ այն հասարակական հարաբերությունների տեսակների, որոնք հանդիսանում են տվյալ իրավունքի ճյուղի կարգավորման առարկան, բնականաբար կարգավորվում են իրավունքի այդ ճյուղի նորմերով: Մասնավոր իրավունքի նորմերով կարգավորվում են այն հասարակական հարաբերությունները, որոնց սուբյեկտները իրենց հարաբերությունները կառուցում են հասարակության կամքի ազատ դրսևորման սկզբունքների հիման վրա: Հետևաբար, այսպիսի իրավական նորմերի սանկցիաները որպես պետական հարկադրանքի արտահայտման միջոց շատ հաճախ հարկադրանք չեն պարունակում, մյուս իրավական նորմերից սահմանազատվում են նախագուշական, կանխարգելիչ միջոցների պարունակությամբ: Հանրային իրավունքում իրավունքի նորմերը հասարակական հարաբերությունները կարգավորելիս սահմանում են սուբյեկտներից մեկի իշխանության լիազորություններով օժտված լինելը, պետության անունից հանդես գալը, որն էլ անհավասար պայմաններ է ստեղծում իրավահարաբերություններում: Հետևաբար, այսպիսի բովանդակությամբ իրավական նորմերին ներհատուկ են սանկցիայում տարբեր ներգործության միջոցներով ուղղակի արտահայտված հարկադրանքը:

Մասնավոր իրավունքին են պատկանում քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխատանքային իրավունքի, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության զարգացման հետ կապված այլ իրավունքի ճյուղերի նորմերը: Հանրային իրավունքը միավորում է պետական, վարչական, ֆինանսական, հարկային և այլ ճյուղեր, որոնք կարգավորում են պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց գործունեությունը:

Իրավունքի նորմերի դասակարգումը կատարվում է նաև ըստ այն դերի, որ ու-

նեն **հասարակական հարաբերությունների կարգավորման մեջ: Ըստ դերի՝ իրավունքի նորմերը բաժանվում են կարգավորիչ, իրավապահպան և մասնագիտացված իրավական նորմերի:**

Որպես կանոն, կարգավորիչ իրավունքի նորմերը սահմանում են հասարակական հարաբերությունների մասնակիցների իրավունքները և պարտականությունները: Սրանք ամրագրում են իրավաչափ վարքագծի սահմանները: Կարգավորիչ իրավունքի նորմերն ըստ մարդկանց վարքագծի վրա ներգործելու եղանակի ամրագրվում են իրավունքի նորմի դիսպոզիցիայում, ըստ որի նորմերը բաժանվում են երեք խմբի՝ պարտավորեցնող, արգելող և լիազորող:

Ըստ պարտադրականության աստիճանի՝ կարգավորիչ նորմերը գործնականում կարող են հանդես գալ իմպերատիվ (կատեգորիկ) և դիսպոզիտիվ դրսևորումներով: Իմպերատիվության արտահայտման ձևեր են իրավական թելադրանքի կատեգորիկությունը, իրավունքի նորմերի կիրառման քանակական և որակական պայմանների, եղանակի որոշակիությունը, դրանից դուրս այլ գործողությունների արգելքը: Դիսպոզիտիվությունը նշանակում է իրավունք (հնարավորության) վարվել այլ կերպ, քան նշված է նորմում: Այս հիմքի վրա երբեմն դիսպոզիտիվ նորմեր են համարվում նաև այն նորմերը, որոնք սահմանում են իրավահարաբերության բովանդակությունը, այն դեպքում, եթե կողմերը այլ բան չեն պայմանավորվել: Օրինակ՝ «Եթե պայմանագրում այլ բան չի նախատեսված», այն իմաստով, որ կողմերին իրավունք է տրված իրենց պայմանագրով հետ կանգնել այդ նորմից:

Իրավագետների ճնշող մեծամասնությունը անդրադառնալով իրավական նորմի սանկցիայի էության, բովանդակության, տեսակների, դրսևորման եղանակներին, այն կարծիքին են, որ սանկցիան իրավական համակարգի անհրաժեշտ տարր է, քանի որ նրա միջոցով է

իրացվում պետական **սպառնալիքը**: Անհիմն պետք է համարել այն հեղինակների պնդումները, որոնք հիմք ընդունելով հիշատակված հատկանիշը՝ փորձում են իրավական նորմի սանկցիային իրավունքի համակարգում առաջատար դեր հատկացնել:² Այսօր, քաղաքակիրթ և ժողովրդավար բոլոր պետություններում պետական սպառնալիքը կամ հարկադրանքը հանդես չեն գալիս որպես հասարակական հարաբերությունների վրա ներգործության լավագույն միջոց: Իրավական նորմերի պահանջները ըստ հասցեյազրույմների իրականության են վերածվում իրավական նորմով վերապահված իրավունքների, ինչպես նաև պարտականությունների գիտակցված ըմբռնումներով, պարտադիր պահպանելով այն սահմանափակումները, որոնք իրավական ակտերով սահմանված են իրավահարաբերությունների մասնակիցների համար:

Գործնականում քանի զգացնել են տալիս տարաբնույթ իրավախախտումներ հասարակական հարաբերությունների իրավական պաշտպանությունը հնարավոր է միայն սանկցիաների և իրավական պատասխանատվության կիրառմամբ: Այլ խոսքով սանկցիան հանդես է գալիս որպես իրավական նորմի պահանջների անխախտ իրացման երաշխիք:

Իրավական սանկցիայի, ինչպես նաև պատասխանատվության հասարակական արժեքները միանշանակ չեն ընկալվում քաղաքացիների կողմից:

Գաղտնիք չէր, որ հասարակական ընկալումներում իրենց զգացնել են տալիս հատկապես քրեաիրավական սանկցիաները, որոնք ակնհայտորեն սահմանազատվում են պատասխանատվության մյուս ձևերից:

Քրեաիրավական սանկցիաների և պատասխանատվության դերի նշանակության գերազնահատումը իրավական գիտությունների առաջ խնդիր է դնում իրավական գիտելիքների պրոպագանդ-

ման ճանապարհով ձևավորել հասարակական գիտակցություն այն բովանդակությամբ, որպեսզի իրավական գաղափարախոսությունը ներագրի հասարակության իրավական հոգեբանության ձևավորման վրա: Այսպիսի ներագրեցության հիմնական եղանակներից մեկը կարծում են այսօր ոչ միայն քրեաիրավական պետական հարկադրանքի միջոցների կիրառման անխաբեյիությունն է հասարակությանը խորք բոլոր իրավախախտումների նկատմամբ, որոնք նպաստում են վերջիններիս բարոյահոգեբանական բավարարվածության բարձրացմանը:

Այլ բնույթի պետական հարկադրանքի (ֆինանսական, հարկային, բանկային և այլ) միջոցների կիրառման շնորհիվ էապես բարձրացել է հասարակության համար նվազ ծանրություն ներկայացնող իրավախախտումների նախագուշացման և կանխման արդյունավետությունը:

Հանրապետությունում վերջին տարիներին արձանագրված իրավախախտումների դեմ տարվող պայքարի պրակտիկայի ուսումնասիրությունները վկայում են, որ աստիճանաբար մեղմվում են քրեաիրավական սանկցիաները ի օգուտ պետական հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման, որի շնորհիվ իրավունքի այլ ճյուղերում կատարված իրավախախտումների նկատմամբ նախկինում կիրառվող քրեական պատասխանատվությանը փոխարինելու են գալիս ճյուղային հարկադրանքի այնպիսի միջոցներ, ինչպիսին է օրինակ՝ ֆինանսական գործունեությունում խախտումների համար գործնականում լայնորեն կիրառվող հարկային, բանկային սանկցիաները, որոնք դրսևորվում են միայն ֆինանսական պատասխանատվության միջոցով:

Իրավական նորմի սանկցիայի էության, բովանդակության, տեսակների, ինչպես նաև դասակարգմանն ուղղված գիտական հետազոտությունների շնորհիվ բավարար լուսաբանումներ են ստացել քրեաիրավական, վարչական, կար-

գապահական և գույքային սանկցիաները, որոնք բոլոր ժամանակներում ուշադրության և գիտական վերլուծությունների են ենթարկվել համանուն իրավունքի ճյուղերի նորմերի մշտական կիրառության շնորհիվ, չնայած սրանց կողքին միշտ էլ ակնարկվել են նաև ֆինանսաիրավական սանկցիաները, որոնց ուսումնասիրությունները գիտական իրավաբանների ուշադրությունից դուրս են մնացել:³

Իրավական նորմի սանկցիայի առանձնահատկությունների և դասակարգմանը նվիրված իրավագետների գրեթե բոլոր հետազոտություններում այն կարծիքն է իշխում, ըստ որի՝ սանկցիաների դասակարգման նպատակն է բացահայտել այն իրավական եղանակները, որոնցով սանկցիան ծառայում է իրավակարգի պահպանմանը: Այս գնահատականով միաժամանակ կարծում են մատնացույց են արվում սանկցիայի հասարակական արժեքը և գործառույթները, որոնք հնարավորություն են ընձեռում վերջիններիս դասակարգել երկու հիմնական խմբի՝

- ա) իրավավերականգնող
- բ) պատժիչ-տուգանքային սանկցիաների:

Ընդհանուր գծերով **իրավավերականգնող սանկցիաները** նպատակ ունեն առաջին հերթին վերականգնել իրավախախտման հետևանքով հասցված վնասները, և նախագուշացնել հետագայում դրանց կատարումը:

Ինչ վերաբերում է **պատժիչ-տուգանքային սանկցիաներին**, ապա վերջիններիս խնդիրը իրավախախտումների լրիվ կամ մասնակի կանխումն է, իրավախախտում թույլ տված անձանց ուղղումը և դաստիարակումն է:

Հիշատակված սանկցիաների երկու խմբերն էլ, բացի ընդհանուր խնդիրներից, ունեն մի շարք տարբերություններ, որոնք չնայած իրավագետների տեսական հետազոտություններում չեն արծարծվում, այնուամենայնիվ գործող

իրավունքի գրեթե բոլոր ճյուղերում, հատկապես օրենսդրության մեջ իրենց զգացնել են տալիս: Եթե փորձենք ընդգծել իրավավերականգնող և պատժիչ սանկցիաների հիմնական իրավական առանձնահատկությունները, ապա վստահորեն կարող ենք ընդգծել, որ իրավավերականգնող սանկցիաներն իրենց բոլոր տեսակներով իրավական ակտերում որոշակի են շարադրված, ունեն կոնկրետ արտահայտված բովանդակություն: Օրինակ՝ քաղաքացիական, վարչական, ֆինանսական, հարկային իրավունքի ճյուղերում հանրապետության գործող օրենսդրությունը իրավախախտներին պարտավորեցնում է հատուցել հասցված վնասը: Այսինքն՝ ուղղակի արտահայտված է ոչ միայն **վնասի հատուցումը**, այլև որպես նորմերի այս տեսակի առանձնահատկություն, վերջիններիս սանկցիաները ի մի են բերում, հավաքական են դարձնում տնտեսական, գույքային, ֆինանսական իրավախախտումները նախապես սանկցիայում ամրագրելով վնասի չափը կոնկրետ գումարով, կամ տոկոսային հարաբերությամբ: Այս սկզբունքով են գործում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը, ՀՀ «Բյուջետային համակարգի մասին», «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքները և ֆինանսական գործունեությունը կարգավորող մի շարք այլ իրավական ակտեր:⁴

Իրավավերականգնող սանկցիաների հաջորդ առանձնահատկությունն այն է, որ վերջիններս ի տարբերություն պատժիչ-տուգանքային սանկցիաների կիրառվում և իրենց հարկադրանք-սպառնալիքը պահպանում են այնքան ժամանակ, քանի դեռ համապատասխան պարտավորությունը չի կատարվել, վնասը չի հատուցվել, որին հաջորդում է խախտված իրավունքների վերականգնումը, նոր միայն կարող է խոսք գնալ հակաիրավական վիճակից դուրս գալու, կամ վերջինիս չեզոքացված լինելու մասին:

Իրենց բնույթով պատժիչ սանկցիա-

ները երբեմն, բացառիկ դեպքերում նույնպես իրավական ակտերում կարող են արտահայտված լինել **հարաբերականորեն – որոշակի** բովանդակությամբ: Այսպիսի դեպքերը և դրանց կիրառման անհրաժեշտությունը բացատրվում է միայն իրավախախտման հասարակական վտանգավորության և վնասարարության բնույթով, որպիսիք իրավական նորմի տեքստում շարադրելը գործնականում կապված է մեծ դժվարությունների հետ, քանի որ իրավախախտի նկատմամբ կիրառվող թե ներգործության և թե պատժի միջոցները պետք է ելնեն ոչ միայն իրավախախտման դրսևորման բնույթից (գործողություն և անգործություն) այլ և էական նշանակություն ունի իրավախախտում թույլ տված անձը, որի դատարարական և վերադատարարական թաղաքականության հիմնական խնդիրն է:

Իրավավերականգնողական սանկցիաների յուրահատկություններից մեկն էլ այն է, որ այն կիրառող պետական լիազոր մարմինները հազվադեպ իրավունք ունեն իրավախախտին, այն էլ ոչ լրիվ, ազատել օրենքով սահմանված հարկադրանքի միջոցների, ինչպես նաև իրա-

վունքների որոշակի սահմանափակումներից, քանի որ այսպիսի իրավական սանկցիաներն ուղղված են խախտված օրինականության և իրավակարգի վերականգմանը:

Տեսականորեն եթե ակնհայտ են սանկցիաների իրավական առանձնահատկությունները, ապա գործնականում, անհրաժեշտության թելադրանքով իրավավերականգնող և պատժիչ սանկցիաները կարող են կիրառվել համատեղ կապված իրավախախտման բնույթի և բարդության հետ: Այլ խոսքով, երբ հակիրավական գործողությունը կամ անգործությունն իր մեջ պարունակում է տարբեր իրավախախտման հատկանիշներ, ապա միաժամանակ կարող են կիրառվել ինչպես պատժիչ, այնպես էլ իրավավերականգնող սանկցիաներ: Օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 202-րդ հոդվածը, որը վերաբերում է «Կեղծ փողեր կամ արժեթղթեր պատրաստելուն, պահելուն կամ իրացնելուն», կամ 205-րդ հոդվածը, որը վերաբերում է «Հարկերը, տուրքերը կամ պարտադիր այլ վճարումները վճարելուց չարամտորեն խուսափելուն»:

ՄԱՅԻՍ 2013 Ծ (166)

1. *Матузова Н.И., Малько А.В.* Теория государства и права, с. 324.

2. *Лейст О.Э.* Санкции и ответственность по советскому праву, Изд-во московского университета, 1981, с. 19.

3. *Козырева Т.И.* Административное принуждение и его виды. М. 1957, с. 24-25; *Коган В.М.* Логико-юридическая структура советского уголовного закона. Алма-Ата, 1966, с. 43-44; *Петелин*

А.И. Проблемы правовой ответственности в социалистическом обществе. Омск, 1976, с. 46-47.

4. ՀՀ օրենքը Արժեթղթերի շուկայի մասին, ընդունված 2007թ. հոկտեմբերի 11-ին ՀՀ ԱԺ կողմից: ՀՀ օրենքը «Արժույթային կարգավորման և արժույթային վերահսկողության մասին», ընդունված 2004թ. նոյեմբերի 24-ին ՀՀ ԱԺ կողմից:

Միքայել ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի քաղաքացիական իրավունքի և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Էությունը երևում է, երևոյթն էական է», - պնդում են փիլիսոփաները: Երևոյթը էության արտաքին, անմիջական արտահայտությունն է, դրա դրսևորման ձևն¹ ու պրոյեկտումը: Երևոյթը երևակված էությունն է, իսկ էությունը՝ դեռ չերևակված վիրտուալ երևոյթը²: Իրականության արտաքին, մակերեսային կողմը, իրերի առանձին հատկությունները, պահերը, կողմերը կազմում են երևոյթը: Էությունն ու երևոյթն արտացոլում են աշխարհի բոլոր օբյեկտների ու պրոցեսների համընդհանուր անհրաժեշտ կողմերը: Էությունը խորքային կապերի, հարաբերությունների և ներքին օրենքների համախմբությունն է, որոնք որոշում են մատերիական համակարգի զարգացման հիմնական գծերն ու միտումները: Երևոյթը այն կոնկրետ դեպքերը, հատկությունները, կամ պրոցեսներն են, որոնք արտահայտում են իրականության արտաքին կողմերը և հանդիսանում են մի որոշակի էության դրսևորման ձև³: Ուստի հանրային սեփականության էութենական ոգուն անհրաժեշտ է մոտենալ նրա դրսևորումների՝ ձևերի ուսումնասիրությամբ, քանի որ անհնար է բացահայտել երևոյթի էությունն առանց նրա դրսևորումների բնության մասին պատկերացում կազմելու:

Սեփականության իրավունքի առանցքային հարցերից մեկը սեփականության ձևերի դասակարգումն է, որը սեփականության իրավունքի մեթոդաբանական խնդիրներից է:

Վերջին շրջանում ռուս գիտնականներն իրենց աշխատություններում և ատենախոսություններում անկաշկանդ օգտագործում են «публичная собственность» եզրույթը՝ այն դարձնելով բազմաթիվ գիտական հետազոտությունների առարկա⁴: «Հանրային սեփականությունը» օգտագործվում է նաև ԱՊՀ երկրների նմուշային քաղաքացիական օրենսգրքում (մ. 1,

223-րդ հոդված): Հայաստանի Հանրապետությունում օրենսդրական մակարդակով «հանրային սեփականություն» հասկացությունը առկա է, չնայած նման եզրույթն օրենսդրական շրջանառության մեջ դրված չէ: «Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք» բուհական դասագրքում և Սահմանադրության վերջին հեղինակավոր մեկնաբանությունում ընդգծվեց, որ ժողովրդավարական սկզբունքներով առաջնորդվող բոլոր երկրներում սեփականությունը հանդես է գալիս հիմնականում մասնավոր և հանրային սեփականության ձևերով⁵:

Մայրցամաքային իրավական համակարգերում հանրային սեփականության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են հիմնականում հատուկ նորմերով (Բելգիա, Իսպանիա, Հունաստան, Ֆրանսիա, Մարոկկո, Բվերբեք, Իսրայել): Մինչդեռ, օրինակ, անգլոսաքսոնական իրավական ընտանիքի անդամ երկրներում հանրային սեփականությանը վերաբերող հարաբերությունները կարգավորվում են մասնավորին վերաբերող նորմերով: Common law-ում հանրային սեփականության իրավունքը չի դիտվում որպես յուրահատուկ և առանձնահատուկ, հետևաբար և հանրային սեփականություն հասկացությունը այստեղ չի առանձնացվում: Գերմանիայում ևս, ուր թեպետ ճանաչվում է իրավունքի տրոհումը հանրայինի ու մասնավորի, գտնում են, որ հանրային իրավունքի սուբյեկտներին պատկանող անշարժ գույքի հետ կապված գործողություններն ու հարաբերություններն իրենց բնույթով չեն տարբերվում մասնավոր սեփականության հետ կապված հարաբերություններից, ուստի այդ ոլորտի իրավական, այդ թվում՝ քաղաքացիաիրավական, հատուկ կարգավորման կարիք չկա⁶: Միևնույն ժամանակ և՛ Անգլիայում, և՛

ՄԱՅԻՍ 2013 Ն (166)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Գերմանիայում անշարժ գույքի որոշ տեսակներ, այնուամենայնիվ, հատուկ կարգավորումների ենթարկվում են (պատմական հուշարձանները, Թագին պատկանող գույքը և այլն): Հավելենք նաև, որ Ֆրանսիայում հանրային սեփականության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են առանձին օրենսգրքով, իսկ ռուսական դոկտրինայում ավելանում է այն իրավաբան-գիտնականների թիվը, ովքեր կողմ են արտահայտվում հանրային սեփականության հատուկ քաղաքացիաիրավական կարգավորմանը⁷: Նման մոտեցում ցուցաբերում էր ՀՀ օրենսդրությունը. «Հայաստանի Հանրապետությունում սեփականության մասին» 31.10.1990 թվականի ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածը նախատեսում էր, որ «պատմական և մշակութային հուշարձանների սեփականության իրավունքի իրականացման առանձնահատկությունները, ... կարգավորվում են ՀՀ հատուկ օրենսդրությամբ»⁸: Այնպես որ այս ոլորտը զգում է հատուկ իրավական կարգավորման կարիք՝ լինի այդ կարգավորումը մասնավոր, թե հանրային:

Սեփականության իրավունքը (ինչպես մասնավոր, այնպես էլ հանրային) օբյեկտիվ իմաստով միջճյուղային ինստիտուտ է: Եթե օբյեկտիվ առումով սեփականության իրավունքն իրավական նորմերի համակցություն է, որոնք ամրագրում և պաշտպանում են նյութական բարիքների տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման հարաբերությունները, ապա սուբյեկտիվ առումով՝ սուբյեկտի հնարավորությունն է իր հայեցողությամբ և անկախ որևէ մեկից տիրապետել, օգտագործել և տնօրինել իր ունեցվածքը օրենքով սահմանված շրջանակներում և հասարակության տնտեսական կառուցվածքին համապատասխան⁹:

«Հանրային սեփականությունը» բարդ և բազմիմաստ եզրույթ է: Այն կարելի է դիտարկել երկու հարթությունում: Երևույթի մասն ձևակերպումը բնորոշում է միաժամանակ (հանրային) սեփականատիրոջ կապը իր գույքի հետ և հանրային սեփականատիրոջ և գույքի միասնականությունը: Հանրային սեփականությունը բնորոշվում է որպես սուբյեկտի և գույքի միջև իրավական պատկանելության կապ: Այստեղ համատեղում են երկու հայեցակարգ: Դասական մոտեցումը համակցում է օրգանական և գործառնական տարրեր: Սեփականության

իրավունքը հանրային է, երբ վերաբերում է հանրային իշխանություն իրականացնող մարմինների գույքի նկատմամբ՝ նախատեսված հանրային օգտագործման համար: Մյուս մոտեցումը հիմնված է միայն օրգանական չափանիշի վրա¹⁰: Ըստ այս մոտեցման՝ հանրային է հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց սեփականության իրավունքը, որը կիրառվում է հանրային օգտագործման համար նախատեսված կամ չնախատեսված գույքի նկատմամբ: Եթե առաջին մոտեցման դեպքում հանրային սեփականության դաշտը հաղորդակցվում է միայն հանրային ոլորտին, ապա վերջին պարագայում իրավական իմաստով հանրային սեփականությունը միաժամանակ հավում է և՛ հանրային, և՛ մասնավոր գույքին:

Սեփականություն իրավահարաբերությունը, ինչպես ցանկացած իրավահարաբերություն, բաղկացած է երեք տարրից՝ սուբյեկտ, օբյեկտ և բովանդակություն: Ըստ սուբյեկտի՝ սեփականության իրավունքը բաժանվում է ֆիզիկական, իրավաբանական անձի, պետական, մունիցիպալ, արտասահմանյան երկրների, միջազգային կազմակերպությունների և այլ տեսակների, իսկ ըստ օբյեկտի՝ հողային, առևտրային, գյուղատնտեսական, ատոմային և այլն: Սակայն եթե սեփականության ձևերի ըստ սուբյեկտի և օբյեկտի բաժանումը խնդիրներ չի առաջացնում, ապա սեփականության ձևերի ըստ բովանդակության բաժանման խնդիրն արդի իրավագիտության առջև ծառայած բարդություններից է: Ռուս իրավագետներ Ե. Ա. Կիկոտն ու Մ. Ի. Կուլագինը, վերլուծելով կապիտալիզմի մենաշնորհային փուլը, եզրակացնում են, որ սեփականության ձևերի տարբերակումը, ըստ բովանդակության, դրսևորվում է նրանով, որ իրականացվում է մեկ օբյեկտի սեփականատիրոջ լիազորությունների վերաբաշխումը բազմաթիվ սուբյեկտների միջև¹¹: ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված է հանրային սեփականության իրավունքի ձևերի դասակարգումն ըստ սուբյեկտի՝ պետական և համայնքային: Այդ թվում՝ ՀՀ քաղ. օր-ի 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ համայնքային սեփականության ձևը ևս, ըստ սուբյեկտների, տրոհվում է քաղաքային և գյուղական սեփականության:

Հանրային սեփականության տեսակների դասակարգման հարցում եվրոպական երկրներ-

Քաղաքացիական իրավունք

րից ուշադրություն է գրավում հունական օրենսդրությունը: Հունական իրավունքը հանրային սեփականությունը դասակարգում է երեք կատեգորիայի՝

- հանրային գույք, որը կարող է օգտագործվել յուրաքանչյուրի կողմից (փողոցներ, բնության տարածքներ).

- վարչական գույք՝ նախատեսված հատուկ հանրային շահի իրականացման համար, որը կարող է օգտագործվել բացառապես հանրային-վարչական գործունեության համար (հուսպիտաններ, հիվանդանոցներ, դպրոցներ և այլն).

- այլ բնույթի գույք (անտառներ, ֆինանսական գույք)²:

Հաշվի առնելով հանրային սեփականությանն առնչվող և նույնացվող տերմինաբանության բազմազանությունը (ազգային-համազգային, ժողովրդական-համաժողովրդական, պետական-հանրապետական, վարչական, հասարակական, համայնքային, հանրային-զասյ-հանրային)՝ անհրաժեշտ է անդրադառնալ հանրային սեփականության դրսևորումների՝ ձևերի բնութագրին, տալ հանրային սեփականության և այդ ձևերի փոխհարաբերակցությունը և այդ ձևերի փոխհարաբերակցությունը միմյանց միջև՝ հստակեցնելով հանրային սեփականության տեղը սեփականության հասկացության ընդհանուր համակարգում:

Յուրաքանչյուր ինստիտուտ իր զարգացման տարբեր փուլերում բարդացում է ապրում: Հանրային սեփականությունն էլ, չլինելով բացառություն, բարդացել է և ճյուղավորվել: Այս եզրույթին զուգահեռ կամ փոխարեն հայ իրականությունում և գրականությունում հաճախ են օգտագործում ազգային, ժողովրդական, պետական, վարչական, հասարակական հասկացությունները: Փորձենք դրանք տարանջատել, առաջնահերթ անդրադառնանք ազգային սեփականություն և ժողովրդական սեփականություն հասկացությունների փոխհարաբերությանը: Իսկ այդ երևույթների սահմանագիծը նախ պետք է որոնել «ազգ» և «ժողովուրդ» հասկացությունների սահմանագծում: Մինչ այդ ընդգծենք, որ սեփականության ընկալումն, ըստ ազգերի և ժողովուրդների, տարբեր է, քանզի սեփականությունը շարկապված է այն հասարակության մշակույթին, որին պատկանում է: Ութեն մարդկության պատմության ընթացքում

քաղաքական ու սոցիալական գործընթացների շնորհիվ, գուցե և պատճառով, տարբեր հասարակություններում սեփականության իրավունքի ընդհանուր եզրեր կարելի է առանձնացնել, այնուամենայնիվ, սեփականությունը մնում է էնդեմիկ ֆենոմեն՝ հատուկ յուրաքանչյուր հասարակությանը:

«Ազգ» և «ժողովուրդ» հասկացությունների վերաբերյալ գոյություն ունի երկու մոտեցում: Առաջին մոտեցման համաձայն՝ «ազգ» և «ժողովուրդ» հասկացությունները նույնացվում են, իսկ «ազգային» որակումն օգտագործվում է «պետական» առումով (ազգային ակադեմիա, ազգային բանակ, ազգային գրադարան, ազգային ժողով, ազգային անվտանգություն և այլն): Նման դեպքում «ազգային պետություն» հոչակումը ստանում է «պետական պետություն» անհեթեթ իմաստը³: Ազգը, ըստ Էդ. Ադամի «Արդի հայերենի բացատրական բառարանի», մարդկանց պատմականորեն առաջացած հանրությունն է, որ բնորոշվում է լեզվի, տեղիտրիայի, տնտեսական կյանքի և մշակույթի մեջ դրսևորող հոգեկան կերտվածքի ընդհանրությամբ⁴: Արդի հասարակական գիտություններում «ժողովուրդ» է անվանվում մարդկանց պատմականորեն փոփոխվող հանրույթը, իսկ «ազգույթ» կամ «ազգություն» եզրով երբեմնի արյունակցական տոհմացեղային հանրույթներին փոխարինած այն հավանականությունները, որոնք արդեն ձեռք են բերում ընդհանուր կենսատարածք, լեզու, տնտեսություն, հոգեբանական առանձնահատկություններ ու մշակույթ: Ազգն արդեն դիտվում է պատմականորեն ավելի զարգացած կարգավիճակ, երբ ազգությունները ձևավորվում են որպես հասարակական համակարգ, ձեռք բերում պետականություն և ազգային ինքնագիտակցություն: Գիտականորեն ազգը դիտվում է որպես էվոլյուցիոն որակ՝ ի տարբերություն առավելապես քանակական բնույթ ունեցող «ժողովուրդի»: Ժողովուրդ բառի հիմքում ընկած է ժողովել-հավաքել հասկացությունը քանակական իմաստով՝ առանց որակական բնութագրման: Եվ այդ ոչ միայն հայերենում: Ըստ այդմ՝ ժողովուրդը տեսանելի և շոշափելի կազմավորում է, ինչպես նյութը կամ մարմինը, մինչդեռ ազգը մնում է աներևույթ ու վերացական գոյացություն, ինչպես էներգիան և հոգին: Այնուամենայնիվ, ազգը ևս կարող է ընկալվել իր գործունեության մեջ,

իր արտաքինացումներով, ինչպես եուրոյունը: Ժողովուրդը կարող է կազմավորված լինել էթնիկական տարբեր տարրերից, ազգը՝ ոչ: Ժողովուրդը կարող է բազմալեզու ու տարամշակույթ լինել, ազգը՝ ոչ: «Ազգ» կարգավիճակի համար սեփական կենսատարածքը, տնտեսությունը կամ պետականությունը պարտադիր չեն¹⁵:

Եթե ազգը, հետևաբար ազգայինը, պատմական է և մշակութային, ապա ազգային սեփականությունը ևս պետք է լինի պատմականորեն առաջացած և ձևավորված: Ժողովուրդը հասկացությունն էլ բնորոշվում է որպես երկրի՝ տեղության բնակչություն: Ըստ Հր. Աճառյանի՝ ազգ և ժողովուրդը հասկացությունները փոխհարաբերակցում են ինչպես անձ և ամիստ հասկացությունները, պարզապես հոգնակի թվում: «Ազգ» և «ժողովուրդ» հասկացությունների տարանջատման այսպիսի ընկալման ներքո անհրաժեշտ է հասկանալ ազգային և ժողովուրդական սեփականության ընկալումների տարբերությունները: Այսպես, արտասահմանյան երկրներում դիվանագիտական հաստատություններին կցված ՀՀ սեփականությունը, լինելով հանրային սեփականություն, չի կարող դիտվել որպես ազգային՝ հայ ազգի սեփականություն: Դիշտ է՝ գրականության մեջ հաճախ այս երկու հասկացությունները դիտում են որպես հոմանիշներ, իսկ երբեմն էլ դրանք առհասարակ նույնացվում են, սակայն մեր օրերում պետությունների ժողովուրդների բազմազգ լինելու հանգամանքով պայմանավորված նման նույնացումը նպատակահարմար չէ, ավելին՝ սխալ է: Այսպես, ՀՀ քաղաքացի հանդիսացող ասորիների կամ ազգային մյուս փոքրամասնությունների մշակութային արժեքները նրանց ազգային սեփականությունն է, բայց և միևնույն ժամանակ՝ դրանք սեփականությունն են հայ ժողովրդի, սակայն ոչ ազգի: Կամ Ռուսաստանի Դաշնությունում, Ամերիկայում, Ֆրանսիայում, Վրաստանում և այլ երկրներում, ուր դարեր ի վեր գոյություն են ունեցել հայկական ինքնավար գաղութներ, և որտեղ իրականացվել է մշակութային և առևտրային գործունեություն, ստեղծված նյութական և ոչ նյութական գույքը պետք է համարել տվյալ երկրի ազգային փոքրամասնության սեփականությունը: Այդպիսի իրավական կարգավիճակ կարող են շնորհվել

նաև Վրաստանի տարածքում գործող հայկական եկեղեցիներին: Այդ իսկ պատճառով՝ կա անհրաժեշտություն տարանջատել հանրային սեփականության ձևի ազգային և ժողովուրդական տեսակները՝ դրանց տալով իրավական կարգավիճակ, հետևաբար և իրավական պաշտպանություն: Իհարկե, ցանկալի է, որ նման պաշտպանությունը լինի միջազգային իրավական մակարդակում, ուր համապատասխան պետությանը «կվերապահվի» միջազգային հանրության-սոցիումի նկատմամբ սոցիալական պարտականություններ: Այսօր նմանատիպ նորմեր կան ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի և Եվրախորհրդի մի շարք կոնվենցիաներում: Այսպես, Եվրոպական մշակութային կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր պայմանավորվող կողմ ուշադրություն կհատկացնի իր հսկողության ներքո գտնվող եվրոպական մշակութային անբաժան մասին, համապատասխան միջոցներ կձեռնարկի դրանք պահպանելու համար և կերաշխավորի դրանց հիմնավորված մատչելիությունը¹⁶:

Ազգային սեփականության գաղափարն առաջ քաշվեց նաև հետխորհրդային Ռուսաստանում՝ համաժողովրդական հարստություն (всенародное достояние)՝ ժողովրդի անօտարելի սեփականություն իմաստով, թեև նման հասկացությունը ռուսական դոկտրինայի մենաշնորհը չէ (օրինակ՝ Հունգարիայի 1949 թվականի Սահմանադրության 10-րդ հոդվածում Հունգարական Հանրապետության սեփականությունը համարվում է ազգային հարստություն¹⁷): Ըստ Ե.Ա. Սուխանովի՝ ի սկզբանե այդ հասկացությունն օգտագործվում էր հողի և այլ բնական հասկացությունների, ինչպես նաև պատմական և մշակութային որոշ հուշարձանների նկատմամբ: Ընդ որում, երբեմն համարվում էր, որ նման օբյեկտների սեփականատերը հանդիսանում է «ժողովուրդը» (народ) ընդհանուր առմամբ, այլ ոչ թե պետությունը որպես այդպիսին: Ենթադրվում է նաև նման օբյեկտների մասնավորեցման անհնարիությունը: Այսօր այդ ռեսուրսները դիտվում են որպես «համապատասխան տարածքում բնակվող ժողովուրդների կյանքի և գործունեության հիմք» (ՌԳ՝ Սահմանադրություն, հոդ. 9, մ. 1., ՌԳ՝ հողային օրենսգիրք, հոդ. 12, մ. 1), որը նման օբյեկտների համար որևէ հատուկ քաղաքացիաիրավական ռեժիմ չի սահմանում: Ռուսական

Քաղաքացիական իրավունք

գրականությունում առաջարկներ են արվում օրենսդրորեն առանձնացնել «ազգային (ժողովրդական) հարստություն» (НАЦИОНАЛЬНОЕ /НАРОДНОЕ/ ДОСТОЯНИЕ) կատեգորիան որպես առանձին իրավական ռեժիմ, բայց և հանրային (պետական) սեփականության շրջանակներում¹⁸: Այս մոտեցման ակունքները ֆրանսիական իրավունքում են: Մինչև ֆրանսիական մեծ հեղափոխությունը Թագի սեփականությունը սկզբունքորեն չէր կարող օտարվել, իսկ միապետ արքան համարվում էր այդ գույքի միակ վարչարարը: Այնուհանդերձ, դեռևս այդ ժամանակաշրջանում որոշ տեսաբաններ (Loyseau, Domat) մշակեցին մի տեսություն, որով հստակեցվեց այն, որ միայն հանրային օգտագործման գույքը կարող է օգտվել ընդլայնված պաշտպանությունից: Հեղափոխության ազդեցության ներքո, որով հաստատվեց ինքնիշխան ազգի (une nation souveraine) հայեցակարգը, Թագի սեփականությունը (domaine de la Couronne) վերածվեց ազգային սեփականության (domaine national): 1807 թվականին «ազգային սեփականություն» եզրույթը փոխարինվեց «հանրային սեփականությունով»: Իսկ պետական սեփականություն հասկացությունը դիտվեց հանրային սեփականության տեսակ՝ ներառվելով այդ հասկացության մեջ:

Ազգային հանրային սեփականության նման տեսակների առանձնացումը հատկապես կարևորվում է մշակութային ժառանգության, արժեքների և մտավոր սեփականության ոլորտներում: Մյուս կողմից՝ հանրային սեփականության ազգային և ժողովրդական տեսակներն առանձին և լուրջ ուսումնասիրության կարիք ունեն: Հենց ազգային սեփականության գաղափարն է, որ հանրային/հասարակական շահին զուգահեռ ծանրաբեռնում է մասնավոր սեփականատիրոջը սոցիալական գործառույթով: Այսպես, Մարտիրոս Մարյանի կտավը, չդադարեցվելով լինել մշակութային արժեք և ժառանգություն, կարող է գտնվել մասնավոր անձի հավաքածուում՝ ծանրաբեռնելով սեփականատիրոջը սոցիալական գործառույթներով: Որքան էլ մասնավոր սեփականությունը դիտարկվի բացարձակ, այն այդպիսին պատկերացվում է ազգային սեփականության համատեքստում: ՌԴ-ն կարող է ՀՀ տարածքում ունենալ բնակարան, շենք ու շինություն որպես սեփականություն, սակայն այդ տարածքը, լինելով

ՌԴ մասնավոր սեփականություն, չի կարող համարվել ՌԴ՝ պետական հանրային սեփականություն, ռուսական տարածք: Կամ Հայաստանի Հանրապետությունում մասնավոր սեփականատերը չի կարող կցել իր գույքը Թուրքական կամ Վրացական Հանրապետության ֆոնդին: Ամեն դեպքում պետք է ընդունել, որ նման «սահմանափակումը» բացառություն է սեփականության բացարձակ գաղափարից և վերաբերում է գույքի որոշակի տեսակներին: Նման իրավական ռեժիմը գոյություն ունի միապետական Միացյալ թագավորությունում, ուր պետական սեփականությունը (թեպետ ձևակերպում է մոյնացվում է Թագի սեփականության հետ: Հայրենական իրավագիտությունում ևս այս հասկացությունն ընդունվում է «պետական սեփականություն» հասկացության ներքո, քանի որ հանրապետություն-ռեսպուբլիկայում «թագը» պատկանում է ժողովրդին: Պրոֆեսոր Տ. Բարսեղյանը նշում է. «Պետական սեփականությունը համաժողովրդական ունեցվածք է, այն կազմում է մեկ ամբողջություն, անկախ նրանից, թե դրա առանձին մասերը որպես պետական սեփականություն ուն կողմից են ձեռք բերվում և ուն տիրապետության ներքո են գտնվում»¹⁹: Հանրային սեփականությունն էլ դիտարկվում է որպես հանրային՝ պետական և համայնքային գույքի ամբողջություն: Եվ թեև պետական սեփականությունը որպես համաժողովրդական ունեցվածք քաղաքացիաիրավական կարգավորում չունի, այնուամենայնիվ դրա ընկալման մոտեցումից է կախված հանրային սեփականության քաղաքացիաիրավական կարգավորման մեթոդների և մոտեցումների ընտրությունը:

Այստեղ հարկ է անդրադառնալ Վ. Ս. Ներսեսյանցի «քաղաքացիական սեփականություն» հայեցակարգին: Իրավական այս մոտեցման էությունը և նորույթն այն է, որ սոցիալիստական սեփականության նկատմամբ կիրառվել է իրավական հավասարության համընդհանուր սկզբունքը: Ըստ այդմ՝ իրավունքի դիրքերից բոլոր քաղաքացիները հավասար չափով և հավասար իրավունքով սոցիալիստական սեփականության ժառանգներ են: Յուրաքանչյուր քաղաքացու նկատմամբ պետք է ճանաչվի ամբողջ ապաստոցիալիզացված սեփականության մեջ բոլոր քաղաքացիների համար հավասար բաժնի իրավունքը: Դրանով իսկ տ-

Քաղաքացիական իրավունք

ցիալիստական սեփականությունը պետք է վերափոխվի անհատականացված քաղաքացիական սեփականության, և յուրաքանչյուր քաղաքացի կդառնա բոլորի համար հավասար սեփականության նվազագույնի նկատմամբ իրավական սուբյեկտիվ իրավունքի տեր: Այդ նոր իրավունքից բացի և, դրանից ավելի, յուրաքանչյուրն իրավունք կունենա առանց առավելագույնի սահմանափակման ցանկացած այլ սեփականության նկատմամբ²⁰:

Վ. Ներսեսյանցի սեփականության այս հայեցակարգը միասնական պետական սեփականության այն իմաստավորումն է, որը չի կարող ունենալ քաղաքացիաիրավական նշանակություն, այլ կերպ ասած՝ այն չի հանդիսանում սեփականություն այն իմաստով, ինչպես հասկացվում է սեփականությունը քաղաքացիական իրավունքում: Պետք է հասկանալ, որ ապաստոցիալիզացված սեփականության մեջ բոլոր քաղաքացիների համար հավասար բաժնի իրավունքը գործնական նշանակություն չի կարող ունենալ, այնքանով, որ նման բաժնի իրավունքի սուբյեկտը չի կարող առանձնացնել այն կամ կատարել այնպիսի գործողություններ, որ կհանգեցնի այդ «բաժնի» օտարմանը: Պետության ցանկացած քաղաքացի հանդիսանում է տվյալ պետության ինքնիշխանության կրողը, որը ժողովրդի՝ քաղաքացիների մի մասի կողմից յուրացվել չի կարող: Որպես ժողովրդի բնական՝ անօտարելի իրավունք՝ այն չի կարող օտարել անգամ ողջ ժողովուրդը: Այս տրամաբանությամբ, Վ. Ներսեսյանցի «քաղաքացիական սեփականություն» հայեցակարգում մեզ համար ընդունելի է միայն այն, որ հանրային սեփականությունը դիտարկվում է որպես համատեղ սեփականության դրսևորում: Սակայն այդ դրսևորումը, իհարկե, ունի որակական այլ հատկություն: Գույքային արժեքները ծառայում են մարդկանց կարիքների բավարարմանը, անկախ նրանից, թե ում սեփականությունն են հանդիսանում՝ ֆիզիկական անձի, իրավաբանական անձի, համայնքի թե պետության: Հետևաբար, հանրային սեփականությունը ծառայում է քանակապես և որակապես այլ մակարդակի մարդկային խմբի կարիքներին ու շահերին: Նման մոտեցումն ամենևին հռչակագրային չէ, այլ ունի խիստ գործնական նշանակություն: Այս մոտեցման տրամաբանությամբ և քաղաքացիաիրավական կանոնների

համաձայն, հանրային սեփականության իրավունքը պետք է իրականացնի սեփականատեր-ժողովուրդը՝ անմիջականորեն կամ միջնորդավորված: Հետևաբար, ճանաչվում է ոչ թե յուրաքանչյուր քաղաքացու սեփականության իրավունքը ինչ-որ մասի նկատմամբ, այլ իրավագործության՝ իրավունքի սուբյեկտի իրավաբանական հնարավորության իրականացման մասնաբաժին ունենալը:

Ազգային և ժողովրդական հասկացությունների հետ մեկտեղ մենք օգտագործում ենք նաև «հասարակական» հասկացությունը: «Հասարակական սեփականություն» բառակապակցությունը հաճախ է հանդիպում թե՛ առօրյա խոսքում, թե՛ գրականությունում, թե՛ բառարաններում²¹: Ո՞րն է այս դեպքում «հասարակական սեփականությունը», ինչպիսի՞ բնույթ ունի և ինչպե՞ս է փոխհարաբերակցվում հանրային սեփականության այլ տեսակների հետ: «Հասարակականը», ըստ Էդ. Ադայանի նույն բառարանի, դիտվում է որպես հասարակությանը հատուկ, հասարակությանը վերաբերող²²: Լեզվական խոսքում հաճախ են օգտագործվում «հասարակական կյանք», «հասարակական վայր» արտահայտությունները, որոնցում հասարակական անձանցին տրվում է հանրային իմաստը: Այդպես էլ «հասարակականը» նույն բառարանում սահմանվում է որպես «հասարակության՝ բոլորի օգտագործման համար նշանակված՝ ստեղծված», «հասարակության սեփականությունը կազմող, հանրային»²³: Հետևաբար, հասարակական կարող է կոչվել այն գույքը, որը նախատեսված է օգտագործման հասարակության յուրաքանչյուր անդամից, բայց և որևէ մեկի կողմից չի կարող յուրացվել: Սակայն հասարակական սեփականության և հանրային սեփականության տարբերակիչ հատկությունը հանրամատչելիությունը չէ, այլ այն ցանկացած ձևով ապասպասակացնելու անհնարիության դրակական հատկությունը, քանզի հանրամատչելիությունը հանրային սեփականության բոլոր ձևերի առանձնահատկությունն է: Այլ կերպ ասած՝ ցանկացած հանրային գույք համարվում է հանրամատչելի, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ վարչական ակտով: «Հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության օտարման մասին» 27.11.2006 թվականի ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը բա-

Քաղաքացիական իրավունք

ցառիկ՝ գերակա հանրային շահը նախատեսում է որպես հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության օտարման սահմանադրական հիմք: Հետևաբար, սույն օրենքը, առանձնացնելով հասարակականը պետականից, ներառում է այն հանրային հասկացության մեջ:

Լինելով հանրային սեփականության ձև՝ պետական սեփականությունը, առանձնացվելով մոնիցիսկալ սեփականությունից, հակադրվում է մասնավոր սեփականությանը: Հանդիսանալով ինքնիշխան՝ հանրային և մասնավոր իրավունքի առանձնահատուկ տարբերակ՝ Հայաստանի Հանրապետությունը հանդես է գալիս որպես և՛ հանրային, և՛ մասնավոր սեփականության իրավունքի տարբերակ: Հետևաբար, բովանդակային առումով սեփականության իրավունքը հանրայինի և մասնավորի տրոհելիս, պետական սեփականություն հասկացությունը դուրս է մղվում և առաջանում է «պետական հանրային» և «պետական մասնավոր» սեփականությունների տարանջատման անհրաժեշտությունը: Նման մոտեցումը որդեգրված է ֆրանսիական օրենսդրությամբ: Դեռևս 19-րդ դարի առաջին կեսին իրավաբանական գրականությունում և դատական պրակտիկայում սկսեցին տարանջատվել պետության հանրային և մասնավոր գույք հասկացությունները: Պետության հանրային գույքի իրավական ռեժիմը վեճեր չի հարուցում. նման գույքն անօտարելի է, գերծ է բռնագանձումից, ենթակա չէ վաղեմության ժամկետներին և սերվիտուտին, հանված է շրջանառությունից, պատկանում է պետական մարմիններին, որոնք գույքի սեփականատերերը չեն: Այսպիսի մոտեցում հանդիպում ենք նաև 1928 թվականի Մեքսիկայի դաշնային քաղաքացիական օրենսգրքում, ուր պետական սեփականություն է համարվում այն գույքը, որը հանված է քաղաքացիաիրավական շրջանառությունից, իսկ մնացյալ գույքը՝ մասնավոր պետական սեփականություն²⁴: Սակայն պետության հանրային գույքի շրջանակը մնում է դեռևս վիճելի: Պետության գույքն անվիճելիորեն համարվում է հանրային, եթե այն այդպիսին է որակվել վարչական ակտով: Սկզբնապես իրավաբանական գրականությունում պետության հանրային գույք էր դիտվում այն գույքը, որը չէր կարող դառնալ մասնավոր սեփականություն, քանզի դրանք իրենց բնույթով նա-

խատեսված էին ընդհանուր օգտագործման համար (ծովափերը, գետերը, փողոցները և այլն)²⁵: Հետագայում գրականության մեջ պետության գույքի հանրայինի և մասնավորի բաժանման եզրերն սկսեցին տեսնել գույքի նշանակության կամ բնակչության կողմից այդ գույքի անմիջական կամ հանրային ծառայությունների կողմից այդ գույքի օգտագործման մեջ ... Պետության մասնավոր գույք է համարվում այն գույքը, որն, ըստ էության, կարող է մասնակցել քաղաքացիաիրավական շրջանառությանը, ծանրաբեռնվել ուրիշի գույքային իրավունքներով, օտարվել, հանձնվել վարձակալության, ձեռք բերվել որպես սեփականության վաղեմություն և այլն²⁶:

1851 թվականի հունիսի 16-ին Ավիլոնում սեփականության մասին օրենքով հաստատվեց Վիկտոր Պրոտիոնի սեփականության այն կատարյալը, որը թույլ տվեց Դյուբրոկին գրել. «Ազգային սեփականությունը տրոհվում է երկու տարբեր մասերի՝ հանրային սեփականություն և պետության սեփականություն կամ պետության մասնավոր սեփականություն»: Սակայն չպետք է մոռանալ, որ ֆրանսերեն «nation» եզրույթը ֆրանսիացիների լեզվամտածողության մեջ օգտագործվում է մեր լեզվամտածողության «ժողովուրդ» բառի իմաստով: Ֆրանսիացի է համարվում ֆրանսիայի Հանրապետության քաղաքացիություն ունեցող յուրաքանչյուր անձ:

«Վարչական սեփականության» հասկացության մասին խոսեցին ֆրանսիական իրավագիտության ներկայացուցիչներ Ա. Օրիուն (Hauriou) և Ա. Լոբադյերը (Laubadère) իրենց 20-րդ դարի դասական համարվող աշխատություններում: Ա. Օրիուն, օգտագործելով «վարչական գույք» արտահայտությունը, գտնում է, որ վերջին երկու եզրույթները պետք է դիտարկել հոմանիշներ՝ բազմիցս հիշատակելով նրանց համարժեքությունը²⁶: Իրավագետ Ֆ. Յոլկան, լինելով հանրային սեփականության իրավունքի տեսության ճանաչված մասնագետ, կիսում է Օրիունի մոտեցումը՝ օգտագործման տեսանկյունից նախապատվությունը տալով «հանրային սեփականություն» բառակապակցությանը: Մինչդեռ, նախ՝ հանրային սեփականություն եզրույթն ունի մի քանի առավելություններ, որոնցից կարևորագույնն է՝ ներմուծել «մասնավոր սեփականություն» հասկացու-

թյանը համաչափ (սիմետրիկ) եզրույթ՝ իր մեջ ներառելով նաև այն գաղափարը, որի համաձայն՝ հանրային սեփականության իրավունքի սուբյեկտները կարող են լինել միաժամանակ նաև մասնավոր սեփականության իրավունքի սուբյեկտ կամ հանրային սեփականության իրավունքի սուբյեկտներին պատկանող գույքը կարող է մասնակցել մասնավոր տնտեսական շրջանառությանը:

Մյուս կողմից հանրային կառավարումը հանրային իրավական բովանդակություն չունի: Իրավունքը ճանաչում է միայն վարչարարությունը: Հետևաբար, այս տերմինաբանությունը հնարավորություն կտա, ի վերջո, հանրային սեփականության իրավունքի սուբյեկտներին վերագրել արդյունաբերական կամ առևտրային բնույթ: Ընդ որում, «վարչական գույք» ֆրանսիական ձևակերպումը գույքի սեփականատեր դիտարկում է հանրային իշխանություն իրականացնող մարմիններին: Այնինչ, պետության գոյության պայմանագրային հարացուցային տեսության համաձայն՝ ժողովրդավարական և իրավական պետությունում հանրային սեփականության տերն ու տիրակալն ամենևին էլ վերջիններս չեն: Մեր օրենսդրությանը նման վերաբերությունը ևս խորթ չէ, որ մարմնավորվում է «պետության կամ համայնքի պարտադիր լիազորություններ իրականացման համար անհրաժեշտ գույք» հասկացության ներքո (49-րդ հոդված, «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենք), որի մեջ անհրաժեշտ է ներառել և համայնքի պարտադիր լիազորություններն իրականացնող մարմինների, օրինակ, համայնքի ղեկավարի և նրա աշխատակազմի, աշխատանքը սպահովող գույքը կամ աշխատավայրը: Այսինքն՝ վարչական գույքի ներքո պետք է հասկանալ պետա-

կան կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության համար նախատեսված և այդ գործունեությունն ապահովող գույք:

Ֆրանսիայի Հանրապետությունում Պետական խորհուրդը (Conseil d'Etat), որը ՖՀ-ում վարչական արդարադատություն իրականացնող բարձրագույն մարմինն է, դեռևս 1986 թվականին «հանրային սեփականությունների իրավունքին» վերաբերող իր զեկույցում առաջարկել էր ողորտում կատարել բարեփոխումներ²⁷, այդ թվում՝ մշակել «Հանրային սեփականության իրավունքի» օրենսգիրք²⁸: Արդյունքում մշակվեց և ընդունվեց «Հանրային անձանց սեփականության իրավունք» վերտառությամբ օրենսգիրքը, որտեղ «վարչական գույք» և «հանրային գույք» հասկացությունները շրջանառության մեջ դրվեցին որպես համարժեք եզրույթներ:

Այսպիսով, հիմք ընդունելով հանրապետություն և ժողովրդավարություն սկզբունքները և ելնելով հանրային սեփականության երևույթն իրավականորեն կարգավորելու անհրաժեշտությունից՝ առաջարկում ենք սեփականության ձևերի հավասարության սպահովման նպատակով, հանրային սեփականությանը, որպես մասնավոր սեփականությանը համաչափ հասկացություն, տալ առանձնացված քաղաքացիաիրավական կարգավորում, ճանաչել սեփականության հանրային առանձին դրսևորումները (ազգային, ժողովրդական, պետական, համայնքային և այլն) և այդ դրսևորումների մեջ տարանջատման սահմանազօերն անցկացնել՝ ելնելով ՀՀ իրավական համակարգի զարգացման և մշակութային առանձնահատկություններից:

1. **Առաջադրում Գ.**, **Առաջադրում Գ. Ա.** Փոխադրություն: Սումնամակ մեմորիալ, էր., 2007, էջ 87:
2. **Առաջադրում Ա.** Ետքում, էր., 1995, էջ 561:
3. Փոխադրություն բառարան / ՄՄԲ. Ուղեցույց իմը, արբ.՝. երրորդ հրատ., էր.: «Հայաստան», 1975, էջ 140-141:
4. **Գրյուս Ս. Վ.** Конституционно-правовое регулирование отношений публичной собственности на природные ресурсы в Российской Федерации, кандидат юридических наук. Санкт-Петербург, 12.00.02. 2007, с. 190, **Давош С. В.** Гражданско-правовое регулирование приобретения прав на земельные участки, нашедшие в публичной собственности, кандидат юридических наук, Владивосток, 12.00.03. 2008, с. 222, **Славотинко О. О.** Конституционные основы права публичной собственности на природные ресурсы, кандидат юридических наук, Омск, 12.00.02, 2009, с. 220, **Ткаченко Х. А.** Правовой режим института публичной собственности в конверсионной политической системе, 23.00.02, кандидат юридических наук, Ростов-на-Дону, 2007, с. 143, **Четанова Н. Ю.** Основания и способы приобретения права публичной собственности в России, кандидат юридических наук, 12.00.03, Екатеринбург, 2008, с. 227.
5. ՀՀ Սահմանադրական իրավունք // Խմբագիր Արևիզան Կ. Ա., ԵՊՀ, էր., 2003, էջ 145, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրային մեխանիզմների / Երկրորդ խմբագրումը՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վարդանյանի, - էր.: «Գրավոր», 2010, էջ 117:
6. Нантин Маурс Droit administrative allemande, LGD, 1994, p. 53.
7. **Կարմուր Բ.Բ.** «Участие РФ в международных отношениях, регулируемых гражданским законодательством», Автореф. Дис. ... юрид. наук, М., 2008.
8. Օրինքի ուժի կրթվել է 1999 թվականի հունվար 1-ից:
9. **Առաջադրում 5. Գ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Առաջին մաս / Երրորդ հրատ., էր.: ԵՊՀ, 2009, էջ 282:
10. Yolla P. La propriété publique: éléments pour une théorie, Paris, 1997, p. 7.
11. **Суханов Е.А.** О понятии и видах вещных прав в российском гражданском праве // Актуальные проблемы права собственности — Материалы научных чтений памяти профессора С. Н. Братуся (Москва, 25 октября 2006г.). М., ИД «Юриспруденция», 2007, с. 36-45.

12. Moor Pierre. Droit administratif, Berne Editions Stämp, 1994, p. 12 // Droit administratif des biens: Domaine public et privé, travaux et ouvrages publics, Expropriation; Se édition, Paris, 2008, p. 6.
13. **Առաջադրում Ա.** Արևիզան (Ազգային երկրաբանություն), - էր., 1997, էջ 48:
14. **Արայան Էդ.** Արևի հայերենի բառարան (Ա-Չ), Երևան, 1976, էջ 5:
15. **Առաջադրում Ա.** Արևիզան (Ազգային երկրաբանություն), - էր., 1997, 48-73 էջեր:
16. Եվրոպական մարտիային կրթություն (19.12.1954) // ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր (ՀՀ միջազգային պայմանագրերի մոդիսմո), էջ 50:
17. Конституция Венгерской Республики 1949 г. // http://constitutions.ru/archives/172.
18. Гражданское право. В 4 т. Том 2. Отв. ред. Суханов Е. А. 3-е изд., перераб и доп. М., Волтерс Կուլթեր, 2005, с. 94-95.
19. **Առաջադրում 5. Գ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Առաջին մաս / Երրորդ հրատ., էր.: ԵՊՀ, 2009, էջ 336:
20. **Առաջադրում Վ. Ա.** Իրավունքի և պետության տեսություն, - էր.: Կալիփ, 2001, 126-131 էջեր:
Խրեշտով Բ. Ս. Конституция гражданской собственности // Советское государство и право, М., 1989, N 10, с. 37-47.
21. **Արայան Էդ.** Արևի հայերենի բառարան, (Ա-Չ), Երևան, 1976, էջ 828:
22. **Արայան Էդ.** նույն տեսանկյուն:
23. **Մյունստեյն Բ. Օ.** Гражданское право: Учебное пособие для студентов учреждений среднего профессионального образования, М., 2002, с. 66.
24. **Մյունստեյն Զ.** Гражданское право Франции. Т. 2. М. 1960, с. 78.
25. **Մյունստեյն Զ.** Гражданское право Франции. Т. 2. М. 1960, с. 79.
26. **Нарисо А.** L'utilisation en droit administrative des règles et principes du droit privé. Mélanges Fr. Gény, T. 3, Paris, Sirey, 1935, p. 92.
27. Réflexions sur l'orientation du droit des propriétés publiques (Troisième partie du rapport sur le droit des propriétés publiques adopte par la Section du rapport et de études du Conseil d'Etat en juin 1986, EDC), 1987, p. 13.
28. **Yolla P.** La propriété publique: éléments pour une théorie, Paris, 1997, p. 7/69.

Վահրամ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ,
իրավագիտության թեկնածու

Դավիթ ՍԵՐՈԲՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ,
իրավագիտության թեկնածու

ԲԱԺՆԵՏՈՄՍԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԹՈՂԱՐԿՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Արժեքների ծագումը հավանաբար անհրաժեշտ է կապել պատմական այն ժամանակաշրջանի հետ, երբ անհրաժեշտություն առաջացավ պահպանել կամ փոխադրել մեծ քանակի ապրանքներ և դրամական միջոցներ. այն էլ այն պայմաններում, երբ մեծ պետությունները, անկախ իշխանությունները և հատուկ կարգավիճակ ունեցող քաղաքներն ունեին միմյանցից տարբերվող օրենսդրություն, առևտրի բնագավառում բազմաթիվ սահմանափակումներ և գափողական հարկեր ու տուրքեր: «Որքան էլ տարօրինակ կթվա, սակայն հենց բնատնտեսության և ավատատիրական մասնատվածության, այսինքն՝ շուկայական տնտեսվարման հիմքերից չափազանց հեռու պայմաններում է ... ծնվել գրեթե ամենա «շուկայական» ինստիտուտը՝ արժեթղթերը»:

Արժեթղթերն առաջացել են Արևմտյան Եվրոպայում XIII դարի երկրորդ կեսին և դրանց նախատիպերի առաջացումն ու ժամանակակից ընկալմամբ արժեթղթի վերածվելու գործընթացը պայմանականորեն կարելի է բաժանել 3 փուլի:

Առաջին փուլում ընդհանուր ձեռնարկություն ստեղծելու նպատակով, վաճառականները միավորում էին իրենց ջանքերը և ստանում հատուկ փաստաթղթեր՝ վկայագրեր, որոնցով էլ հավաստվում էր նրանց մասնակցությունն այդ ձեռնարկությունում, ու իր դրսևորումներն ստանում էին կամ կապիտալների, կամ գույքի միավորմամբ: Երկրորդ

փուլում՝ դրամային և հարկային հարաբերությունների զարգացմանը զուգահեռ, անհրաժեշտություն առաջացավ ընդհանուր գործում յուրաքանչյուրի մասնակցության աստիճանը դրամական արտահայտմամբ որոշելու և օրինականացնելու: Աստիճանաբար այդ վկայագրերը փոխարինվեցին դիմագրկված ակտիվներով, իսկ ձեռնարկությունը, ձեռք բերելով իրավաբանական անձի հատկանիշներ, հնարավորություն ստացավ ավելի արդյունավետ օգտագործել «ընդհանուր» գույքը, որն արդեն սեփականության իրավունքով պատկանում էր իրավաբանական անձին, այլ ոչ թե հիմնադիրներին: Վերջին՝ երրորդ փուլում, նույն անվանական արժեքն ունեցող և օտարման հնարավորություն նախատեսող վկայագրերի երևան գալով հնարավորություն ստեղծվեց, որպեսզի դրանք վերածվեն կորպորատիվ արժեթղթերի՝ բաժնետոմսերի, իսկ ձեռնարկությունները՝ բաժնետիրական ընկերությունների²:

Հայաստանի Հանրապետությունում, տնտեսական բարեփոխումների պայմաններում, արժեթղթերի շուկայի կայացման, ձևավորման և զարգացման գործընթաց է տեղի ունենում, որի կարևորագույն ներդրումային ինստիտուտներից են բաժնետոմսերը, դա պայմանավորված է նրանով, որ արժեթղթերն արժեթղթերի շուկայում հավերժական գործիք են, քանի որ ընկերությունները պարտավոր չեն վերադարձնել ներդրված միջոցները: Չափազանց կարևոր է մաս այն հասկանա-

ՄԱՅԻՍ 2013 թ (166)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

քը, որ, օրինակ, բաժնետոմսերը մարդկանց գիտակցության մեջ գուգորդվում են շուկայական տնտեսվարման կացութաձևի հետ և հոգեբանորեն մեծ ազդեցություն ունեն ներդրողների նախասիրությունների վրա:

Բաժնետոմս է համարվում այն արժեթուղքը, որը հավաստում է դրա տիրոջ (բաժնետիրոջ)՝ բաժնետիրական ընկերության շահույթից շահութաբաժնի ձևով մաս ստանալու, բաժնետիրական ընկերության գործերի կառավարմանը մասնակցելու և նրա լուծարումից հետո մնացած գույքից մաս ստանալու իրավունքը (ՀՀ քաղ. օր. 157-րդ հոդված):

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը³ հատուկ շեշտադրում է այն հանգամանքը, որ բաժնետիրական ընկերության բաժնետոմսերը հավաստում են ընկերության նկատմամբ բաժնետիրոջ ունեցած պարտավորական իրավունքները: Բաժնետերը, ի տարբերություն պարտատոմսի սեփականատիրոջ, հանդես չի գալիս որպես ընկերության պարտատեր և իրավունք չունի ընկերությունից պահանջել վերադարձնել բաժնետոմսի գինը⁴:

Տնտեսական չափորոշիչներից ելնելով՝ բաժնետոմսի ձեռքբերումը պայմանավորված է երկու հիմնական հանգամանքով.

- բաժնետոմս ձեռք բերողը ցանկանում է բաժնետիրական ընկերության շահույթից ստանալ շահաբաժին,

- բաժնետոմս ձեռք բերողը ցանկանում է բաժնետոմսի արժեքի հետագա աճի դեպքում ավելի բարձր գնով վաճառել այն⁵:

Բաժնետիրական ընկերությունը կարող է թողարկել և տեղաբաշխել փաստաթղթային (տպագրական եղանակով պատրաստված) կամ ոչ փաստաթղթային ձևով անվանական բաժնետոմսեր: Ընդ որում, բաժնետոմսերի թողարկման փաստաթղթային ձևը բաժնետոմսերի հավաստագիրն է:

Բաժնետիրական ընկերությունը կարող է թողարկել հասարակ (տվորական), ինչպես նաև մեկ կամ մի քանի տեսակի արտոնյալ բաժնետոմսեր: Ընկերության կողմից թողարկված բոլոր հասարակ (տվորական) բաժնետոմսերը պետք է ունենան միանման անվանական արժեք, հավաստվող իրավունքներ, արտոնություններ և սահմանափա-

կումներ: Ընկերության թողարկած հասարակ (տվորական) բաժնետոմսերի անվանական արժեքը պետք է լինի միևնույնը, որպեսզի քվեարկության ժամանակ ապահովվի այն բաժնետերերի առավելությունը, որոնք նախկինում ձեռք են բերել առավել մեծ քանակությամբ բաժնետոմսեր, այսինքն՝ ընկերության կանոնադրական կապիտալում ներդրել են ավելի մեծ գումար⁶:

Իսկ այն դեպքում, երբ ընկերությունը թողարկում է մեկ կամ մի քանի տեսակի արտոնյալ բաժնետոմսեր, ապա դրանց ընդհանուր անվանական արժեքը չպետք է գերազանցի կանոնադրական կապիտալի 25 տոկոսը: Ընդ որում, յուրաքանչյուր տեսակի արտոնյալ բաժնետոմսը պետք է ունենա միանման անվանական արժեք, հավաստվող իրավունքներ, արտոնություններ և սահմանափակումներ:

Բաժնետիրական ընկերությունը կարող է թողարկել հետևյալ տեսակի արտոնյալ բաժնետոմսեր՝ ուղղակի արտոնյալ բաժնետոմսեր, փոխարկելի արտոնյալ բաժնետոմսեր, ռեստրիկտիվ (սահմանափակ) արտոնյալ բաժնետոմսեր, փոփոխական տոկոսադրույք ունեցող արտոնյալ բաժնետոմսեր, արտոնյալ բաժնետոմսեր, որոնցով վճարումները կատարվում են արտարժույթով և այլն⁷:

Բաժնետոմսն անբաժանելի է: Եթե երկու կամ ավելի անձինք սեփականատեր են մեկ բաժնետոմսի, ապա նրանք համարվում են մեկ բաժնետեր:

Ընկերության կողմից թողարկված բաժնետոմսերի տեղաբաշխումն ավարտվելուց հետո ընկերության ռեստրավարը բաժնետերերի բաժնետոմսերը պետք է գրանցի բաժնետերերի ռեստրի բաժնետերերի անձնական հաշիվներում, ընդ որում, ընկերության կողմից փաստաթղթային ձևով բաժնետոմսեր թողարկելու և տեղաբաշխելու դեպքում բաժնետոմս ձեռք բերած անձին (բաժնետիրոջը) պետք է տրվի դրա հավաստագիրը⁸:

Օրենքն առանձնացնում է տեղաբաշխված, հայտարարված և լրացուցիչ բաժնետոմսեր հասկացությունները:

Տեղաբաշխված են համարվում այն բաժնետոմսերը, որոնք ձեռք են բերվել բաժնետե-

Կորպորատիվ իրավունք

րերի կողմից: Բաժնետոմսերի և բաժնետոմսերի փոխարկվող արժեթղթերի տեղաբաշխումը բաժնետիրական ընկերության կողմից կարող է իրականացվել բաց կամ փակ բաժանորդագրության միջոցով:

Բաց բաժնետիրական ընկերությունն իրավունք ունի կատարելու բաժնետոմսերի և բաժնետոմսերի փոխարկվող արժեթղթերի տեղաբաշխում ինչպես բաց, այնպես էլ փակ բաժանորդագրության միջոցով: Բաց բաժնետիրական ընկերության կողմից իրականացվող՝ բաժնետոմսերի և բաժնետոմսերի փոխարկվող արժեթղթերի տեղաբաշխման ձևերը (բաց կամ փակ բաժանորդագրություն) սահմանվում են ժողովի որոշմամբ:

Փակ բաժնետիրական ընկերությունն իրավունք չունի կատարելու բաժնետոմսերի և բաժնետոմսերի փոխարկվող արժեթղթերի տեղաբաշխում՝ բաց բաժանորդագրության միջոցով կամ այլ կերպ առաջարկել ձեռք բերել դրանք անսահմանափակ թվով անձանց:

Հայտարարված են համարվում այն բաժնետոմսերը, որոնք ընկերությունը կարող է տեղաբաշխել: Դրանք չեն ներառվում արդեն իսկ տեղաբաշխված բաժնետոմսերը: Ընկերության կողմից հայտարարված բաժնետոմսերի քանակը և անվանական արժեքը պետք է սահմանվեն ընկերության կանոնադրությամբ: Կանոնադրությամբ պետք է սահմանվեն նաև ընկերության կողմից տեղաբաշխվող յուրաքանչյուր տեսակի բաժնետոմսի սեփականատերերի իրավունքները: Կանոնադրությունում նշված դրույթների բացակայության դեպքում ընկերությունն իրավունք չունի տեղաբաշխելու տվյալ տեսակի հայտարարված բաժնետոմսեր: Ընկերության կանոնադրությամբ կարող են նախատեսվել նաև ընկերության կողմից հայտարարված բաժնետոմսերի տեղաբաշխման կարգը և պայմանները:

Օրենքը հայտարարված բաժնետոմսերի ծավալի առավելագույն չափի սահմանումը վերապահել է բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի բացառիկ իրավասությանը, և նշված հարցի շուրջ որոշումը ժողովը կարող է ընդունել միայն դրան մասնակցող քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատերերի ձայների 3/4-ով (Օրենքի 67-րդ հոդված):

Հարկ է նշել, որ հայտարարված բաժնե-

տոմսերն իրականում գոյություն ունեցող բաժնետոմսեր չեն, այլ դա մի հասկացություն է, որն արտահայտում է հետագայում լրացուցիչ բաժնետոմսեր թողարկելու և տեղաբաշխելու ընկերության իրավունքը:

Լրացուցիչ են համարվում հայտարարված բաժնետոմսերի ծավալի սահմանում տեղաբաշխվող այն բաժնետոմսերը, որոնց տեղաբաշխման միջոցով տեղի է ունենում կանոնադրական կապիտալի ավելացում: Ընդ որում, լրացուցիչ բաժնետոմսերը կարող են տեղաբաշխվել միայն նախկինում տեղաբաշխված բաժնետոմսերի լրիվ վճարված լինելու դեպքում և լրացուցիչ բաժնետոմսերի տեղաբաշխումը կատարելուց հետո հայտարարված բաժնետոմսերի ծավալը պետք է համամասնորեն նվազեցվի:

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում արժեթղթերի փոխարկումը, ինչն, ըստ էության, բաժնետոմսերի տեղաբաշխման ձևերից մեկն է: Ընկերությունն իրավունք ունի լրացուցիչ բաժնետոմսերի տեղաբաշխումն իրականացնել բաժնետոմսերի փոխարկվող արժեթղթերն ընկերության բաժնետոմսերի փոխարկելու միջոցով: Ընկերության լրացուցիչ բաժնետոմսերի տեղաբաշխումը, որն իրականացվում է ընկերության արժեթղթերի՝ բաժնետոմսերի փոխարկումն սպահովելու համար, կատարվում է միայն այդ փոխարկման միջոցով: Եթե ընկերությունն իրականացնում է արժեթղթերի տեղաբաշխում, որոնք կարող են փոխարկվել ընկերության որոշակի տեսակի (տեսակների) բաժնետոմսերի, ապա տվյալ տեսակի (տեսակների) բաժնետոմսերի հայտարարված քանակը չպետք է պակաս լինի այն քանակից, որն անհրաժեշտ է տեղաբաշխված արժեթղթերի փոխարկման համար՝ դրանց շրջանառության ողջ ժամկետում: Փոխարկման կարգը սահմանվում է փոխարկվող արժեթղթերի տեղաբաշխման մասին որոշմամբ:

Ընկերությունը բաժնետոմսերի փոխարկվող արժեթղթերի տեղաբաշխումն իրականացնում է դրանց շուկայական արժեքով, բացառությամբ՝ բաժնետոմսերի փոխարկվող արժեթղթերի՝ ընկերության հասարակ (սովորական) բաժնետոմսերի, հասարակ (սովորական) բաժնետոմսերի սեփականատեր

հանդիսացող ընկերության բոլոր բաժնետերերի միջև տեղաբաշխման դեպքի՝ պայմանով, որ վերջիններս իրականացնում են բաժնետոմսերի ձեռքբերման նախապատվության իրենց իրավունքը: Այդ դեպքում արժեթղթերի տեղաբաշխումը կարող է իրականացվել դրանց անվանական արժեքով, եթե բաժնետոմսերի փոխարկվող արժեթղթերի տեղաբաշխման համար ընկերությունն օգտվում է տեղաբաշխողի (միջնորդի) ծառայություններից: Տեղաբաշխման գինն այս դեպքում կարող է շուկայական արժեքից ցածր լինել միայն տեղաբաշխողին (միջնորդին) վճարվող վարձատրության չափով, որը պետք է սահմանվի որպես տոկոսադրույք՝ տեղաբաշխվող բաժնետոմսի փոխարկվող արժեթղթի տեղաբաշխման գնի նկատմամբ:

Նշված կարգը չի տարածվում ընկերության պարտատոմսերի տեղաբաշխման այն դեպքի վրա, երբ պարտատոմսերի մարման պայմաններով նախատեսված է դրանց անվանական արժեքի մարում կամ փոխարկում ընկերության բաժնետոմսերի:

Ինչպես արդեն նշվեց, բաժնետոմսն անբաժանելի է, սակայն Օրենքն ընկերությանը հնարավորություն է տալիս բաժնետոմսով կատարել այնպիսի գործողություններ, ինչպիսիք են համախմբումը (կոնսոլիդացումը) և բաժանումը:

Տեղաբաշխված բաժնետոմսերի բաժանման արդյունքում ընկերության տեղաբաշխած մեկ բաժնետոմսը փոխարկվում է նույն տեսակի (դասի) երկու կամ ավելի բաժնետոմսերի, որի արդյունքում կանոնադրության մեջ կատարվում են ընկերության տեղաբաշխված և հայտարարված բաժնետոմսերի քանակի և անվանական արժեքի համապատասխան փոփոխություններ:

Գրականության մեջ բաժնետոմսերի համախմբումը (կոնսոլիդացումը) տեղաբաշխված բաժնետոմսերի ձեռքբերման, «գուգահեռ» ընկերության ստեղծման⁹ և այլ բաժնետերերի հետ ֆիդուցիար (վատահության վրա հիմնված) փոխհարաբերությունների հաստատման¹⁰ հետ մեկտեղ դասվում է հսկիչ փաթեթների ձևավորման մեխանիզմների թվին:

Հսկիչ փաթեթի ձևավորման ցանկացած մեխանիզմ, այդ թվում նաև բաժնետոմսերի

համախմբումը (կոնսոլիդացումը), որպես կանոն, իրականացվում է բաժնետիրական ընկերության կառավարման և գործունեության արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով: Համախմբումը (կոնսոլիդացումը) պետք է իրականացվի այնպես, որպեսզի ապահովվի ոչ միայն մատնանշված խնդիրների իրագործումը, այլև փոքր բաժնետերերի շահերի պաշտպանությունը¹¹:

Բաժնետիրական ընկերության կանոնադրական կապիտալը կազմվում է բաժնետերերի ձեռք բերած բաժնետոմսերի անվանական արժեքից (Օրենքի 30-րդ հոդված, կետ 1-ին): Կանոնադրական կապիտալը կատարում է չորս կարևորագույն գործառնայթ.

- ձևավորում է այն նվազագույն նյութական բազան («նախնական» կապիտալ), որն անհրաժեշտ է ընկերության ստեղծման և հետագա գործունեության համար,

- հանդիսանում է պարտատերերի շահերը երաշխավորող՝ ընկերության գույքի նվազագույն չափը,

- շահաբաժինների բաշխման ժամանակ հնարավորություն է տալիս որոշել յուրաքանչյուր բաժնետիրոջ շահաբաժնի չափը,

- կանոնադրական կապիտալը, ավելի կոնկրետ դրա չափն ընկերության տնտեսական գործունեության արդյունավետությունը բնորոշող յուրօրինակ ցուցանիշ է:

Օրենքով չի սահմանվում բաժնետիրական ընկերության կանոնադրական կապիտալի նվազագույն չափերը: Առանձին դեպքերում, կախված ընկերության գործունեության ոլորտից, օրենքով և այլ իրավական ակտերով կարող են սահմանվել նվազագույն կանոնադրական կապիտալի ավելի մեծ չափեր¹²: Ընկերության կանոնադրական կապիտալն արտահայտվում է ՀՀ դրամով:

Ընկերությունը հիմնադրելիս բոլոր բաժնետոմսերը պետք է տեղաբաշխվեն նրա հիմնադիրների միջև, իսկ մինչև ընկերության պետական գրանցումը հիմնադիրները պարտավոր են ամբողջությամբ վճարել նրա կանոնադրական կապիտալը: Ընկերության լրացուցիչ տեղաբաշխված բաժնետոմսերը պետք է վճարվեն դրանց տեղաբաշխման մասին որոշմամբ սահմանված ժամկետում, բայց ոչ ուշ, քան տեղաբաշխման պահից մեկ

Կորպորատիվ իրավունք

տարվա ընթացքում: Ընկերության բաժնետոմսերի դիմաց վճարման միջոց կարող են լինել գույքը, ներառյալ՝ դրամական միջոցները, արժեթղթերը և գույքային իրավունքները, մտավոր սեփականությունը: Խորհրդի որոշմամբ կարող են սահմանափակումներ դրվել ընկերության բաժնետոմսերի և այլ արժեթղթերի դիմաց վճարվող գույքի տեսակների վրա: Բաժնետերը, կանոնադրական կապիտալում գումար կամ այլ գույք ներդնելով, կորցնում է դրա նկատմամբ իր ունեցած սեփականության իրավունքը, իսկ փոխարենն ընկերության կողմից թողարկված բաժնետոմսի նկատմամբ ձեռք է բերում սեփականության իրավունք:

Ընկերության հիմնադրման ժամանակ բաժնետոմսերի դիմաց վճարման ձևը սահմանվում է Ընկերության հիմնադրման մասին պայմանագրով, իսկ լրացուցիչ տեղաբաշխվող բաժնետոմսերի, ինչպես նաև ընկերության կողմից թողարկվող այլ արժեթղթերի դիմաց՝ դրանց տեղաբաշխման մասին որոշմամբ:

Եթե լրացուցիչ տեղաբաշխվող բաժնետոմսերի տեղաբաշխման մասին որոշմամբ սահմանված է, որ դրանց դիմաց վճարումը պետք է կատարվի միայն դրամական միջոցներով, ապա այդ բաժնետոմսերի ձեռքբերման ժամանակ պետք է վճարվի դրանց անվանական արժեքի առնվազն 25 տոկոսը:

Ընկերության բաժնետոմսերը և այլ արժեթղթերը, որոնց դիմաց վճարումը նախատեսված է ոչ դրամական միջոցներով, ձեռքբերման ժամանակ վճարվում են լրիվ արժեքով, եթե արժեթղթերի տեղաբաշխման մասին որոշմամբ այլ բան նախատեսված չէ: Իսկ հրապարակային վաճառքի միջոցով տեղաբաշխվող արժեթղթերի դիմաց վճարումը կատարվում է միայն դրամական միջոցներով՝ լրիվ արժեքով:

Ընկերության հիմնադրման ժամանակ բաժնետոմսերի դիմաց հիմնադիրների կողմից վճարվող գույքի դրամական գնահատականը սահմանվում է հիմնադիրների միջև համաձայնեցմամբ, իսկ լրացուցիչ տեղաբաշխվող բաժնետոմսերի և այլ արժեթղթերի ձեռքբերման ժամանակ՝ խորհրդի որոշմամբ և եմթակա է գնահատման՝ անկախ գնահատողի կողմից:

Ընկերության բաժնետոմսերը վճարելու պարտականությունից բաժնետիրոջն ազատել, ներառյալ՝ ընկերության նկատմամբ պահանջների հաշվանցմամբ, չի թույլատրվում:

Եթե լրացուցիչ տեղաբաշխվող բաժնետոմսերի ձեռքբերման ժամանակ տեղաբաշխման մասին որոշմամբ սահմանված ժամկետներում բաժնետոմսերի լրիվ արժեքի վճարումը չի կատարվել, իսկ վճարված գումարը մեկ համապատասխան բաժնետոմսի արժեքից պակաս է, ապա բաժնետոմսերը փոխանցվում են ընկերության տրամադրության տակ և դրանց արժեքը ժամանակին չվճարած բաժնետերերը գրկվում են բաժնետոմսերի նկատմամբ սեփականության իրավունքից: Այդ մասին կատարվում է համապատասխան նշում ընկերության բաժնետերերի գրանցամատյանում: Դրամական միջոցները և այլ գույքը, որոնք վճարվել են բաժնետոմսերի դիմաց, բաժնետիրոջը չեն վերադարձվում: Իսկ եթե լրացուցիչ տեղաբաշխվող բաժնետոմսերի ձեռքբերման ժամանակ տեղաբաշխման մասին որոշմամբ սահմանված ժամկետներում բաժնետոմսերի լրիվ արժեքի վճարումը չի կատարվել, իսկ վճարված գումարը մեկ համապատասխան բաժնետոմսի արժեքից պակաս չէ, ապա կատարվում է բաժնետոմսերի քանակի վերահաշվարկ այնպես, որ բաժնետոմսերի քանակի և ձեռքբերման արժեքի արտադրյալը չգերազանցի դրանց համար արդեն վճարված գումարը: Մնացած բաժնետոմսերը փոխանցվում են ընկերության տրամադրության տակ, և բաժնետերերը գրկվում են դրանց նկատմամբ սեփականության իրավունքից: Այդ մասին ևս ընկերության բաժնետերերի գրանցամատյանում կատարվում է համապատասխան նշում:

Ընկերության կանոնադրությամբ, բաժնետոմսի դիմաց վճարման պարտավորությունների չկատարման համար, կարող են սահմանվել դրամական տույժեր:

Ընկերության տրամադրության տակ փոխանցված բաժնետոմսերը չեն տալիս ձայնի իրավունք, հաշվի չեն առնվում ձայների հաշվարկման ժամանակ, դրանցով շահաբաժիններ չեն հաշվարկվում:

Կորպորատիվ իրավունք

Բաժնետոմսերի տեղաբաշխումն ավարտելուց հետո բաժնետերերի ընդհանուր ժողովը հաստատում է բաժնետոմսերի տեղաբաշխման արդյունքները և համապատասխան փոփոխություններ է կատարում ընկերության կանոնադրությունում:

Բաժնետոմսերի շրջանառությունն ուսումնասիրելիս անհրաժեշտ է անդրադառնալ նաև բաժնետերերի շահերի պաշտպանության խնդրին: Մեփականաշնորհման ընթացքում մանր բաժնետերերի շարքերը հիմնականում համարեցին բաժնետիրական ընկերությունների վերակազմավորված պետական ձեռնարկությունների աշխատակիցները: Բաժնետերերի մեծ քանակությունը, նրանց մոտ կորպորատիվ կառավարման գիտելիքների բացակայությունը և բաժնետերերի օրինական շահերի և իրավունքների բազմաթիվ խախտումներն ստիպում են փնտրել ընկերությունների խոշոր բաժնետերերի և մեծեջմեծտի չարաշահումներին դիմադրելու իրավական միջոցներ: Այդպիսի միջոցների թվին է դասվում բաժնետոմսերի համախմբման (կոնսոլիդացման) արդյունքում առաջացած մեկ նոր բաժնետոմսի անվանական արժեքի սահմանափակումը բաժնետոմսերի ամենավոքոր փաթեթի արժեքի սահմաններում¹³: Նույնպիսի միջոց է կոտորակային բաժնետոմսերի ինքնուրույն սահմանափակ շրջանառության հնարավորությունը:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 56-րդ հոդվածը նախատեսում է միայն, որ կոտորակային բաժնետոմսեր առաջանալու դեպքում դրանք ենթակա են հետզման ընկերության կողմից:¹⁴ Ինչ վերաբերում է արժեթղթերի շուկան կանոնակարգող կարևորագույն «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենքին¹⁵, ապա այն կոտորակային բաժնետոմսերի վերաբերյալ դրույթներ ընդհանրապես չի պարունակում: Միաժամանակ նկատի ունենալով, որ գործող օրենսդրությունը չի նախատեսում կոտորակային բաժնետոմսերի ինքնուրույն գոյությունը քաղաքացիական շրջանառության մեջ, այդ իսկ պատճառով հարկադրված ենք հիմնվել արտասահմանյան, մասնավորապես՝ ռուսական փորձի վրա:

1996թ. հունվարի 1-ից գործող «Բաժնե-

տիրական ընկերությունների մասին» ՌԴ օրենքը¹⁶, ի սկզբանե, նույնպես չէր նախատեսում կոտորակային բաժնետոմսերի մասին դրույթներ, որոնք ընդունվեցին օրենքում 2001թ. օգոստոսի 7-ին կատարված փոփոխությունների ընթացքում:¹⁷ Չնայած՝ կոտորակային բաժնետոմսերի ինստիտուտը քաղաքացիագետների կողմից դասվում է առավել քիչ ուսումնասիրվածների թվին: Միաժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ կոտորակային բաժնետոմսերի շրջանառությունը որևէ լուրջ դոկտրինալ առարկությունների չի արժանացել, բացառություն է կազմում Տարասովի 1877թ. արտահայտած կարծիքը, որի համաձայն՝ «իրավաբանորեն չի կարելի արդարացնել բաժնետիրոջը իրավունքների մի մասից զրկելը», այն էլ վերաբերում է բաժնետոմսի մասը թողարկելուն:¹⁸

Առաջարկում ենք «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածը լրացնել հետևյալ խմբագրությամբ նոր պարբերությամբ. «Եթե բաժնետիրոջ կողմից բաժնետոմսերի նախապատվության իրավունքով՝ փակ բաժնետիրական ընկերության բաժնետոմսերը գնելիս կամ լրացուցիչ բաժնետոմսեր գնելիս, ինչպես նաև բաժնետոմսերի համախմբման արդյունքում ամբողջական թվով բաժնետոմսեր գնել հնարավոր չէ, առաջանում են կոտորակային բաժնետոմսեր:

Կոտորակային բաժնետոմսը բաժնետիրոջն իրավունքներ է վերապահում համապատասխան դասի (տեսակի) բաժնետոմսի այն ծավալով, որի համապատասխան մասն է կազմում բաժնետոմսը:

Ընկերության կանոնադրության մեջ բոլոր տեղաբաշխված կոտորակային բաժնետոմսերը գումարվում են և արտահայտվում են կոտորակային թվով:

Կոտորակային բաժնետոմսերն ամբողջական բաժնետոմսերի հետ հավասարապես շրջանառվում են և եթե մեկ անձը տիրապետում է երկու կամ ավելի նույն դասի (տեսակի) կոտորակային բաժնետոմսերի, ապա դրանք գումարվում են»:

Առաջարկված խմբագրության դեպքում կոտորակային բաժնետոմսերը կարող են առաջանալ երեք դեպքում՝

Կորպորատիվ իրավունք

- փակ բաժնետիրական ընկերության բաժնետոմսերը գնելու նախապատվության իրավունքը իրականացնելիս.

- լրացուցիչ թողարկվող բաժնետոմսերը գնելիս բաժնետիրոջ կողմից նախապատվության իրավունքը իրականացնելիս.

- համախմբման ժամանակ:

Նշված դեպքերում, երբ բաժնետիրոջ կողմից հնարավոր չէ բաժնետոմսերի ամբողջական քանակը գնել, առաջանում են կոտորակային բաժնետոմսեր և այս դեպքում կոտորակային բաժնետոմսը չի հանդիսանում ընդհանուր սեփականության իրավունքում մի մասը, ինչպես կարող է թվալ առաջին հայացքից: Կոտորակային բաժնետոմսն իրենից ներկայացնում է այնպիսի օրենսդրական լուծում, որը նախատեսում է առանձին բաժնետոմսի փաստացի բաժանումը միայն օրենքով նախատեսված վերը նշված դեպքերում: Այսպիսով՝ կոտորակային բաժնետոմսը գույքի ընդհանուր սեփականության իրավական ռեժիմի մասնավոր դրսևորումը չէ, այլ արժեթղթի նկատմամբ իրավունքների հատուկ բաժանում է (հետևաբար, արժեթղթերից բխող իրավունքների համապատասխան բաժանում), որի արդյունքում առաջանում են նոր օբյեկտների նկատմամբ իրավունքների առաջացման հիմքեր:¹⁹

Կոտորակային բաժնետոմսերն անհրաժեշտ է տարբերել մեկ թողարկման բաժնետոմսերի ավելի փոքր անվանական արժեք ունեցող բաժնետոմսերի փոխարկման գործընթացից, նկատի ունենալով, որ կոտորակային բաժնետոմսերի առաջացման դեպքում դրանց անվանական արժեքը չի փոխվում և տվյալ թողարկման բաժնետոմսերը պահպանում են իրենց գոյությունը:

Չնայած բաժնետոմսերի մասնատումը գույքողվում է արժեթղթերի տեղաբաշխման հետ, կոտորակային բաժնետոմսերի շրջանառությունը թույլատրվում է ինչպես առաջնային, այնպես էլ երկրորդային շուկայում: Թույլատրելով բաժնետոմսի շրջանառությունը՝ անհրաժեշտ է լուծել նաև բաժնետոմսով նախատեսված իրավունքների իրականացման հիմնահարցը:

Այս խնդիրը կարելի է լուծել հետևյալ կերպ. կոտորակային բաժնետոմսը բաժնե-

տիրոջն իրավունքներ է վերապահում այն ծավալով, որքանով այն համապատասխանում է տվյալ դասի ամբողջական բաժնետոմսի մասին: Կոտորակային բաժնետոմսը, փաստորեն, բաժնետիրոջն իրավունք է վերապահում շահութաբաժին ստանալ, մեկ ամբողջական բաժնետոմսին հասանելի շահութաբաժնի այն մասին համապատասխան, որը և կազմում է տվյալ կոտորակային բաժնետոմսը, ընկերության լուծարման դեպքում ընկերության գույքից այն մասին համապատասխան, որքանով բաժին է ընկնում տվյալ կոտորակային և ամբողջական բաժնետոմսի հարաբերակցությունից ելնելով և այլն²⁰: Նման լուծումն արդարացված է նաև այն հիմնավորմամբ, որ մասնավորապես կոտորակային բաժնետոմս առաջանալու դեպքում, այն գործող օրենսդրության համաձայն, ենթակա է հետզման, սակայն այս դեպքում բաժնետերը զրկվում է թեկուզ և բաժնետոմսի մի մասի, այն է՝ կոտորակային բաժնետոմսի հասանելի շահութաբաժին ստանալու իրավունքից, մինչդեռ ակնհայտ է, որ մանր բաժնետերը չի ակնկալում զգալի դերակատարություն ունենալ ընկերության կառավարման գործում և նրա հիմնական նպատակը (իրավունքը) շահութաբաժին ստանալն է, որն այս պարագայում սահմանափակվում է գործող օրենսդրության դրույթներով:

Կոտորակային բաժնետոմսի և ընդհանուր բաժնային սեփականությունները գտնվող գույքի նկատմամբ իրավունքի սկզբունքային տարբերությունն այն է, որ կոտորակային բաժնետոմսը հանդես է գալիս որպես քաղաքացիական իրավունքի ինքնուրույն օբյեկտ և այս տեսանկյունից ՀՀ քաղ. օր-ի²¹ 195-րդ հոդվածով նախատեսված ընդհանուր բաժնային սեփականության իրավունքում բաժնի գնման նախապատվության իրավունքը չի գործում, հետևաբար, բաց բաժնետիրական ընկերության բաժնետոմսի մասի սեփականատերն ազատորեն կարող է այն տնօրինել: Հնարավոր է նաև այնպիսի իրավիճակ, երբ բաժնետերը գնել է նույն դասի մի քանի կոտորակային բաժնետոմսեր, այս դեպքում դրանք պարզապես գումարվում են և համապատասխանաբար կազմում են մեկ ամբողջական և (կամ) կոտորակային բաժնե-

տում:

Ներկայումս քե՛ն գործող օրենսդրությունը չի նախատեսում կոտորակային բաժնետոմսերի ինքնուրույն գոյությունը, սակայն դրա անհրաժեշտության մասին վկայում է պրակտիկան: Դատական պրակտիկայում առաջացել են մի խումբ գործեր, երբ կոտորակային բաժնետոմսերի ինստիտուտը վեճի արդարացի լուծում կարող է տալ: Գործնականում առանձնանում են նաև գործեր, երբ անհրաժեշտություն է առաջանում բաժնետոմսերի փաթեթը ետ պահանջել, ընդ որում բաժնետոմսերի քանակն արտահայտված է ոչ թե բաժնետոմսերի հստակ քանակությամբ, այլ բաժնետոմսերի ընդհանուր քանակի տոկոսային հարաբերակցությամբ: Այն դեպքում, երբ այդպիսի պահանջը չի համապատասխանում բաժնետոմսերի ամբողջական թվին (օրինակ՝ ետ է պահանջվում ընկերության բոլոր թողարկումների բաժնետոմսերի 25%, իսկ ընկերության կանոնադրական կապիտալը բաժանված է 25 կամ 1/4 չբաժանվող թվի, ենթադրենք՝ 110 բաժնետոմսերի), նույնպես վիճահարույց իրավիճակ է առաջանում: Այս հարցի լուծումը նույնպես կարևոր նշանակություն ունի այն դեպքերում, երբ ընկերության կանոնադրական կապիտալը բաժանված է փոքր քանակությամբ բաժնետոմսերի:

Բաժնետոմսի մասի արժեքն ուղղակի կախվածության մեջ է գտնվում առանձին բաժնետոմսի արժեքից և հակառակ կախվա-

ծության մեջ թողարկված բաժնետոմսերի քանակից (որքան փոքրաթիվ են բաժնետոմսերը, այնքան ավելի մեծ է բաժնետոմսի արժեքը և ընդհակառակը): Հետևաբար, արդյունավետ աշխատող ընկերության բաժնետոմսի մասի տիրապետումը կնպաստի հայցվորի շահերի պաշտպանությանը, ինչպես նաև զերծ կպահի պատասխանողին չհիմնավորված պահանջներ ներկայացնելուց:

Գործնականում որոշակի դժվարությունների հետ է կապված բաժնետերերի իրավունքների իրականացումը, քանի որ մեկ բաժնետոմսի նկատմամբ սահմանված է ընդհանուր բաժնային սեփականություն և համասեփականատերերի շահերի բախումը ոչնչի կհանգեցնի բաժնետոմսի համատեղ տիրապետումը և օգտագործումը²²:

Այսպիսով՝ կոտորակային բաժնետոմսերի գոյությունը՝ որպես քաղաքացիական իրավունքի ինքնուրույն օբյեկտ, բաժնետոմսի անբաժանելիության սկզբունքից հարկադրված հատուկ շեղում է, այնուամենայնիվ, մեր կարծիքով, օրենսդիրը պետք է թույլատրի բաժնետոմսերի բաժանումն առանձին մասերի օրենքով նախատեսված դեպքերում միայն: Այս ինստիտուտի գոյությունը նաև խոչընդոտ կհանդիսանա խոշոր բաժնետերերի կողմից միևնույն արժեքներին ընկերությունից դուրս մղելու գործում և մեծապես կնպաստի բաժնետերերի շահերի պաշտպանությանը²³:

1. Билов В.А. Ценные бумаги в российском гражданском праве. М., ЮрифоР. 1996, с. 114:
2. **Մարտիկ Գ.** Կորպորատիվ արժեթղթերի շրջանառության մի քանի կենսահարցեր. «Պետություն և իրավունք». 2005 N1(27) էջ 30:
3. «Գնամտորակակ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք ՀՀ ՊՏ 2001/34 (166).06.11.01. այսուհետ հետագա շարադրման մաս Օրենք:
4. **Խուսե Է.** Акционерные общества. Изд-во «Ось-89». М., 2002, с. 52.
5. **Ավետիսյան Վ.Լ.** Բանձարկային իրավունք. Եր., 2005, էջ 69:
6. Комментарий к федеральному закону об акционерных обществах. Изд. «Юриформцентр». М. 2002, с. 163.
7. Корпоративное право. (Право хозяйственных товариществ и обществ). Кацашина Т.В. Учебник для вузов. Издательская группа НОРМА— ИНФРА-М. М., с. 425-426.
8. Այստեղ անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի կողմից 2006թ. դեկտեմբերի 5-ին թիվ 713Ն որոշմամբ հաստատված «Լրմբորբերի շուկայի կարգավորման կանոնադրություն»-ի փաստաթղթային նորմակոդ ստացված արժեթղթերի պարտադիր ապահովագրական արժանեք է նախատեսված:
9. **Մուսկեսևի Տ.Ը.** Акционерные общества, изд-во «Дело», М., 1998, с. 156.
10. **Խոսե Դ.** Там же, с. 66.
11. **Աետиси Է. Ժ.** Особенности консолидации акций и проблемы правового регулирования в Республике Армения: «Правонарушение и юридическая ответственность», Материалы международной научно-практической конференции, Тольятти, 2012, с. 1-13.
12. Մասնավորապես ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի 2.10.2007թ. 311Ն որոշմամբ հաստատված «Ապահովագրական գործունեության իրենական օտոտեսակված նորմատիվների չափը մեղմորեն և հաշվարկման կարգը վերահսկողությունը ստեղծելու համար չափանիշներ» 3.02 կանոնակարգով (Նիշին փոփոխությունը կատարվել է 27.11.12թ. թիվ 326 Ն որոշմամբ) ապահովագրական ընկերության կանոնադրական կապիտալի նվազագույն չափի նորմատիվի նվազագույն մեծությունը սահմանվել է հիսուն միլիոն (50 000 000) Հայաստանի Հանրապետության դրամ, իսկ երբ ընկերությունն ունի «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «1-9»-րդ, «16-18»-րդ կետերով սահմանված ոչ կարևոր ապահովագրության մեկ կամ մի քանի դասերով ապահովագրական

գործունեության իրականացման լիցենզիա, մեկ միլիարդ (1 000 000 000) Հայաստանի Հանրապետության դրամ գումար:
13. Ավետիսյան Վ. Բաժնետոմսերի համախմբումը որպես բաժնեիրավական ընկերության գործունեության արդյունավետության բարձրացման միջոց. «Պետություն և իրավունք» 2004, N 4 էջ 53.
14. Օրինակ՝ 24.07.2012թ. ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի թիվ 8 Պաշտոնական պարզաբանման համաձայն ՀՀ-ում բաժնեիրավական ընկերություն հանդիսացող բանկերը և ապահովագրական ընկերությունները որպես կորպորատիվ գործողություն իրավասու են իրականացնել իրենց բաժնետոմսերի կոնսոլիդացիա և կոնսոլիդացիայի արդյունքում ստացվող կոտորակային բաժնետոմսերի պարտադիր հետգնում:
15 «Լրմբորբերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենք ՀՀ ՊՏ 2007/53 (577).31.10.07:
16. Федеральный закон РФ «Об акционерных обществах» от 26.12.95г. ? 208-ФЗ, «Российская газета», N248 29.12.95.
17. Федеральный закон РФ «О внесении изменений и дополнений в Федеральный закон РФ «Об акционерных обществах» от 7 августа 2001г. ? 120-ФЗ «Российская газета», 9 августа 2001г.
18. Тарасов И.Т. «Учение об акционерных компаниях». Статут. М., 2000, с. 377.
19. **Մարտիկ Գ.** «Պետություն և իրավունք» 2005 N1(27), էջ 35:
20. Комментарий к федеральному закону «Об акционерных обществах». По состоянию на 7 августа 2001г. А.А.Дунаевский, А.Д.Основский, Е.А.Борисенко. Издательство ДНК. Консалтинговая группа «Квалитет» 2001, с. 97.
21. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք. ՀՀ ՊՏ 1998/17(50)10.08.98:
22. Մասնավորապես՝ քաղաքացիները հաճախակի դիմում են բաժնեիրավական ընկերության կողմից թողարկված արժեթղթերի ռեևալորը վաղուցի ժամանկման կարգով բաժնետոմսերի նկատմամբ սեփականության իրավունքը գրանցելու նպատակով և անխուսափելիորեն ինդիկ կատարյալապես երեք ժամանակների կողմից, օրինակ, տուրք բաժնետոմսերի ժամանկման վերաբերյալ:
23. ՀՀ երևանի քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների բնիստոր իրավաբանական դատարանի կողմից ԵԿԿ/3170/02-09 քաղաքացիական գործով կայացված վճիռը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՐԳԻՆ ՀԱԿԱՍԵԼՈՒ ՀԻՄՔՈՎ ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ ԵՎ ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ ՄԵՐԺԵԼԸ

Հայաստանի Հանրապետությունում օտարերկրյա դատարանների կողմից կայացված դատական ակտերի ճանաչմանը և կատարմանը վերաբերող իրավահարաբերությունները ներքին ճյուղային օրենսդրությամբ կարգավորվում են խիստ մակերեսորեն՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի ընդամենը երկու՝ 2476-րդ և 2477-րդ հոդվածներով, որոնք, սակայն, չեն անդրադառնում օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման և կատարման ինստիտուտին առնչվող այնպիսի կարևոր հարցերի, ինչպիսիք են ճանաչման ենթակա դատական ակտին ներկայացվող պահանջները, օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման և կատարման միջնորդության քննության ընթացակարգը, ճանաչված դատական ակտերի կատարմանը վերաբերող իրավահարաբերությունները՝ դրանց կարգավորումն ամբողջությամբ վերապահելով ՀՀ կնքած միջազգային պայմանագրերին:

ՀՀ ՔԴՕ-ում բաց է մնա օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչումը և կատարումը մերժելու հիմքերի հարցը: ՀՀ ՔԴՕ 2477-րդ հոդվածի առաջին կետի երկրորդ պարբերության համաձայն. «Համապատասխան միջազգային պայմանագրի պահանջները պահպանված լինելու և ճանաչումը մերժելու՝ տվյալ միջազգային պայմանագրով նախատեսված հիմքերի բացակայության դեպքում Հայաստանի Հանրապետության իրավասու դատարանը որոշում է կայացնում օտարերկրյա պետության դատարանի դատական ակտը Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչելու մասին»: Սա ՀՀ ՔԴՕ միակ դրույթն է, որտեղ հիշատակում կա օտարերկրյա դա-

տական ակտերի ճանաչումը մերժելու հնարավորության մասին: Մերժման որևէ հիմքի ՔԴՕ-ն չի անդրադառնում: Մենք համաձայն չենք ՔԴՕ կողմից օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման և կատարման ինստիտուտի նման մակերեսային կարգավորման հետ և գտնում ենք, որ օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման և կատարման միջնորդությունը մերժելու հիմքերը պետք է առանձին հոդվածով նախատեսված լինեն ՔԴՕ-ում: Նշվածը հատկապես արդիական է դառնում, եթե նկատի ունենանք, որ միջազգային պայմանագրերի բացակայության պայմաններում ՀՀ դատարաններն օտարերկրյա դատական ակտերը ճանաչելիս որևէ իրավական ակտից օգտվելու հնարավորություն չեն ունենում, իսկ ՀՀ դատական պրակտիկայում առկա են ՀՀ դատարանների կողմից համապատասխան միջազգային պայմանագրի բացակայության պայմաններում օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման դեպքեր¹:

Օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման և կատարման միջնորդությունը մերժելու ամենատարածված հիմքերից է օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման և կատարման հակասելը ճանաչող պետության հանրային կարգին, որը պարունակում են գրեթե բոլոր միջազգային պայմանագրերը և կանոնադրությունները ամբողջ աշխարհում, որոնք վերաբերում են օտարերկրյա դատական ակտերի կամ արբիտրաժային տրիբունալների որոշումների ճանաչմանը և կատարմանը²: Հանրային կարգին հակասության հիմքով օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչումը և կատարումը մերժելու հիմք են պա-

ՄԱՅԻՍ 2013 Ե (166)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

րունակում Քիշնևյան (59-րդ հոդվածի «ը» կետ), Բրյուսեյան (27-րդ հոդվածի 1-ին կետ), կոնվենցիաները, «Օտարերկրյա արքիտրաժային վճիռների (որոշումների) ճանաչման և հարկադիր կատարման մասին» 1958թ. Նյու Յորքյան համաձայնագիրը (5-րդ հոդված, կետ 2, ենթակետ բ), ԵՄ Խորհրդի 44/2001 կանոնակարգը (34-րդ հոդվածի 1-ին կետ), բազմաթիվ երկկողմ և բազմակողմ պայմանագրեր: Օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը մերժելու մեծ հիմք պարունակում են նաև ՀՀ երկկողմ պայմանագրերի մեծ մասը³:

Հանրային կարգին հակասության պատճառով օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչումը և կատարումը մերժելու հիմքը նաև ամենաբարդն է՝ կիրառման տեսանկյունից: Չնայած այն հանգամանքին, որ «հանրային կարգ» հասկացությունն սկսել է ձևավորվել դեռևս միջին դարերում,⁴ մինչ այժմ ինչպես պրակտիկայում, այնպես էլ տեսական գրականության մեջ չկա միասնական մոտեցում այն հարցի շուրջ, թե ինչ է պետք հասկանալ «հանրային կարգ» և «հակասությունը հանրային կարգին» հասկացությունների ներքո:

Ինչպես նշվում է գրականության մեջ, հանրային կարգը տարբեր պետություններում կարող է տարբեր լինել նույնիսկ նույն ժամանակ նույն դեպքերի համար: Անգամ նույն պետությունում հանրային կարգը կարող է տարբեր լինել տարբեր ժամանակահատվածներում⁵: Այսպես 1983-1995թթ. կնքված միջին արևելյան կոնվենցիաները (այդ թվում՝ 1983թ. իրավական համագործակցության մասին արաբական համաձայնագիրը (Բյադիի կոնվենցիա)՝ 30-րդ հոդված, և 1995թ. դատական որոշումների կատարման մասին արձանագրությունը՝ ստորագրված Արաբական ծոցի համագործակցության խորհրդի անդամ պետությունների կողմից) թույլատրում են անդամ պետություններին մերժել օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչումը, եթե դա կհակասի իսլամական օրենքին⁶, կանադական դատարանները կմերժեն օտարերկրյա

դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը, եթե դա կհակասի արդարադատության կանադական հայեցակարգին և բարոյականության վերաբերյալ կանադական տեսակետին⁷: ՌԳ՝ գերագույն դատարանը, անդրադառնալով «հանրային կարգ» հասկացությանը, նշել է, որ Ռուսաստանի Գաշնության հանրային կարգի ներքո հասկացվում են ռուսական պետության հասարակական կառուցվածքի հիմունքները: Հանրային կարգին վերապահումը հնարավոր է միայն այն առանձին դեպքերում, երբ օտարերկրյա օրենքի կիրառումը հնարավոր է հանգեցնի այնպիսի արդյունքի, որն անթույլատրելի է ռուսական իրավագիտակցության տեսանկյունից⁸: ԱՄՆ դատարանը, անդրադառնալով օտարերկրյա դատական ակտերի կատարման դեպքում «հանրային կարգ» հասկացությանը, նշել է, որ դրան հղում կարող է արվել միայն այն դեպքում, երբ կատարումը կխախտի այն պետության բարոյականության և արդարության սկզբունքները, որտեղ ենթադրվում է կատարումը⁹: Որոշ պետություններ էլ մերժում են օտարերկրյա դատական ակտի կատարումը՝ հանրային կարգին վերապահումով, եթե դրանք վերաբերում են երկրի համար կենսական նշանակություն ունեցող ներքին արդյունաբերությանը¹⁰:

Նշված օրինակները ևս մեկ անգամ գալիս են սպացուցելու, թե որքան տարբեր է «հանրային կարգ» հասկացության ընկալումը տարբեր պետություններում: ՀՀ-ում հանրային կարգին վերապահման անդրադառնում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը, որի 1258-րդ հոդվածում նշվում է, որ օտարերկրյա իրավունքի նորմը չի կիրառվում, եթե դրա կիրառման հետևանքներն ակնհայտ հակասում են Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգի հիմունքներին (հանրային կարգին): Այդ դեպքում, ըստ անհրաժեշտության, կիրառվում է Հայաստանի Հանրապետության իրավունքի համապատասխան նորմը: Փաստորեն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով տրվում է հանրային կարգի մեկ այլ բնորոշում՝ իրա-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

վակարգի հիմունքներ: Սակայն այս դեպքում ևս օրենսդրորեն չի մեկնաբանվում, թե ինչպես պետք է բացահայտել «իրավակարգի հիմունքներ» եզրույթի բովանդակությունը¹¹:

Այնուամենայնիվ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1258-րդ հոդվածը պարունակում է մեկ այլ չափազանց կարևոր դրույթ, ըստ որի՝ օտարերկրյա իրավունքի նորմի կիրառումից հրաժարվելը չի կարող հիմնվել միայն համապատասխան օտարերկրյա պետության իրավական, քաղաքական կամ տնտեսական համակարգը Հայաստանի Հանրապետության իրավական, քաղաքական կամ տնտեսական համակարգից տարբերվելու վրա: Այսինքն՝ միայն իրավական, քաղաքական կամ տնտեսական համակարգի տարբերությունը չի կարող պատճառ հանդիսանալ հանրային կարգին վերապահում անելու համար: Սակայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում առկա այս դրույթը, ընդամենը մեկ առանձին հատակեցում է, թե երբ չի կարելի կիրառել հանրային կարգին վերապահումը, որի հետևանքով, սակայն, «հանրային կարգ» եզրույթի անորոշությունը չի վերանում, և պարզ չի դառնում՝ այնուամենայնիվ, երբ կարելի է կիրառել «հակասությունը հանրային կարգին» մերժման հիմքը օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման միջնորդությունը քննելիս:

Գրականության մեջ նույնպես հանրային կարգի բնորոշման հարցում միասնական մոտեցում չկա: Տարբեր հեղինակներ «հանրային կարգ» հասկացությունը մեկնաբանում են տարբեր կերպ՝ այդ հասկացության մեջ մտցնելով ինչպես իրավական, այնպես էլ բարոյական, քաղաքական, տնտեսական կատեգորիաներ: Ն. Ի. Մառիչևան նշում է, որ հանրային կարգին հասկացությունը միջազգային մասնավոր իրավունքի ընդհանուր կատեգորիա է, որն օգտագործվում է ամբողջ աշխարհում օտարերկրյա իրավունքի գործողությունը սահմանափակելու համար և իր մեջ կրում է ազգային իրավական համակարգի պաշտպանիչ գործառույթ¹²:

Տ. Ն. Նեշատևան հանրային կարգի տարրերի մեջ դասում է ազգային իրավունքի հիմնարար սկզբունքները և հասարակությանը հատուկ բարոյականության նորմերը, որոնք իրենց արտահայտությունն են ստացել կրոնական, պատմական, ավանդական սոցիալական նորմերում¹³: Իսկ Ե. Ստեպանենկոյի կարծիքով՝ հանրային կարգ հասկացության մեջ պետք է ներառել նաև էթիկայի և բարոյականության կատեգորիաները¹⁴: Յու. Գ. Մոռզովան, խոսելով հանրային կարգին վերապահման մասին, նշում է, որ այն իրենից ներկայացնում է ինքնատիպ մեխանիզմ, որն ամրագրում է համապետական շահերի գերակայությունը մասնավոր շահերի նկատմամբ և դրանով պաշտպանում է պետության հանրային կարգը ցանկացած բացասական ազդեցությունից: Այդ վերապահումը թույլ չի տա պետության տարածքում դատական այնպիսի ակտի ճանաչումը, որի կատարման արդյունքում կկատարվեն գործողություններ, որոնք կամ ուղակիորեն արգելված են օրենքով, կամ վնաս են հասցնում պետության ինքնիշխանությանը կամ անվտանգությանը, անհամատեղելի են պետության տնտեսական, քաղաքական, իրավական համակարգերի կառուցման սկզբունքների, հասարակությունում գոյություն ունեցող բարոյականության նորմերի հետ¹⁵: Ինչպես կարելի էր նկատել նշված բնորոշումից, հեղինակը հանրային կարգին վերապահումը կապում է միայն օտարերկրյա դատական ակտերի կատարման հետևանքների հետ: Մենք մեզ թույլ կտանք չհամաձայնել հեղինակի նշված կարծիքի հետ, քանի որ գտնում ենք, որ օտարերկրյա դատական ակտի ոչ միայն կատարման արդյունքում կարող է խախտվել ճանաչող պետության հանրային կարգը, այլ նաև՝ միայն ճանաչման: Այսինքն՝ կատարում չպահանջող դատական ակտի ճանաչման հետևանքները ևս կարող են հակասել պետության հանրային կարգին: Այսպես, ցանկացած զարգացած իրավական պետության հանրային կարգին կհակասի այնպիսի օտարերկրյա դատական ակտի

ճանաչումը, որով ճանաչվում են ծնողների անսահմանափակ իրավունքները երեխաների նկատմամբ, կամ որով անձը ճանաչվում է մեկ այլ անձի ստրուկը և այլն: Նման ակտերը կատարում չեն պահանջում, սակայն դրանց միայն ճանաչումն արդեն իսկ խախտում է ճանաչող պետության հանրային կարգը, անհամատեղելի է քաղաքակիրթ հասարակության բարոյական նորմերի հետ, ամբողջությամբ հակասում է ժողովրդավարական պետության իրավական համակարգին:

Չնայած հանրային կարգին վերը տված բոլոր բնորոշումներին, գտնում ենք, որ անհնար է տալ «հանրային կարգ» և «հակասություն հանրային կարգին» հասկացությունների սպառիչ բնորոշումը, որը կպատասխաներ այն հարցերին թե երբ է կարելի և երբ չի կարելի կատարել վերապահում հանրային կարգին: «Հանրային կարգ» հասկացությունն իր մեջ ներառում է իրավական, բարոյական, իսկ որոշ պետություններում՝ նաև քաղաքական, տնտեսական տարրեր¹⁶, և անհնար է ինչպես օրենսդրորեն, այնպես էլ տեսականորեն վաղօրոք նախատեսել և շարադրել այն բոլոր իրավիճակները, երբ օտարերկրյա իրավունքի կամ օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը կհակասի Հայաստանի Հանրապետության հանրային կարգին: Վ. Հովհաննիսյանն այս հասկացության անորոշությունը կապում է այս եզրույթի բազմաբովանդակությամբ ու անընդհատ զարգանալու պայմանով, որի դինամիկան իր հերթին կախված է յուրաքանչյուր պետության իրավական համակարգի զարգացման ուղղությունից¹⁷: Իսկ Լ. Ա. Լուսինն այս կապակցությամբ գրում է, որ հանրային կարգ կատեգորիայի անորոշությունը ներկայումս համարվում է միջազգային մասնավոր իրավունքի սկզբունքներից մեկը¹⁸:

Թողնելով հանրային կարգ հասկացության բնորոշման ապարդյուն փորձերը՝ մենք, ընդունելով գրականության մեջ տարածված այն կարծիքը, որ ավելի հեշտ է նշել այն դեպքերը, որոնք չեն համարվի հանրային կարգին հակասություն, քան հս-

տակ ասել, թե ինչ է իրենից ներկայացնում այդպիսի հակասությունը¹⁹, առավել նպատակահարմար և օգտակար ենք գտնում անդրադառնալ օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման և կատարման հետ կապված այն դեպքերին, երբ նման ակտերի ճանաչումը և կատարումը չի կարող մերժվել հանրային կարգին հակասության հիմքով:

Առաջին հերթին օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը չի կարող մերժվել հանրային կարգին հակասության հիմքով, եթե առկա է մերժման մյուս հիմքերից որևէ մեկը: Գեռես 1824 թվականին անգլիական դատարանը նշել է, որ հանրային կարգի մասին երբեք չեն խոսում, եթե առկա են այլ փաստարկներ²⁰:

Այս սկզբունքը կանխում է «հանրային կարգ» անորոշ հասկացությանն անհիմն և հաճախ վերապահումներ անելը: Այսպես, եթե օտարերկրյա դատական ակտը կայացվել է այնպիսի գործով, որը չի գտնվում այն կայացնող դատարանի իրավասության սահմաններում, կամ դատական ակտը կայացվել է ՀՀ դատարաններին բացառիկ իրավասության կարգով պատկանող գործով, կամ դատական ակտը կայացվել է դատավարության արդյունքում, որի վերաբերյալ պատասխանողը չի ծանուցվել, ապա դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը պետք է մերժվի համապատասխանաբար օտարերկրյա դատարանի կողմից իր իրավասության սահմաններում չգտնվող գործով վճիռ կայացնելու, գործը ՀՀ դատարանների բացառիկ իրավասությանը պատկանելու, պատասխանողին դատական միտի վայրի և ժամանակի մասին պատշաճ ձևով և ժամանակին չժամուցելու հիմքերով, և ոչ երբեք դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը ՀՀ հանրային կարգին հակասելու հիմքով: Եվ իրոք, օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչումը և կատարումը մերժելու վերոնշյալ բոլոր հիմքերն ուղղված են անձանց իրավունքների, պետական և մասնավոր շահերի պաշտպանությանը, որը և հանդիսանում է ՀՀ իրավակարգի հիմունքների

Քաղաքացիական դատավարութիւն

քաղկացուցիչ մասը: Հետևաբար, անձը, ով առարկում է օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման և կատարման դեմ, չի կարող ընտրել հանրային կարգին հակասության և մերժման այլ հիմքերի միջև, որոնք իրենց բնույթով առավել հստակ են, հետևաբար և դրանց առկայությունն ապացուցելն ավելի բարդ է:

Երկրորդ՝ օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը չի կարող մերժվել հանրային կարգին հակասության վերապահումով միայն այն պատճառով, որ ակտը կայացնող դատարանի պետության օրենքները տարբերվում են Հայաստանի Հանրապետությունում գործող օրենքներից, և ներպետական դատարանները, քննելով տվյալ վեճը, կկայացնեն այլ վճիռ: Ինչպես արդեն նշվել է, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը հստակ նշում է, որ միայն համապատասխան օտարերկրյա պետության իրավական, քաղաքական կամ տնտեսական համակարգի տարբերվելը Հայաստանի Հանրապետության իրավական, քաղաքական կամ տնտեսական համակարգից, չի կարող պատճառ հանդիսանալ հանրային կարգին վերապահում կատարելու համար: Եվ իրոք, եթե օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը մերժվի միայն օտարերկրյա պետության օրենքների՝ մեր օրենքներից տարբերվելու հետևանքով, ուրեմն պետք է բացառվի նաև ՀՀ դատարանների կողմից օտարերկրյա իրավունքի նորմեր կիրառելն արդարադատություն իրականացնելիս: Մինչդեռ ՀՀ ՔԳՕ 10-րդ հոդվածի 4-րդ կետում նախատեսվում է, որ դատարանն օրենքին կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրին համապատասխան կարող է կիրառել նաև այլ պետությունների իրավունքի նորմեր:

Այսպիսով, օտարերկրյա դատարանի կողմից այնպիսի դատական ակտի կայացումը, որով սխալ է լուծված իրավական վեճը ՀՀ իրավունքի տեսանկյունից, և դրա պատճառը Հայաստանի Հանրապետության և օտարերկրյա պետության իրավական համակարգերի միջև տարբերությունն

է, հիմք չէ օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը մերժելու համար՝ հանրային կարգին հակասությանը վերապահումով: Որպեսզի օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը մերժվի հանրային կարգին հակասության հիմքով, նման ճանաչման և կատարման հետևանքները պետք է հակասեն ոչ այնքան համապատասխան պետության օրենսդրության որևէ մի իրավական դրույթի, այլ այդպիսի դրույթների ամբողջությանը, որոնք արտահայտում են ամբողջ իրավական համակարգի էությունը, նպատակային ուղղվածությունը և առանձնահատկությունը²¹:

Երրորդ՝ օտարերկրյա դատական ակտն ինքնին չի կարող հակասել ճանաչող պետության հանրային կարգին: *Օտարերկրյա դատական ակտերը ճանաչելիս և կատարման թույլատրելիս ճանաչող պետության հանրային կարգին կարող են հակասել միայն ճանաչման և կատարման հետևանքները:* Դա առաջին հերթին պայմանավորված է մեր կողմից արդեն բազմիցս հիշատակած օտարերկրյա դատական ակտի վերանայման անթույլատրելիության սկզբունքով: Իսկապես, եթե ՀՀ դատարանները փորձեին պարզել դատական ակտի՝ հանրային կարգին հակասության առկայությունը, նրանք ստիպված կլինեին ստուգել դատական ակտն ամբողջությամբ, այնտեղ տեղ գտած պատճառաբանությունները, եզրահանգումները, որն ըստ էության հանգեցնում է դատական ակտի վերանայման: Բացի այդ, ճանաչող պետության դատարանն իրավունք չունի ստուգել օտարերկրյա դատական ակտը նյութական կամ փաստական սխալի առումով: Այս ամենը կխախտեր դատական ակտը կայացնող դատարանի պետության ինքնիշխանությունը: Պետք է նշել, որ ՀՀ կնքված իրավական օգնության մասին միջազգային պայմանագրերի մեծ մասում, որտեղ որպես մերժման հիմք նախատեսվում է նաև հանրային կարգին վերապահումը, օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման և կատարման միջնորդությունը

Քաղաքացիական դատավարութուն

մերժելու հիմք նախատեսվում է ոչ թե օտարերկրյա դատական ակտի հակասությունը ճանաչող պետության հանրային կարգին, այլ նման ակտի ճանաչման և կատարման հակասությունը հանրային կարգին²²: Ինչպես կարելի էր նկատել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1258-րդ հոդվածում ևս խոսվում է օտարերկրյա իրավունքի կիրառման հետևանքների մասին:

Այսպիսով օտարերկրյա դատական ակտն ինքնին չի կարող հակասել ՀՀ հանրային կարգին: ՀՀ դատարաններն իրավունք ունեն մերժել օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը հանրային կարգին հակասության հիմքով, միայն եթե այդպիսի ճանաչման և կատարման հետևանքները կհակասեն պետության հանրային կարգին: Սա օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչման հետ կապված միջազգային պրակտիկայում ընդունված սկզբունք է:

Այժմ փորձենք պարզել, թե այնուամենայնիվ, երբ օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը կհակասի ՀՀ հանրային կարգին: Ինչպես արդեն նշել ենք, միայն իրավական համակարգերի միջև եղած տարբերությունները, ինչպես նաև դատական ակտի ճանաչման և կատարման հետևանքների հակասելը ՀՀ իրավական համակարգի մեկ կամ մի քանի նորմերի, դեռևս հիմք չէ օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման և կատարման միջնորդությունը մերժելու համար: Որպեսզի օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը հակասի Հայաստանի Հանրապետության հանրային կարգին, անհրաժեշտ է, որ այդպիսի ճանաչման և կատարման հետևանքներն ակնհայտորեն հակասեն ՀՀ իրավակարգի հիմունքներին, անհամատեղելի լինեն ՀՀ իրավական համակարգի հիմնական սկզբունքների հետ, խախտեն ՀՀ իրավակարգի հիմքը կազմող իմպերատիվ նորմերի համակարգը: Այդ համակարգն ընդգրկում է ՀՀ Սահմանադրության 1-ին գլխով նախատեսված սահմանադրական կարգի հիմունքները, մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները, ինչպես նաև բո-

լոր այն սահմանադրական և ի կատարումն դրանց ճյուղային օրենսդրությամբ ամրագրված նորմերը, որոնք կազմում են ՀՀ իրավակարգի հիմքը²³: Քանի որ սույն աշխատությունը վերաբերում է օտարերկրյա պետությունների դատարանների՝ քաղաքացիական գործերով դատական ակտերի ճանաչմանը, անհրաժեշտ ենք համարում առանձնացնել նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածում նախատեսված քաղաքացիական օրենսդրության սկզբունքները, որոնց օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման և կատարման հետևանքների հակասումը հիմք կհանդիսանա հանրային կարգին վերապահում կատարելու համար:

Հանրային կարգին վերապահում կատարելու հիմք են նաև օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման և կատարման այնպիսի հետևանքները, որոնք իրենց բնույթով անձանոթ, խորթ են ՀՀ իրավական համակարգին: Ներպետական իրավակարգին անձանոթ լինելու հետևանքով օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը մերժելու դասական օրինակ է Յու. Գ. Մոռզովայի կողմից բերված և հետագայում գրականության բազմաթիվ աղբյուրներում հիշատակված ԱՄՆ դատարանի դատական ակտի ճանաչման մերժումը Շվեյցարիայի պետական դատարանի կողմից: Վերջինս մերժել էր ԱՄՆ Տեխաս նահանգի դատարանի որոշման կատարումը՝ ուղղված Շվեյցարիայի քաղաքացու դեմ հօգուտ ամերիկյան ընկերության: Նշված որոշմամբ Տեխաս նահանգի իրավունքի կիրառմամբ պատասխանողի վրա, բացի նրա կողմից պատճառված վնասի գումարի չափից, պարտականություն էր դրվել վճարել տուգանք, որը երկու անգամ գերազանցում էր նրա կողմից պատճառված վնասի գումարի չափը: Խոսքը վերաբերում է, այսպես կոչված, «վնասի պատժիչ հատուցմանը» (անգլերեն՝ «punitive damages»): Շվեյցարական Սարգանի շրջանի դատարանը դատական ակտի կատարումը համարել էր անհնար, քանի որ այդպիսի «եռակի» հատուցումը հանդիսանում է քաղաքացիա-

Քաղաքացիական դատավարութուն

կան և քրեական դատավարությունների միահյուսման արդյունք, հակասում է շվեյցարական իրավագիտակցությանը, օտար է շվեյցարական իրավական հիմունքներին և գաղափարներին²⁴: Կասկածից վեր է, որ նման դեպքերում ՀՀ դատարանները պետք է վարվեն նույն կերպ:

Հնարավոր են դեպքեր, երբ օտարերկրյա դատական ակտով առանձին նախատեսվեն և՛ այնպիսի իրավական հետևանքներ, որոնք հակասում են ՀՀ իրավական հիմունքներին, և՛ այնպիսի հետևանքներ, որոնք որևէ կերպ չեն հակասում դրանց: Այսպես, օտարերկրյա դատական ակտով կարող է սահմանված լինել երեխաների խնամքը երեխաների մորը հանձնելու մասին և միևնույն ժամանակ ճանաչվի վերջինիս՝ երեխաների նկատմամբ անասահմանափակ իրավունքները: Հարց է ծագում՝ այս դեպքերում ներպետական դատարանները պետք է մերժեն օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման (և կատարման) միջնորդությունն ամբողջությամբ, թե հնարավոր է նաև այդպիսի դատական ակտերի ճանաչման (և կատարման) միջնորդությունների մասնակի բավարարում: Կարծում ենք, որ նման դեպքերում, երբ հնարավոր է տարանջատել օտարերկրյա դատական ակտերի իրավական հետևանքները, որոնց մի մասը հակասում է ՀՀ հանրային կարգին, մի մասը՝ ոչ, կարելի է ՀՀ դատարաններին իրավունք վերապահել ճանաչել նման ակտերը մասնակիորեն՝ այն հետևանքների մասով, որոնք չեն հակասում ՀՀ հանրային կարգին:

Գտնում ենք, որ այս մոտեցումը կարելի է կիրառել նաև վերը նշված վնասի պատժիչ հատուցման ինստիտուտի նկատմամբ: Վնասի պատժիչ հատուցման մասին դատական ակտը կարող է ճանաչվել միայն այն մասով, որը նախատեսում է պատճառված վնասի փոխհատուցում, եթե, իհարկե, օտարերկրյա դատական ակտից հասկանալի է դառնում, թե բռնագանձվող գումարի որ մասն է բռնագանձվելու՝ որպես պատճառված վնասի հատուցում և որ մասը՝ որպես պատասխանողի նկատմամբ կիրառ-

վող պատժիչ տուգանք:

Այսպիսով, կարծում ենք, որ *օրենսդրություն պետք է նախատեսվի ՀՀ դատարանների իրավունքը մասնակիորեն ճանաչել օտարերկրյա դատական ակտը, եթե այդ ակտի ճանաչման և կատարման իրավական հետևանքների մի մասը հակասում է ՀՀ իրավակարգի հիմունքներին, կամ որ նույնն է՝ հանրային կարգին, իսկ մյուս մասը՝ ոչ, և այդ հետևանքները կարելի է տարանջատել միմյանցից:*

Մինչ այժմ մենք խոսում էինք հանրային կարգին վերապահումով օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման և կատարման միջնորդությունը մերժելու մասին, եթե այդպիսի ճանաչումը և կատարումը հակասում է ՀՀ նյութական իրավունքի հիմունքներին: Հարց է ծագում՝ արդյո՞ք ՀՀ դատարանները կարող են մերժել օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը՝ ՀՀ հանրային կարգին հակասելու պատճառաբանությամբ, եթե այդպիսի դատական ակտը կայացվել է դատավարական իրավունքի նորմերի կոպիտ խախտումներով: Այսինքն՝ հանրային կարգին հղումը կարող է կապված լինել ՀՀ դատավարական իրավունքի հիմնական սկզբունքները խախտելու հետ: Դատավարական հանրաճանաչ նորմերի խախտման հետ կապված հանրային կարգին վերապահում կատարելու հայցվող դատարանի իրավունքին կամ, այլ կերպ ասած, «դատավարական հանրային կարգին» կողմ են արտահայտվում միջազգային մասնավոր իրավունքի բազմաթիվ մասնագետներ²⁵: Մենք ևս գտնում ենք, որ եթե ՀՀ դատարանների ճանաչմանը ներկայացվել է այնպիսի դատական ակտ, որը կայացվել է ՀՀ օրենսդրության՝ դատավարությանը վերաբերող հիմնարար սկզբունքների (մրցակցություն, կողմերի իրավահավասարություն և այլն), դատավարության կողմերի հիմնական դատավարական իրավունքների (ապացույցներ ներկայացնելու, ապացույցների հետազոտմանը մասնակցելու, դատական ներկայացուցչություններին) խախտմամբ, ապա ՀՀ դատարաններն իրավունք ունեն մերժել այդպիսի

Քաղաքացիական դատավարութուն

օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը և կատարման թույլատրելի՝ հղում անելով այդպիսի ճանաչման և կատարման՝ ՀՀ իրավակարգի հիմունքներին հակասելուն: Ընդ որում, անհրաժեշտ է տարբերել այս դեպքերում հանրային կարգին վերապահում կատարելը մերժման մեկ այլ՝ պատասխանողին դատական միտի վայրի և ժամանակի մասին պատշաճ ձևով և ժամանակին չժամուցելու հիմքից: ՀՀ դատարանները կարող են հանրային կարգին հակասությանը հղում տալ միայն այն դեպքում, երբ պատասխանողը պատշաճ ձևով և ժամանակին ժամուցվել է դատական միտի մասին, իսկ խոչնդատներն առաջացել են արդեն դատական քննության ընթացքում՝ զրկված է եղել ապացույցներ ներկայացնելու, բացատրություններ տալու, դատական միտերին անձամբ մասնակցելու հնարավորությունից և այլն: Իհարկե, այս դեպքում ՀՀ դատարանները պետք է մանրամասն ուսումնասիրեն՝ արդյո՞ք դատավարության կողմի դատավարական իրավունքների սահմանափակումը եղել է օրինաչափ, թե ոչ (օրինակ՝ կողմը կարող է զրկված լինել գործի քննությանն անձամբ մասնակցելու հնարավորությունից՝ հասարակական կարգը խախտելու և դահլիճից հեռացվելու արդյունքում):

Այսպիսով, գտնում ենք, որ ՀՀ դատարանները կարող են մերժել օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը՝ ՀՀ հանրային կարգին հակասության հիմքով, եթե օտարերկրյա դատական ակտը կայացվել է ՀՀ իրավակարգի հիմքը կազմող դատավարական նորմերի, հիմնարար սկզբունքների խախտմամբ ընթացած դատավարության արդյունքում:

Որոշ պետություններում որպես օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչումը և կատարումը մերժելու առանձին հիմք՝ հանրային կարգին վերապահումով, հանդիսանում է, այսպես կոչված, «սուտը» (անգլերեն՝ fraud): Մերժման այս հիմքն առավել տարածված է ընդհանուր իրավունքի երկրներում: Մերժման այս հիմքը կիրառվում է այն դեպքերում, երբ օտար

երկրյա դատական ակտը կայացվել է կեղծված ապացույցների, վկաների սուտ ցուցմունքների, փորձագետի կեղծ եզրակացության հիման վրա:

Դատական ակտը համարվում է կեղծիքի վրա հիմնված մաս այն դեպքերում, երբ այն կայացվել է կոռումպացված դատարանի կողմից: Այսպես, ԱՄՆ-ում դատարանը պետք է մերժի օտարերկրյա պետության դատական ակտը, եթե այն կայացվել է այնպիսի դատական համակարգում, որը չի կարող ապահովել անաչառ դատարան կամ պատշաճ օրինական դատավարություն²⁶:

Կարծում ենք, որ ՀՀ դատարանների կողմից հանրային կարգին վերապահումն այս հիմքով, չի կարող կիրառվել հետևյալ նկատառումներով: Նախ՝ պարզելու համար, թե արդյոք օտարերկրյա դատական ակտի հիմքում ընկած են կեղծ ապացույցներ, վկաների սուտ ցուցմունքներ և այլն, և արդյոք դրանք ազդել են օտարերկրյա դատարանում քննված գործի ելքի վրա, ներպետական դատարանները պետք է ըստ էության ստուգեն դատական ակտը, որը կխախտի օտարերկրյա դատական ակտի վերանայման անթույլատրելիության սկզբունքը: Բացի այդ, հաշվի առնելով անմեղության կանխավարկածը՝ վկաների կողմից սուտ ցուցմունք տալը, դատարանների կոռումպացված լինելը, փորձագետի կողմից կեղծ եզրակացություն ներկայացնելը կարող է ապացուցվել միայն օրինական ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճռով, որը կարող է կայացնել միայն այն պետության դատարանը, որտեղ կայացվել է ճանաչման ներկայացված դատական ակտը: Իսկ եթե առկա է նման մեղադրական դատավճիռ, ապա շահագրգիռ կողմը պետք է ձգտի հասնել դատական ակտի վերացմանը կամ փոփոխմանը դատական ակտը կայացրած դատարանի պետությունում, օրինակ՝ նոր երևան եկած հանգամանքների ուժով նոր վարույթ հարուցելով: Եվ, եթե դատական ակտը վերացվի կամ փոփոխվի կամ դրա վերացման կամ փոփոխման համար վարույթ հարուցվի այն պետություն-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

նում, որտեղ այն կայացվել է, ապա ՀՀ-ում դատական ակտի ճանաչման միջնորդությունը մերժելու այլ հիմքի կիրառման պատճառ կհանդիսանա՝ դատական ակտը ենթակա չէ կատարման այն պետությունում, որտեղ կայացվել է:

Մինակի կոնվենցիայում, ինչպես նաև ՀՀ՝ Բուլղարիայի, Վրաստանի և Լիտվայի հետ կնքված պայմանագրերում հանրային կարգին հակասությունը որպես դատական ակտի ճանաչման և կատարման միջնորդությունը մերժելու հիմք նախատեսված չէ: Հարց է ծագում, եթե ՀՀ ԲԳՕ-ում նախատեսվեն օտարերկրյա դատական ակտերի մերժման հիմքերը, արդյո՞ք ՀՀ դատարանները Բուլղարիայի, Վրաստանի, Լիտվայի, ինչպես նաև Քիչնևի կոնվենցիան դեռևս չվավերացրած պետությունների դատական ակտերի ճանաչման և կատարման միջնորդությունները քննելիս իրավունք ունեն հղում կատարել որոշման ճանաչման և կատարման՝ ՀՀ հանրային կարգին հակասությանը, թե ոչ: Եվ, ընդհանրապես, եթե միջազգային պայմանագրում հանրային կարգին հակասությունը որպես մերժման հիմք նախատեսված չէ, սակայն այդ հիմքը առկա է ներքին ճյուղային օրենսդրությունում, արդյո՞ք ճանաչող պետության դատարաններն իրավունք ունեն հղում տալ մերժման այդ հիմքին պայմանագրի մյուս կողմի դատական մարմինների ակտերի ճանաչման միջնորդությունը քննելիս:

Հանրային կարգին հակասությանը հղում տալու հարցը միջազգային պայմանագրերում դրա բացակայության պայմաններում համարվում է հանրային կարգի կիրառման հետ կապված առավել վիճահարույց հարցերից: Հեղինակների մի խումբ հանդես է գալիս միջազգային պայմանագրում համապատասխան դրույթի բացակայության դեպքում հանրային կարգին հակասությանը հղում տալու անթույլատրելիության դիրքերից՝ նշելով, որ միջազգային պայմանագրերի՝ ներքին ճյուղային օրենսդրության նկատմամբ գերակայության ուժով, օտարերկրյա դատական ակտերի ճանաչումը և կատարումը մերժե-

լու՝ ազգային օրենսդրությունում նախատեսված հիմքերը կարող են կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ այլ բան նախատեսված չէ միջազգային պայմանագրով²⁷: Այս տեսակետի կողմնակիցները նշում են, որ հայցվող դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է ստուգի՝ արդյո՞ք օտարերկրյա դատական ակտը կայացրած դատարանի պետության հետ կնքված միջազգային պայմանագրում առկա չեն մերժման հիմքեր, որոնք չեն համընկնում ներքին օրենսդրության մեջ թվարկված հիմքերի հետ²⁸:

Տեսաբան-գիտնականների մյուս խումբը գտնում է, որ անկախ միջազգային պայմանագրում համապատասխան դրույթի առկայությունից՝ հանրային կարգին վերապահումը բոլոր դեպքերում թույլատրելի է: Այսպես, Տ.Ն. Նեշատևան գտնում է, որ հանրային կարգին հակասության հիմքով օտարերկրյա դատական ակտի ճանաչման և կատարման մերժումն իրավաչափ է՝ պետության ներքին գործերին միջամտելու անթույլատրելիության մասին հանրաճանաչ սկզբունքի մասնավոր դրսևորումը հանդիսացող մասնավոր հարաբերությունների կարգավորման ընթացքում հանրային կարգի պաշտպանության սկզբունքի ուժով²⁹: Այսինքն՝ հեղինակը, հանրային կարգի պաշտպանության սկզբունքը համարելով պետության ներքին գործերին միջամտելու անթույլատրելիության սկզբունքի մասնավոր դրսևորում, գտնում է, որ դատարաններն անկախ միջազգային պայմանագրերում այդ սկզբունքի ամրագրումից՝ իրավունք ունեն հղում տալ դրան: Օ.Ն. Ռոմանովան, չհամաձայնելով այս կարծիքի հետ, նշում է, որ եթե անգամ ընդունենք, որ հանրային կարգի պաշտպանության սկզբունքը հանդիսանում է պետության ներքին գործերին միջամտելու անթույլատրելիության սկզբունքի մասնավոր դրսևորում, ապա բաց է մնում այս սկզբունքի հարաբերակցության հարցը միջազգային պայմանագրային իրավունքի հիմքը հանդիսացող «pacta sunt servanda-պայմանագրերի դրույթները պետք է միշտ պահպանվեն»

Անժեղիկա ԱՅՎԱԶՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, իրավունքի
և սոցիոլոգիայի ինստիտուտի ասպիրանտ

**ՀԱՆՁՆԱՎՈՐԻ ԱՆՁԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐԱՅՈՒՅՑԱՅԻՆ ՄՈՏԵՅՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

Հանցավոր անձի ուսումնասիրության հիմնախնդիրն առանձին գիտական ուղղություն է: Չնայած այդ ուղղությամբ կատարված ուսումնասիրությունների ստվար քանակին, հիմնախնդիրն արդիական է: Այդ ուղղությամբ մշակված հայեցակարգերը տրամաբանորեն փոխկապակցված են. դրանց հիմքում ընկած են մեծ քանակությամբ էմպիրիկ փաստեր: Հոդվածի նպատակն այդ ուղղությամբ արտասահմանյան ուսումնասիրությունների քննական վերլուծությունն է:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ՝ հանցավոր անձ (ՀԱ), ՀԱ-ի ուսումնասիրության կենսաբանական, հոգեբանական, սոցիոլոգիական մոտեցումներ, դիֆերենցիալ կապեր, էթիոլոգիական, դեֆինիցիոն և արմատական հարացույցեր:

Հանցավոր անձին նվիրված ուսումնասիրությունները պայմանականորեն կարելի է դասակարգել երեք խմբի՝ **կենսաբանական, սոցիոլոգիական և հոգեբանական:**

Կենսաբանական ուղղության հիմնադիրը Ջ. Լոմբրոզոն է, որը փորձ է արել էմպիրիկ ճանապարհով կապ հաստատել հանցագործության պատճառների և հանցագործություն կատարած մարդու ֆիզիկական և հոգեկան շեղումների միջև:

Գենետիկայի զարգացումը խթան հանդիսացավ կենսաբանականացված վարկածների առաջադրմանը: Դրանք կապված են հանցագործության հակ-

վածությունը գենետիկ ճանապարհով փոխանցելու հետ: Գենետիկայի բնագավառում հետազոտություններով զբաղվել են Յ. Լանգեն (երկվորյակների մեթոդ), Մ. Շլապը և Է. Սմիթը: Է. Պոդոլսկին (կախվածություն անձի կենսաքիմիական կազմությունից), Պ. Ջեկոբսը (հանցագործություններ իրականացնելու նկատմամբ քրոմոսոմային նախահակվածություն) և այլն: Այդ բնագավառում մինչ այսօր իրականացվում են հետազոտություններ, որոնց նպատակն է վերջնականորեն ապացուցել կամ հերքել գենետիկ ժառանգականության ազդեցությունը մարդու հանցավոր վարքի վրա (1, էջ 397-405):

Հանցավորության պատճառների հոգեբուժական հայեցակարգերի հիմնավորման գործում մեծ վաստակ ունի ամերիկացի քրեաբան Գ. Գոդարդը (հանցագործների մտավոր զարգացման տեսություն):

Սոցիոլոգիական ուղղության ծագումը կապվում է մաթեմատիկոս Ա. Բեթելի անվան հետ, որը վիճակագրական հետազոտությունների հիման վրա 1831 թվականին հիմնավորել է այն դրույթը, ըստ որի՝ հասարակությունը «նախապատրաստում է հանցագործությունը, իսկ հանցագործն ընդամենը գործիք է» [2, էջ 405]:

Սոցիոլոգիայում գործում է հանցագործության պարզաբանման երկու հիմնական հարացույց՝ պատճառաբանական և դեֆինիցիոն (բնորոշային) սահմանումային: Առաջինում հանցագոր-

ՄԱՅԻՍ 2013 թ (166)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ծությունը դիտարկվում է որպես «պատրաստի փաստ», և հետագոտողների ուշադրությունն ուղղված է երևույթների պատճառաչին կապի մեջ դրա արմատների որոնմանը: Երկրորդում ուշադրությունը կենտրոնանում է այն գործընթացների ուսումնասիրման վրա, որոնք հանգեցնում են այս կամ այն գործողության (որպես հանցագործության), այս կամ այն անձի (որպես հանցագործի) ընկալմանն ու բնորոշմանը:

Պատճառաբանական հարացույցի շրջանակներում առանձնանում է անոմիայի հայեցակարգը [3]: Ռ. Մերտոնն առաջին անգամ անոմիայի դյուրկիեյմյան հայեցակարգը կիրառել է հանցագործի անձի ուսումնասիրության խնդրի մեջ [4]: Սակայն Մերտոնի տեսությունը չի պատասխանում այն հարցին, ինչպես և ինչու է անհատն ընտրում արձագանքման այս կամ այն եղանակը: Բացի այդ, այն ելնում է հասարակության մեջ արժեքաչին կոնսենսուսի առկայությունից, ինչը պարտադիր չէ բարոյ և խորը շերտավորված հասարակություններում:

Առաջին հարցին պատասխանում է Է. Սադերլենդի, այսպես կոչված, դիֆերենցիալ կապերի տեսությունը [2, էջ 416-418]: Ըստ այդ տեսության՝ հանցագործությունը շեղման ձև չէ, այլ հակառակը՝ վարքագիծ, որը համապատասխանում է անմիջական սոցիալական շրջապատում անհատի կողմից յուրացվող նորմերին և արժեքներին:

XX դարի 50-ական թվականներին Ա. Կոլենը մշակեց դելինկվենտ (անգլերեն - delinquency՝ հանցանք, իրավախախտում) սուբմշակույթների տեսությունը, որտեղ միացվեցին Ռ. Մերտոնի և Է. Սատերլենդի գաղափարները:

Դեֆինիցիոն հարացույցը ձևավորվել է սիմվոլիկ ինտերակցիոնիզմի տեսության հիման վրա, որի ներկայացու-

ցիչներն են Ֆ. Թանենբաումը, Է. Լեմերտը, Գ. Բեքերը, Է. Հոֆմանը և այլք: Որպես այդ տեսության գլխավոր խնդիր՝ դրվում է անձի կամ արարքի՝ որպես հանցավորի բնորոշման գործընթացի նկարագրությունը (Գ. Բեքեր և ուրիշներ): Հանցավորությունը դիտվում է ոչ որպես վարքագծում (կամ մարդու մեջ) նախապես առկա որակ, այլ իբրև հասարակության կողմից վարքագծի (և մարդու) գնահատման և կատեգորացման արդյունք:

Դեֆինիցիոն հարացույցն ընդլայնեց հանցավորության սոցիոլոգիայի հետաքրքրությունների ոլորտը՝ դարձնելով այն միաժամանակ իրավունքի սոցիոլոգիա: Հենց այդ հարացույցի տեսանկյունից սկսվեց իրավական նորմերի մշակումն ու կիրառումը: Դրա հետ մեկտեղ, դեֆինիցիոն հարացույցն ունի որոշակի սահմանափակություն, քանի որ դրա շրջանակներում կատարված աշխատանքների մեծամասնությունը փոխազդեցությունների միկրոսոցիոլոգիական վերլուծություն է, որոնցում կատարվում է հանցավոր արարքների և հանցագործի անձի կատեգորացում:

Այս երկու հիմնական հարացույցների միակողմանիության գիտակցումը XX դարի 70-80-ական թվականներին ծնեց «քննադատական» («արմատական», «կոնֆլիկտային») քրեաբանության բավականաչափ լայն ուղղություն: Դրա ներկայացուցիչները (Գ. Բլոխ, Գ. Հեյս, Գ. Կոնգեր, Վ. Միլլեր, Ռ. Կուինի, Ռ. Չեմբլիս, Յա. Թեյլոր) քննադատության են ենթարկում հանցավորություն ծնող ժամանակակից հասարակությունը և պահանջում են սոցիալական բարեփոխումներ:

Սակայն հարկ է նշել, որ արմատական քրեաբանությունը հստակ տեսական հիմքեր չունի, և ավանդական ու «լիբերալ» տեսություններին ուղղված նրա քննադատությունը նախևառաջ

Իրավաբանական հոգեբանություն

գաղափարական բնույթ է կրում:

Կենսաբանական և սոցիոլոգիական ուղղությունների հայեցակարգերի վերլուծությունը վկայում է հանցավորության պատճառների և հանցագործի անձի պարզաբանման՝ դրանց սահմանափակության և միակողմանիության մասին: Անհրաժեշտ է համապարփակ մոտեցում, որի շրջանակներում կմիավորվեն նշված հիմնախնդրի ուսումնասիրության բոլոր կողմերը: Այդպիսին կարող է լինել, օրինակ, սոցիալական իրականության ընկալման առանձնահատկության մարդու «Ես-կերպարի»՝ որպես սոցիալական իրականության գլխավոր տարր, ինչպես նաև մյուս կողմից՝ ընկալման առանձնահատկությունների, այն սոցիալական կառույցների վերլուծությունը, որոնցում գտնվում է հանցագործը:

Այդ պատճառով մենք կարծում ենք, որ առավել ադեկվատ կլինի սոցիալ-հոգեբանական մոտեցումը, որը միավորում է գործունեության առանձին (կոնկրետ անձի վարքագիծը բացատրող) և պետության սոցիալական կառույցների բարդ մեխանիզմները: Դա կարող է իրականացվել միայն համակարգված վերլուծության շրջանակներում:

Հանցավորության և դրա հետ կապված հարցերի ուսումնասիրման գործում հոգեբանական գիտելիքներ ներգրավելու անհրաժեշտությունը բերեց իրավաբանական հոգեբանության կազմավորմանը: Դրա ձևավորումը Արևմտյան Եվրոպայի երկրներում ի սկզբանե իրականացվում էր որպես դատական և քրեական հոգեբանության զարգացում:

Առավել ակտիվորեն հոգեբանության գիտելիքները կիրառվել են 20-րդ դարում՝ հանցավորության հիմնախնդրի և նրա դետերմինանտների ուսումնասիրությունների համար:

Ըստ էության, 20-րդ դարի առաջին կեսերին առավել պահանջված էին հանցավորության պատճառների և հանցագործի անձի մասին գաղափարներ հետևյալ տեսություններից.

- կենսահոգեբանական,
- հոգեվերլուծական,
- մտավոր հետամնացության և հոգեկան խանգարումների տեսության,
- սոցիոպաթիկ անձի տեսության,
- բիոփիզիոլոգի տեսության:

Արտասահմանյան հրապարակումների վերլուծությունը վկայում է, որ 20-րդ դարի երկրորդ կեսերին ստեղծված հանցավորության պատճառների և հանցագործի անձի հոգեբանական տեսությունների շրջանում առավել պահանջված էին հետևյալները.

1. անձնային գծերի տեսություն,
2. հուզական խնդիրների տեսություններ,
3. մտածողության մոդելների տեսություններ,
4. Ես-կոնցեպցիաներ:

Անձնային գծերի տեսությունը ստեղծվել է ֆակտորային ռազմավարության կիրառությամբ այնպիսի հայտնի հոգեբանների կողմից, ինչպիսիք են Գորդոն Օլպորտը, Ռայմոնդ Կետելը, Հանս-Յուրգեն Այզենկը և Ջոն Գիլֆորդը. նրանք անձի ֆենոմենի պարզաբանման հարցում արտահայտում են դիսպոզիցիոն մոտեցում: Այս ռազմավարությանը հակված գիտնականները կարծում են, որ յուրաքանչյուր մարդ ունի բնությամբ պայմանավորված և (կամ) օնտոգենետիկ ձևավորված որոշակի հատկանիշներ՝ որպես նախատրամադրվածությունների ամբողջականություն, և այդ պատճառով նա որոշակիորեն է արձագանքում տարբեր իրավիճակներում [4]:

Հուզական խնդիրների տեսության էությունը հանցագործին իբրև ոչ հանցագործի հոգեկերտվածքով մի մարդու

Իրավաբանական հոգեբանություն

(որն ընդունակ չէ հաղթահարել կյանքի իրավիճակները կամ «շրջակա միջավայրը» և դրա հետևանքով հայտնվում է ֆրոստրացիայի իրավիճակում և հանցագործություն է կատարում) ուսումնասիրությունն է: Ընդամենն, հիմնավորվում է, որ հուզական խնդիրները կարող են առաջ գալ տարբեր պատճառների ներգործության արդյունքում:

Մտածողության մոդելների հոգեբանական տեսությունների մշակման դրապատճառ հանդիսացավ այն դրույթը, ըստ որի՝ հանցագործը հաճախ բոլորովին այլ կերպ է «մտածում», քան իրավապաշտ քաղաքացին: Ս. Յոխելսոնը և Ս. Սամենովը 15-ամյա հետազոտությունների հիման վրա պարզել են, որ հանցագործների և ոչ հանցագործների միջև գոյություն ունեն լուրջ տարբերություններ ոչ միայն օնտոգենետիկ առանձին կոգնիտիվ գործընթացների ձևավորման և զարգացման առանձնահատկությունների, այլև, ընդհանուր առմամբ, ինտելեկտի կառուցվածքի.

մտածողության ոճի և տրամաբանության, լեզվական առանձնահատկությունների մեջ:

Մտածողության մոդելների տեսությունը սերտորեն կապված է Ես-հայեցակարգի տեսությունների հետ, որոնք ակտիվորեն մշակվել են ամերիկյան հումանիստական հոգեբանության մեջ՝ սկսած 1950-ական թվականներից: Դրանց թվին կարելի է դասել հետևյալները. այցելուականտրոն տեսությունը, Կ. Ռոջերսի հոգեթերապևտիկ մոտեցումը, Հ. Կոխտտի հայեցակարգն ու հոգեթերապևտիկ մեթոդը և Ռ. Ստոլորովի (ու համահեղինակների) մշակած դրանց նորաբանությունները [5, էջ 18-27]: Փորձով հաստատված է այն փաստը, որ յուրանչյուր մարդ ունի կայուն, շատ կամ քիչ գիտակցված, իբրև անկրկնելի ընկալվող սեփական անձի մասին պատկերացումների համակարգ, որի հիման վրա նա կառուցում է փոխգործակցությունը մյուս մարդկանց հետ և վերաբերում է ինքն իրեն:

1. Криминология / Под общ. ред. А. И. Долговой. М., Издательская группа Норма-Инфра. М., 2008, с. 397-405.

2. Российская социологическая энциклопедия / Под общ. ред. Г. В. Осипова. М., Издательская группа Норма-Инфра. М., 1998, с. 405, 416-418.

3. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Durkgeim/Norm_Pat.php.

4. <http://www.socioline.ru/pages/rmerton-sotsialnaya-struktura-i-anomiyaa>.

5. *Пошан Т., Дюма К.* Абрахам Маслоу и Хайнц Кохут: сравнение // Иностранная психология. 1993, N1, с. 18-27.

Ռատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶԻՔԱԿԱՆ ԴԱՍԼՍԵ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2013 թվականի փետրվարի 15-ին

ք. Երևան

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ամբաստանյալներ Ժիրայր Բահատուրի Գուկասյանի, Արմեն Աշոտի Գևորգյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով, Վալերիկ Գուրգենի Գրիգորյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով, 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 3-րդ կետերով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2012 թվականի հոկտեմբերի 4-ի որոշման դեմ մեղադրող Տ.Ուզոյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2011 թվականի մարտի 5-ին ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Երևան քաղաքի քննչական վարչության Էրեբունու քննչական բաժնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 5-րդ կետերի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 12107311 քրեական գործը:

2011 թվականի հունվարի 26-ին ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Երևան քաղաքի քննչական վարչության Արաբկիրի քննչական բաժնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 14101811 քրեական գործը:

Մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմնի 2011 թվականի մայիսի 13-ի որոշմամբ թիվ 14101811 քրեական գործը միացվել է թիվ 12107311 քրեական գործին:

2011 թվականի հունիսի 3-ին Վալերիկ Գրիգորյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 3-րդ կետերով, 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով:

2011 թվականի հունիսի 10-ին Արմեն Գևորգյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով:

2011 թվականի հունիսի 13-ին Ժիրայր Գուկասյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 4-րդ կետերով:

2011 թվականի հունիսի 28-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ մուտքագրվել է Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 27-ի դատավճռով Ժիրայր Գուկասյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով և դատապարտվել է ազատազրկման 5 տարի ժամկետով:

ՄԱՅԻՍ 2013 Յ (166)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Արմեն Ղևոնդյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով և դատապարտվել է ազատազրկման 5 տարի ժամկետով:

Վալերիկ Գրիգորյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով, 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 3-րդ կետերով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով Վ.Գրիգորյանը դատապարտվել է ազատազրկման 5 տարի ժամկետով, 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 3-րդ կետերով՝ ազատազրկման 2 տարի ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի կարգով՝ նշանակված պատիժները մասնակիորեն գումարելու միջոցով Վ.Գրիգորյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում 6 տարի ժամկետով:

3. Առաջին ատյանի դատարանի վերոնշյալ դատավճռի դեմ վերաքննիչ բողոքներ են բերել ամբաստանյալներ Ա.Ղևոնդյանը, Ժ.Ղուկասյանը, մեղադրող Տ.Ուզոյանը և տուժող Վ.Սահակյանը:

Վերաքննիչ դատարանը 2012 թվականի հոկտեմբերի 4-ի որոշմամբ վերաքննիչ բողոքները մերժել է՝ օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 27-ի դատավճիռը:

4. Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի հոկտեմբերի 4-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել մեղադրող Տ.Ուզոյանը, որը վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի դեկտեմբերի 11-ի որոշմամբ վարույթ է ընդունվել:

Գատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Գործի փաստական հանգամանքները և վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Ըստ մեղադրական եզրակացության՝ «Նախկինում գույքի հափշտակություններ կատարելու համար դատապարտված, դատվածությունները չմարված, գործով մեղադրյալներ Ժիրայր Ղուկասյանը, Արմեն Ղևոնդյանը և Վալերի Գրիգորյանը միմյանց հետ ծանոթացել են «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրելու ընթացքում, իսկ Ժ.Ղուկասյանը գործով մյուս մեղադրյալ Հարություն Մելքոնյանի հետ ծանոթացել է 2011 թվականի հունվարին՝ Վ.Գրիգորյանի հետ միասին վարձակալական հիմունքներով Արևեստավորների 119 տանը բնակվելու ժամանակ:

(...):

Բացի այդ, Վ.Գրիգորյանը, որը «Գոմփի» մականունն ունի, իր ընկեր՝ գործով մյուս մեղադրյալ «Ուզբո» մականունով Ժ.Ղուկասյանից տեղեկացել է, որ վերջինիս ընկեր՝ գործով մեղադրյալ Արմեն Ղևոնդյանը 2011 թվականի հունվարի 23-ին ծանոթացել է գործով տուժող Վոլոդյա Սահակյանի հետ և նկատել է վերջինիս պարանոցի, ձեռքերի դեղին, ոչ բանկարժեք, պղինձ երկաթ համաձուլվածքից պատրաստված շղթաները, մատի դեղին գույնի, կապար-անտիմոն-երկաթ համաձուլվածքից պատրաստված մատանին և երկու հատ «NOKIA-1200» և «VISOA» ապրանքանիշի բջջային հեռախոսները երեքով նախնական համաձայնության գալով՝ որոշել են ավագակային հարձակմամբ հափշտակել դրանք:

Հաջորդ օրը՝ 2011 թվականի հունվարի 24-ին, Ա.Ղևոնդյանն իր 055/54-62-59 բջջային հեռախոսահամարից զանգահարել է տուժող Վ.Սահակյանի 093/02-44-35 հեռախոսահամարին և հրավիրել Վարդաշենում գտնվող իր եղբոր՝ Էդգար Ղևոնդյանի տուն: Վ.Սահակյանը եկել է, որից հետո Ա.Ղևոնդյանը իր 055/54-62-59 բջջային հեռախոսահամարից ժամը 20.00-ի սահմաններում զանգահարել է Ժ.Ղուկասյանի

Դատական պրակտիկա

077/41–42–75 բջջային հեռախոսահամարին և հայտնել Վ.Սահակյանին Վարդաշեն «Խաչի գարածներ» կոչվող վայր տանելու և այնտեղ նրա նկատմամբ ավագակային հարձակում կատարելու մտադրության մասին: Ժ.Ղուկասյանը տվել է իր համաձայնությունը, այնուհետև Վալերիկ Գրիգորյանին, որը այդ պահին իր հետ է եղել, հայտնել է ավագակային հարձակում կատարելու որոշման մասին և միասին գնացել «Խաչի գարածներ» կոչվող վայրը: Ժամը 21.00-ի սահմաններում Ա.Ղևոնդյանը Վ.Սահակյանին խաբեությամբ տարել է ք.Երևանի Վարդաշեն թաղամասի Գուրգեն Մահարու փողոցի թիվ 27/2 շենքից մոտ 50 մետր հեռավորության վրա գտնվող «Խաչի գարածներ» կոչվող վայրը, այնտեղ Ժ.Ղուկասյանը մտնեցել է Վ.Սահակյանին, նրանից ծխախոտ ուզել, մեղադրել ինչ-որ աղջկա բռնաբարության մեջ, նրան սկսել է քաշքշել և պահանջել Վ.Սահակյանի վրայի զարդերը ու մոտը եղած գումարը: Այնուհետև Ժ.Ղուկասյանը և Վ.Գրիգորյանը սկսել են նրան հարվածել, գցել գետնին, Ա.Ղևոնդյանը պառկել է Վ.Սահակյանի վրա, արգելափակել նրա շարժումները, երկու ձեռքերով բռնել կոկորդից և սկսել խեղդել: Վ.Գրիգորյանը մի ձեռքով փակել է Վ.Սահակյանի բերանը, իսկ մյուս ձեռքով հարվածներ հասցրել նրա մարմնի տարբեր մասերին: Ժ.Ղուկասյանը որպես զենք հանդիսացող դանակի գործադրմամբ սկսել է սպառնալ Վ.Սահակյանին, դանակը սեղմել է նրա աջ կողքին: Ա.Ղևոնդյանը տուժող Վ.Սահակյանի գրպանից հանել է նրա բջջային հեռախոսները և պոկել պարանոցի շղթան՝ կարծելով որ այն ոսկյա է, իսկ Ժ.Ղուկասյանը տուժողի մատից քաշելով հանել է մատանին, ձեռքի շղթաները և մատանին ոսկուց չեն, հետ են վերադարձրել, հետ են տվել նաև «NOKIA-1200» և «VISOA» ապրանքանիշի բջջային հեռախոսները, այնուհետև սպառնացել, որ եթե նա ոստիկանություն դիմի, ապա նրա համար վատ կլինի: Դեպքից հետո Վ.Սահակյանը ոստիկանություն չի դիմել» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2, թերթ 294-295):

6. Նախաքննության ընթացքում Ժ.Ղուկասյանը որպես կասկածյալ տված ցուցմունքում հայտնել է, որ «(...) նշված վայրում ինքը մտնեցել է Վ.Սահակյանին և ծխախոտ խնդրել, այնուհետև նրան մեղադրել այն բանում, թե նա մի 18 տարեկան աղջկա ինչ-որ բան է ասել՝ պատրվակ ստեղծելով վիճելու համար: Դրանից հետո ինքը քաշել է Վ.Սահակյանին, Վ.Գրիգորյանի հետ սկսել հարվածել, Վ.Սահակյանին գցել գետնին: Ա.Ղևոնդյանը, պառկելով Վ.Սահակյանի վրա, բռնել է ձեռքերը, որ նա չդիմադրի, Վ.Սահակյանը սկսել է գոռալ, օգնություն կանչել, Ա.Ղևոնդյանին մեղադրել, որ իր գլխին սարքել է, դա լսելով Ա.Ղևոնդյանը երկու ձեռքով բռնել է նրա կոկորդից, իսկ Վ.Գրիգորյանը փակել է նրա բերանը, որ նա չգոռա: Ինքը Վ.Սահակյանին սպառնացել է ասելով՝ «եթե ձենդ չկտրես կխփես» տպավորություն ստեղծելով, թե իր մոտ իրականում դանակ կա: Ինքը քաշելով Վ.Սահակյանի ձեռքից հանել է մատանին և ձեռքի շղթան, կարծելով, որ ոսկյա է, իսկ Ա.Ղևոնդյանը նրա գրպանից հանել է երկու հեռախոսները: Վ.Սահակյանը նրանց ասել է, որ իր մոտ եղած զարդերը ոսկյա չեն և իր մոտ գումար չկա: Ինքը հեռախոսի լույսի տակ նայելով համոզվել է, որ զարդերը իրականում ոսկուց չեն, հետ է վերադարձրել մատանին և շղթան, այնուհետև, ինքը Ա.Ղևոնդյանի մոտից վերցրել է երկու բջջային հեռախոսները և վերադարձրել է Վ.Սահակյանին, հետո հայտնել է, որ ինքը պարտքերի մեջ է, ստիպված է եղել նման արարք կատարել և զգուշացրել է, որ նա չդիմի ոստիկանություն՝ սպառնալով, որ նրա համար վատ կլինի» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 49-51, 94-95):

7. Նախաքննության ընթացքում Ա.Ղևոնդյանը որպես կասկածյալ տված ցուցմունքում տվել է նույնաբովանդակ խոստովանական ցուցմունքներ՝ հայտնելով, որ «(...) այն պահին, երբ Վալերիկ Գրիգորյանը պառկել է Վ.Սահակյանի վրա, ձեռքերով

փակել է նրա բերանը, Ժիրայր Դուկասյանը իր մոտ եղած դանակը դեմ է տվել Վ.Սահակյանի կողքին՝ ասելով «ձենդ կտրի, թե չէ կխփեն», որի ընթացքում հափշտակել է նրա շոթաները և մատանին, իսկ ինքը Վ.Սահակյանի մոտից վերցրել է նրա հեռախոսը, որպեսզի ջնջի իր զանգահարած համարները (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 37-40):

8. Ժ.Դուկասյանի և Ա.Ղևոնդյանի միջև առերեսում կատարելու արձանագրության համաձայն՝ վերջինս, պնդելով իր ցուցմունքները, հայտնել է, որ տեսել է, թե ինչպես Ժ.Դուկասյանն իր մոտ եղած դանակը դեմ է տվել տուժողի կողքին և սպառնալիքներ է տվել (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 52-53):

9. Վ.Սահակյանի և Ժ.Դուկասյանի միջև առերեսում կատարելու արձանագրության համաձայն՝ Վ.Սահակյանը, պնդելով իր նախորդ ցուցմունքները, հայտնել է, որ Ժ.Դուկասյանը ավագակային հարձակման ժամանակ «ինչ-որ բան դեմ հեծնելով կողքին՝ պահանջել է իրերը»: Ժ.Դուկասյանն ընդունել է, որ տուժողի իրերը հափշտակելու ընթացքում նա իրոք սպառնալիք է տվել և տպավորություն ստեղծել, որ իր մոտ դանակ կա, և իրերը չտալու դեպքում կխփի (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 71-72):

10. Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռում առկա է հետևյալ ձևակերպումը. «Գնահատելով դատաքննությանը հետազոտված բոլոր ապացույցները (...) Դատարանն ապացուցված համարեց նաև ամբաստանյալներ Վ.Գրիգորյանի, Ժ.Դուկասյանի և Ա.Ղևոնդյանի կողմից տուժող Վ.Սահակյանի նկատմամբ կատարված արարքները, սակայն գտնում է, որ նախաքննական մարմնի կողմից դրանց տրվել է քրեաիրավական սխալ որակում և բավարար ապացույցների բացակայության պայմաններում, չպատճառաբանված ենթադրությունների և բացառապես տուժող Վ.Սահակյանի նախաքննական ցուցմունքների հիման վրա, վերջիններիս անհիմն մեղադրանքներ են առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 4-րդ կետերով (...):

Նախաքննության ընթացքում տեղ գտած բացթողումների արդյունքում և դատաքննությանը ձեռք բերված ապացույցների բավարար ամբողջությամբ, դրանք իրենց համակցության մեջ համադրելով դատարանը հանգում է այն հետևության, որ ամբաստանյալներ Ժիրայր Դուկասյանի, Արմեն Ղևոնդյանի և Վալերիկ Գրիգորյանի կատարած արարքները համապատասխանում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 4-րդ կետերով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներին:

(...) Դատաքննությանը ձեռք բերված ապացույցների համակցությունը հիմք է տալիս դատարանին հաստատված և ապացուցված համարելու այն փաստական հանգամանքները, որ նախնական հանցավոր պայմանավորվածության համաձայն՝ ամբաստանյալներ Ժ.Դուկասյանը, Ա.Ղևոնդյանը և Վ.Գրիգորյանը 2011 թվականի հունվարի 24-ին տուժող Վ.Սահակյանին խաբեությամբ տարել են Երևանի Վարդաշեն թաղամասում գտնվող «Խաչերի գարաժներ» կոչվող վայր, որտեղ վերջինիս կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելով՝ նրանից բացահայտ հափշտակել են պարանոցի և ձեռքի շոթաները, մատանին և երկու բջջային հեռախոսները, սակայն զննելով և համոզվելով, որ դրանք իրենցից արժեք չեն ներկայացնում, իրերը ետ են վերադարձրել» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 317-318):

11. Վերաքննիչ դատարանն իր որոշման պատճառաբանական մասում արձանագրել է, որ «(...) ամբաստանյալներ Ժիրայր Դուկասյանի և Արմեն Ղևոնդյանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 4-րդ կետերով, Վալերիկ Գրիգորյանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով և 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով նախատեսված հան-

Դատական պրակտիկա

ցանքները կատարելը և նրանց մեղքը հաստատված, իսկ ամբաստանյալների պատճառաբանությունները հերքված են քրեական գործով պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում ձեռք բերված և Դատարանում հետազոտված (...) ապացույցներով (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4, թերթ 103-104):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

12. Բողոք բերած անձի պնդմամբ ստորադաս դատարանների հետևություններն այն մասին, որ դատաքննության ընթացքում չի հիմնավորվել տուժողի կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնության գործադրումը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը, ակնհայտ անհիմն են և չեն բխում գործով ձեռք բերված և հետազոտված ապացույցներից, հետևաբար ամբաստանյալներ Վ.Գրիգորյանին, Ժ.Ղուկասյանին և Ա.Ղևոնդյանին առաջադրված մեղադրանքները ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերից 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով վերաորակելու մասին դատավճիռ կայացնելիս Առաջին ատյանի դատարանը, իսկ նշված դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելիս նաև Վերաքննիչ դատարանը թույլ են տվել նյութական իրավունքի խախտումներ:

Ի հիմնավորումն իր վերոգրյալ փաստարկի՝ բողոք բերած անձը շարադրել և վերլուծության է ենթարկել մի շարք ապացույցներ, որից հետո եզրահանգել է, որ ստորադաս դատարանների հետևությունն այն մասին, որ դեպքի ժամանակ ամբաստանյալների մոտ դանակի առկայությունը և դրա գործադրման փաստը չեն հաստատվել, հիմնագուրկ է և հերքվում է գործով ձեռք բերված փաստական տվյալներով:

Ըստ բողոքաբերի՝ հափշտակության ընթացքում տուժողի նկատմամբ կիրառված բռնության և տուժողին տրված սպառնալիքների բնույթը գնահատելիս ստորադաս դատարանները հաշվի չեն առել գործի բոլոր հանգամանքները, մասնավորապես այն, որ հանցագործությունը կատարվել է ամայի վայրում, մթության մեջ, երեք անձի կողմից, որոնք նախկինում եղել են բազմաթիվ անգամ դատապարտված, այդ թվում՝ հափշտակությունների համար: Բռնությունը գործադրվել է երկու ձեռքով տուժողի կողմից բռնելու, խեղդելու, բերանը փակելու և դանակը գործադրելու սպառնալիքի եղանակով: Տուժողը կիրառված բռնությունը և սպառնալիքն ընկալել է որպես իր կյանքի և առողջության համար վտանգավոր, դադարել է դիմադրել և կատարել է հանցագործների պահանջը: Բողոք բերած անձի կարծիքով շարադրված փաստական տվյալները բավարար են հափշտակության ընթացքում կիրառված բռնությունը և տրված սպառնալիքները որպես տուժողի կյանքի և առողջության համար վտանգավոր գնահատելու համար, հետևաբար դատարանների դիրքորոշումն այն մասին, որ տեղի է ունեցել կյանքի և առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնությամբ զուգորդված կողոպուտ, չի բխում գործի փաստական տվյալներից:

13. Հիմք ընդունելով վերոգրյալ՝ բողոքի հեղինակը խնդրել է Ժ.Ղուկասյանի, Ա.Ղևոնդյանի և Վ.Գրիգորյանի մեղադրանքները ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերից 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով վերաորակելու մասով բեկանել Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 27-ի դատավճիռը, այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի հոկտեմբերի 4-ի որոշումը և գործն ուղարկել ստորադաս դատարան՝ նոր քննության:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

14. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով բողոքարկված դա-

տական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակը Վճռաբեկ դատարանի կողմից օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման, ինչպես նաև իրավունքի զարգացման գործառույթի իրացումն է: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմը (ավազակությունը) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով նախատեսված հանցակազմից (կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով զուգորդված կողոպուտը) տարանջատելու և նշված հանցակազմերի մեկնաբանման առումով առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ վերոնշյալ հանցակազմերի կապակցությամբ դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

Ավազակության և կողոպուտի հանցակազմերի քրեաիրավական բնութագրերը.

15. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Ավազակությունը՝ ուրիշի գույքը հափշտակելու նպատակով հարձակում[ն է], որը կատարվել է կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով (...):

2. Ավազակությունը, որը կատարվել է՝

- 1) մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ,
 - 2) խոշոր չափերով գույք հափշտակելու նպատակով,
 - 3) բնակարան, պահեստարան կամ շինություն ապօրինի մուտք գործելով,
 - 4) զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների գործադրմամբ՝
- (...)

3. Ավազակությունը, որը կատարվել է՝

- 1) առանձնապես խոշոր չափերով գույք հափշտակելու նպատակով,
- 2) կազմակերպված խմբի կողմից,
- 3) առողջությանը ծանր վնաս պատճառելով՝

(...):»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Կողոպուտը՝ ուրիշի գույքի բացահայտ հափշտակություն[ն է]

(...)

2. Կողոպուտը, որը՝

- 1) կատարվել է մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ,
- 2) կատարվել է խոշոր չափերով,
- 3) կատարվել է՝ պահեստարան կամ շինություն ապօրինի մուտք գործելով,
- 4) զուգորդվել է կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով՝

(...):

3. Կողոպուտը, որը կատարվել է՝

- 1) առանձնապես խոշոր չափերով,
- 1.1) բնակարան ապօրինի մուտք գործելով,
- 2) կազմակերպված խմբի կողմից՝

(...):»:

Մեջբերված քրեաիրավական դրույթների վերլուծությունից երևում է, որ ավազակությունը, ինչպես նաև կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով զուգորդված կողոպուտը երկօբյեկտ հանցակազմեր են. հիմնական անմիջական օբյեկտը սեփականությունն է, իսկ

Դատական պրակտիկա

լրացուցիչ օբյեկտը մարդու կյանքն է կամ առողջությունը:

Սուբյեկտիվ կողմից վերոնշյալ հանցակազմերը բնութագրվում են շահադիտական դրդման առկայությամբ, որը զուգորդվում է բռնության հետ:

16. Բռնության հասկացությանը Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների* գործով որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) բռնությունը՝ որպես քրեորեն հետապնդելի արարք, դիտարկությանմբ, անձի կամքին հակառակ կամ առանց նրա կամքը հաշվի առնելու կատարված ցանկացած արարք է, որի արդյունքում անձը զրկվել է կյանքից, կամ սահմանափակվել է նրա ազատությունը, կամ նրա առողջությանը վնաս է պատճառվել, կամ նրան պատճառվել է ֆիզիկական ցավ, ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք» (տե՛ս Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ԱՐԳ/0176/01/11 որոշման 18-րդ կետը):

Սեջբերված դիրքորոշման լույսի ներքո գնահատելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ և 176-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցակազմերը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ավագակության հասարակ և որակյալ տեսակների դեպքում օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ հանդիսացող բռնությունը կամ դրա սպառնալիքը կարող են լինել բացառապես կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր, իսկ կողոպուտի որակյալ տեսակի դեպքում բռնությունը կամ դրա սպառնալիքը պետք է լինեն կյանքի և առողջության համար ոչ վտանգավոր: Հետևաբար յուրաքանչյուր դեպքում անձի արարքը որպես ավագակություն կամ ծանրացնող հանգամանքներում կատարված կողոպուտ որակելիս պետք է գործի բավարար փաստական տվյալներով հիմնավորել, թե ինչու է արտահայտվել բռնության կամ դրա սպառնալիքի բովանդակությունը, և արդյոք դրանք կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր են եղել, թե ոչ:

17. Սույն որոշման նախորդ կետում նշված՝ բռնության բովանդակությունը բացահայտելու համար անհրաժեշտ է մանրամասնել ոչ միայն բռնության էությունը, այլև այն, թե որ բռնությունն է համարվում կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր, որը ոչ: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բռնության՝ կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր կամ ոչ վտանգավոր լինելու հիմնական չափանիշը առողջությանը պատճառված վնասի վերաբերյալ բժշկական ցուցանիշներն են, որոնցից կախված են արարքի, այդ թվում՝ ավագակության իրավաբանական գնահատման առանձնահատկությունները:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բռնության տարբեր դրսևորումների՝ կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր լինելը որոշվում է ելնելով՝

ա) կյանքի կամ առողջությանը պատճառված վնասի ծանրության աստիճանից,

բ) հանցագործության բնույթից, կատարման եղանակից, կատարման մեխանիզմի առանձնահատկություններից և այլն:

Վերոգրյալի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ կյանքի համար վտանգավոր են հանդիսանում զանգոսկրի ներթափանցող վնասվածքները, զանգի հիմքի և հատման ոսկորների բաց և փակ կոտրվածքները, գլխուղեղի ծանր և միջին աստիճանի վնասումները, ողնաշարի, կոկորդի, շնչափողի, կերակրափողի ներթափանցող վնասվածքները և այլն: Բացի այդ, տուժողի կյանքի համար բռնությունը կարող է հանգեցնել տարբեր հիվանդագին վիճակների զարգացման կամ տարբեր հիվանդությունների կամ խանգարումների առաջացման (օրինակ՝ ծանր աստիճանի շոկը, կոմայի մեջ ընկնելը և այլն):

Հանցագործության, տվյալ դեպքում՝ ավագակության բնույթից, կատարման եղանակից, կատարման մեխանիզմի առանձնահատկություններից և այլնից ելնելով՝ բռ-

նությունը գնահատվում է որպես կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր մաս այն դեպքում, երբ դրա կիրառման պահին իրական վտանգ է ստեղծվել տուժողի կյանքի կամ առողջության համար: Այսպես, գույքը հափշտակելու նպատակով հանցավորը, առանց վնաս պատճառելու, կիրառում է զենք կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաներ կամ բնությունը կիրառում է տուժողի կյանքի համար վտանգավոր այլ եղանակներով (օրինակ՝ խեղդում է տուժողին, տարբեր ձևերով փակում է նրա շնչառությունը և այլն): Նման դեպքերում բռնության բնույթը որոշվում է գործի բոլոր հանգամանքները (բռնության գործադրման եղանակ, գործիքներ, հանցակիցների քանակ, դեպքի կատարման ժամանակ, տեղ և այլն) հաշվի առնելով:

18. Կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բնություն գործադրելու սպառնալիքը հանդիսանում է հոգեբանական բռնության տարատեսակ և կարող է դրսևորվել տարբեր ձևերով՝ խոսքով, ժեստերով, զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների ցուցադրմամբ կամ այնպիսի այլ գործողությունների կատարմամբ, որոնք ելնելով կոնկրետ գործի հանգամանքներից, տուժողի կյանքի կամ առողջության համար իրական սպառնալիք են ներկայացնում: Հետևաբար, այն դեպքում, երբ զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների ցուցադրումը կամ հանցավորի դրսևորումը այլ գործողությունները՝ ժեստը, մարմնաշարժումը և այլն, գուցարդված չեն տուժողի կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելու կամ դա գործադրելու սպառնալիքի դրսևորման հետ, արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով որպես կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելու սպառնալիքով գուցարդված կողոպուտ:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այն դեպքում, երբ զենքը կամ որպես զենք օգտագործվող առարկան փաստացի չի գործադրվել, սակայն կոնկրետ իրավիճակում դրանք տուժողի կյանքի կամ առողջության համար իրական վտանգ են ստեղծել (օրինակ՝ հարձակման ժամանակ հանցավորը զենքը կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկան հայտն է տուժողի որովայնին, կոկորդին կամ կենսական կարևոր նշանակություն ունեցող այլ օրգաններին), արարքը պետք է որակել որպես ավազակություն: Վճռաբեկ դատարանի այս եզրահանգումը հիմնված է այն հանգամանքի վրա, որ նկարագրված դեպքում տուժողի կյանքի կամ առողջության համար իրական վտանգ է ստեղծվում, քանի որ ցանկացած պահի, այդ թվում՝ տուժողի կողմից դիմադրություն ցույց տալու կամ փախուստի փորձի դեպքում հանցավորի դիտավորյալ կամ անզգույշ գործողություններով տուժողի կյանքին կամ առողջությանը կարող է վնաս պատճառվել:

19. Այն դեպքերում, երբ բռնություն գործադրելու սպառնալիքն արտահայտվում է այլ գործողություններով կամ խոսքով, արարքը ավազակություն կամ կողոպուտ որակելու նպատակով անհրաժեշտ է գնահատել սպառնալիքի բնույթը, մասնավորապես այն, թե սպառնալիքն իրական է, թե ոչ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բռնություն գործադրելու սպառնալիքն իրական չէ, եթե գործի կոնկրետ հանգամանքներով չի հիմնավորվում, թե այն իրականացնելու իրական հնարավորություն հանցավորն ունեցել է, թե ոչ:

Բռնություն գործադրելու սպառնալիքի իրական լինելը ենթադրում է, որ տուժողը բավարար հիմքեր պետք է ունենա վախենալու դրա իրականացումից: Այլ կերպ ասած՝ տուժողը պետք է գիտակցի, որ հանցավորի պահանջը չկատարելու դեպքում սպառնալիքն անմիջապես կիրագործվի և իր կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն կգործադրվի: Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ թեև սպառնալիքի իրական լինելը հաստատելու համար տուժողի սուր-

Դատական պրակտիկա

յեկտիվ ընկալման գնահատումը կարևոր է, այդուհանդերձ առաջնային նշանակություն ունի օբյեկտիվ իրադրության գնահատումը: Այլ խոսքով՝ սպառնալիքն իրական լինելու վերաբերյալ միայն տուժողի սուբյեկտիվ ընկալումը չի կարող հիմք հանդիսանալ արարքը ավագակություն որակելու համար: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սպառնալիքը կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր կամ ոչ վտանգավոր լինելու վերաբերյալ տուժողի սուբյեկտիվ ընկալումը կարող է պայմանավորված լինել նրա հուզական, հոգեֆիզիկական, նյարդային և առողջական վիճակով, տարիքով, զգայունության, մտավոր զարգացման աստիճանով և մի շարք այլ գործոններով: Ուստի սպառնալիքի՝ կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր կամ ոչ վտանգավոր լինելու հարցի պարզաբանման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել գործով հաստատված բոլոր հանգամանքների համակցությունը՝ հանցագործության կատարման ժամանակը, տեղը և եղանակը, հանցագործի անձը, նրանց քանակը, տուժողի կողմից սպառնալիքի բնույթի սուբյեկտիվ ընկալումը, այնպիսի բացահայտ գործողությունների կատարումը, որոնք վկայում են ֆիզիկական բռնություն գործադրելու հանցավորի մտադրության կամ պատրաստակամության մասին և այլն:

20. Սուբյեկտիվ կողմից ավագակությունը բնութագրվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ, այսինքն՝ անձը ոչ միայն գիտակցում է, որ իր գործողություններով տուժողի կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն է գործադրում կամ դա գործադրելու սպառնալիք է տալիս և բռնությունը կիրառում է գույքը հափշտակելու համար, այլև ցանկանում է կատարել այդ գործողությունները: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ գույքը հափշտակելու դիտավորությունը պետք է առաջանա մինչև կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր ռոնտագություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով կատարված հարձակումը: Այլ խոսքով՝ բռնության կամ դրա սպառնալիքի գործադրումն առանց գույքին տիրանալու նպատակի չի կարող ավագակային հարձակման հատկանիշ հանդիսանալ (օրինակ՝ բռնությունը կամ սպառնալիքը գործադրվում է այլ շարժառիթով (վրեժ, խանդ և այլն), որից հետո հանցավորի մոտ առաջանում է գույքը հափշտակելու դիտավորություն և հանցավորը փաստացի հափշտակում է գույքը):

Կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով զուգորդված կողոպուտը սուբյեկտիվ կողմից բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ, այսինքն՝ հանցավորը գիտակցում է ոչ միայն գույքի բացահայտ հափշտակության, այլ նաև այդ ընթացքում կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելու կամ դա գործադրելու սպառնալիքի փաստը: Այլ խոսքով՝ հանցավորը գիտակցում է, որ տուժողի կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն է գործադրում կամ դրա գործադրման սպառնալիք է կիրառում նրա գույքը հափշտակելու նպատակով և ցանկանում է այդ:

21. Անդրադառնալով զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների գործադրմամբ կատարված ավագակությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ զենք կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների գործադրումը տուժողի գույքը հափշտակելու նպատակով հարձակման ընթացքում դրանց փաստացի օգտագործումն է, օգտագործման փորձը կամ դրանցով սպառնալիք տալը: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ այն դեպքում, երբ հանցավորը զենքը կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաները փաստացի չի օգտագործել, չի փորձել օգտագործել կամ դրանցով սպառնալիք տալ, սակայն հանցավորի մոտ դրանց առկայությունը կոնկրետ դեպքում տուժողի կյանքի կամ առողջության համար ստեղծել է իրական վտանգ, արարքը ենթակա է որակման որպես հասա-

րակ ավագակություն:

Ինչ վերաբերում է հանցակիցներից մեկի կողմից զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկայի գործադրմանը, ապա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այն դեպքում, երբ՝

ա) ավագակության հանցակիցները մինչև հանցանքի կատարումը զենքի (որպես զենք օգտագործվող առարկա) կիրառման վերաբերյալ պայմանավորվածություն են ձեռք բերել, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ հանցակիցները նախապես իմացել են, որ իրենցից մեկի մոտ առկա է զենք (որպես զենք օգտագործվող առարկա), որը կարող է օգտագործվել արարքը կատարելու ժամանակ և խմբի անդամները գիտակցել են զենքի (որպես զենք օգտագործվող առարկայի) կիրառման հնարավորությունը, բոլոր հանցակիցների արարքը պետք է որակել զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների գործադրմամբ կատարված ավագակություն:

բ) իրենցից մեկի մոտ զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկայի առկայության մասին ավագակության հանցակիցներն իմացել են հանցագործությունը կատարելու ընթացքում և հանցանքի կատարումը շարունակել են արդեն զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկայի կիրառմամբ, բոլոր հանցակիցների արարքը պետք է որակել զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների գործադրմամբ կատարված ավագակություն:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այն դեպքում, երբ ավագակության հանցակիցներից մեկի մոտ զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկայի առկայության մասին մյուս հանցակիցները չեն իմացել ո՛չ նախքան հանցանքի կատարումը, ո՛չ դրա ընթացքում, ապա առկա է հանցակցի սահմանազանցում (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 40-րդ հոդված):

22. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 15-21-րդ կետերում շարադրված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ավագակության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդված) և կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով զուգորդված կողոպուտի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետ) հանցակազմերը տարանջատելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ

ա) ավագակության հանցակազմի իմաստով՝ կյանքի կամ առողջության նկատմամբ գործադրված բռնությունը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը դիտվում է վտանգավոր այն դեպքում, երբ դրա արդյունքում տուժողի առողջությանը պատճառվել է թեթև (որն առաջացրել է առողջության կարճատև քայքայում կամ ընդհանուր աշխատունակության աննշան կայուն կորուստ), միջին ծանրության, ծանր վնաս կամ մահ:

բ) կյանքի կամ առողջության համար բռնությունը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը վտանգավոր է, եթե բռնության հետևանքով տուժողի առողջությանը վնաս չի պատճառվել, սակայն գործի նյութերով հաստատվել է, որ բռնությունը գործադրելու պահին տուժողի կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելու իրական սպառնալիք է եղել:

գ) այն դեպքում, երբ գործադրված բռնությունը կամ դա գործադրելու սպառնալիքն արտահայտվում է տուժողի առողջությանը թեթև վնաս պատճառելով, որը չի առաջացրել առողջության կարճատև քայքայում կամ ընդհանուր աշխատունակության աննշան կայուն կորուստ, կամ զուգորդվել է ծեծով, ֆիզիկական ցավ պատճառելով, ձեռքերը կամ ոտքերը կապելով կամ ոլորելով կամ տուժողի ազատությունը սահմանափակելով՝ պայմանով, որ նշված գործողությունների արդյունքում տուժողի կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելու իրական վտանգ չի ստեղծվել, և նման բռնության սպառնալիք չի տրվել, արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգր-

Դատական պրակտիկա

քի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով՝ որպես կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով կատարված կողոպուտ.

դ) հարձակումն ավագակության հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ է, մինչդեռ կողոպուտը կարող է կատարվել առանց հարձակման.

ե) ավագակության դեպքում հանցավորը գիտակցում է, որ տուժողի նկատմամբ կիրառված բռնությունը վտանգավոր է, կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով կատարված կողոպուտի պարագայում հանցավորի դիտավորության մեջ ընդգրկված է տուժողի կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնության գործադրումը:

II. Ստորադաս դատարանների կողմից թույլ տրված խախտումները.

23. Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. իրավաչափ են արդյոք ամբաստանյալներ Ժ.Ղուկասյանին, Ա.Ղևոնդյանին և Վ.Գրիգորյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով առաջադրված մեղադրանքը 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով վերադրակելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները:

24. Քրեական գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ ամբաստանյալները տուժող Վ.Սահակյանի գույքի հափշտակությունն իրականացրել են հետևյալ հանգամանքներում՝

ա) Ժ.Ղուկասյանը, Ա.Ղևոնդյանը և Վ.Գրիգորյանը նախապես հանցավոր համաձայնության են եկել Վ.Սահակյանի ոսկյա զարդերն ու մի քանի բջջային հեռախոսները հափշտակելու շուրջ.

բ) Ժ.Ղուկասյանը, Ա.Ղևոնդյանը և Վ.Գրիգորյանն իրենց հանցավոր մտադրությունն իրականացնելու նպատակով տուժողին խաբեությամբ կանչել են նախապես որոշված վայր՝ Վարդաշեն թաղամասի բնակելի շենքերից հեռու գտնվող «Խաչերի գարաժներ» կոչվող ամալի վայրը, որտեղ Ժ.Ղուկասյանը տուժողի հետ վիճաբանելու պատրվակ է ստեղծել և սկսել է քաշքշել նրան, պահանջել զարդերն ու գումարը.

գ) Ժ.Ղուկասյանը և Վ.Գրիգորյանը վիճաբանության ընթացքում տուժողին անսպասելի հարվածել և գցել են գետնին.

դ) Ա.Ղևոնդյանը, միանալով Ժ.Ղուկասյանի և Վ.Գրիգորյանի գործողություններին, հանցավոր մտադրությունը մինչև վերջ իրականացնելու նպատակով պառկել է տուժողի վրա, արգելափակել է նրա շարժումները, ձեռքերով բռնել կոկորդից: Այդ ընթացքում Վ.Գրիգորյանը մի ձեռքով փակել է տուժողի բերանը, մյուս ձեռքով հարվածներ հասցրել նրա մարմնի տարբեր մասերին, նույն պահին Ժ.Ղուկասյանը սպառնացել է տուժողին, որ եթե ձայն հանի դանակով կհարվածի, և դանակը սեղմել է նրա աջ կողքին.

ե) Ա.Ղևոնդյանը տուժողի կամքին հակառակ նրա գրպանից հանել է բջջային հեռախոսները և պոկել պարանոցի շղթան, իսկ Ժ.Ղուկասյանը տուժողի մատից հանել է մատանին, ձեռքի շղթան.

զ) հափշտակված իրերը բջջային հեռախոսի լույսի տակ զննելով՝ հանցանք կատարած անձինք համոզվել են, որ շղթաները և մատանին ոսկուց չեն, այլ հասարակ մետաղից և նշված իրերը վերադարձրել են տուժողին, ապա վերադարձրել են նաև բջջային հեռախոսները՝ սպառնալով, որ ոստիկանություն դիմելու դեպքում նրա համար վատ կլինի (տե՛ս սույն որոշման 5-9-րդ կետերը):

25. Սույն որոշման 15-22-րդ կետերում շարադրված վերլուծության լույսի ներքո գնահատելով սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վ.Սահակյանի գույքի հափշտակության

նպատակով իրականացված հարձակման ընթացքում ամբաստանյալներ Ժ.Դուկասյանի, Ա.Ղևոնդյանի և Վ.Գրիգորյանի կողմից գործադրվել է տուժողի կյանքի և առողջության համար վտանգավոր բռնություն, ինչպես նաև տրվել է կյանքի և առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելու սպառնալիք, հետևաբար ստորադաս դատարանների հետևություններն այն մասին, որ ամբաստանյալների արարքում բացակայում են ավագակության հատկանիշները և նրանց արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով՝ որպես մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ կատարված կողոպուտ, որը զուգորդվել է տուժողի կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով (տե՛ս սույն որոշման 10-11-րդ կետերը), հիմնագուրկ է և չի բխում գործի փաստական հանգամանքներից:

Նման եզրահանգման Վճռաբեկ դատարանը գալիս է ինչպես ամբաստանյալներ Ժ.Դուկասյանի, Ա.Ղևոնդյանի և տուժող Վ.Սահակյանի՝ նախաքննական ցուցմունքների գնահատման արդյունքում, այնպես էլ հաշվի առնելով գործով հաստատված բոլոր հանգամանքների համակցությունը՝ հանցագործության կատարման ժամանակը, տեղը և եղանակը, հանցագործների անձը բնութագրող տվյալները, նրանց քանակը, կիրառված բռնության և տրված սպառնալիքների բնույթը, տուժողի կողմից սպառնալիքի բնույթի սուբյեկտիվ ընկալումը: Մասնավորապես այն, որ ամբաստանյալները նախնական համաձայնության գալով Վ.Սահակյանի ոսկյա իրերը և բջջային հեռախոսները հափշտակելու վերաբերյալ, վերջինիս խաբեությամբ տարել են ամայի վայր, որտեղ մթության մեջ, տուժողի համար անսպասելի քաշքշել են նրան, գցել գետնին, Ա.Ղևոնդյանը պառկել է նրա վրա, արգելափակել է նրա շարժումները, ձեռքերով բռնել կոկորդից, իսկ Վ.Գրիգորյանը մի ձեռքով փակել է տուժողի բերանը, մյուս ձեռքով՝ հարվածներ հասցրել նրա մարմնի տարբեր մասերին: Այդ ժամանակ Ժ.Դուկասյանը, դանակը սեղմելով տուժողի աջ կողքին, սպառնացել է, որ եթե նա ձայն հանի, կհարվածի և Վ.Սահակյանի կամքին հակառակ հափշտակել են նրա շղթաները, մատանին և բջջային հեռախոսները:

26. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անհիմն է նաև Առաջին ատյանի դատարանի հետևությունն այն մասին, որ դեպքի ժամանակ ամբաստանյալների մոտ դանակի առկայությունը և դրա գործադրման փաստը չի հաստատվել: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դեպքի ժամանակ դանակի առկայության և դրա գործադրման փաստն իրենց նախաքննական ցուցմունքներում պնդել են ոչ միայն տուժող Վ.Սահակյանը, այլև ամբաստանյալներ Ժ.Դուկասյանը և Ա.Ղևոնդյանը (տե՛ս սույն որոշման 6-9-րդ կետերը), սակայն դատական քննության ընթացքում նրանք հրաժարվել են իրենց նախաքննական ցուցմունքներից: Առաջին ատյանի դատարանը, չպարզելով և չգնահատելով ամբաստանյալների ցուցմունքների միջև առաջացած էական հակասությունները, դատավճռի հիմքում դնելով վերջիններիս դատաքննական ցուցմունքների մի մասը, բավարար չափով չի պատճառաբանել և չի հիմնավորել, թե ինչու են դրանք արժանահավատ, իսկ նախաքննական մասնակի խոստովանական ցուցմունքները՝ ոչ:

Փաստորեն, խախտելով ապացույցների գնահատման կարգն ամրագրած՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի պահանջները՝ Առաջին ատյանի դատարանը պատշաճ գնահատման չի ենթարկել Ժ.Դուկասյանի, Ա.Ղևոնդյանի և Վ.Գրիգորյանի արարքների ճիշտ որակման համար էական նշանակություն ունեցող՝ սույն որոշման վերը նշված հանգամանքները, ինչի արդյունքում անհիմն եզրահանգման է եկել նրանց գործողություններում ավագակության հատկանիշների բացակայության և կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնության գործադր-

Դատական պրակտիկա

մամբ կամ դա գործադրելու սպառնալիքով զուգորդված կողոպուտի հատկանիշների առկայության վերաբերյալ:

27. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ իրավաչափ չեն ամբաստանյալներ Ժ.Ղուկասյանին, Ա.Ղևոնդյանին և Վ.Գրիգորյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով առաջադրված մեղադրանքը 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 4-րդ կետերով վերադրակելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները: Սույն գործով դատավճիռ կայացնելիս Առաջին ատյանի դատարանը, իսկ նշված դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին որոշում կայացնելիս նաև Վերաքննիչ դատարանը պատշաճ չեն գնահատել գործի փաստական հանգամանքները: Արդյունքում չի կիրառվել քրեական օրենսգրքի այն հոդվածը, որը ենթակա էր կիրառման, և կիրառվել է այն հոդվածը, որը ենթակա չէր կիրառման, այսինքն՝ տեղի է ունեցել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ քրեական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառում:

Վերոնշյալ նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումները Վճռաբեկ դատարանին հիմք են տալիս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիման վրա բեկանել ստորադաս դատարանների դատական ակտերը և գործն ուղարկել Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Ամբաստանյալներ Ժիրայր Բահատուրի Ղուկասյանի, Արմեն Աշոտի Ղևոնդյանի և Վալերիկ Գուրգենի Գրիգորյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 4-րդ կետերով Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 27-ի դատավճիռը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2012 թվականի հոկտեմբերի 4-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՅՈՒՄԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԼԱՏԸ (ԱՅՍՈՒՆԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2012 թվականի դեկտեմբերի 25-ին

դռնբաց դատական նիստում, քննելով «Մովսիսյան» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 25.05.2012 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ Ընկերության հայցի ընդդեմ ՀՀ Արարատի մարզպետարանի, Նորիկ Մալխասյանի, ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձինք ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի աշխատակազմի Վեդու տարածքային ստորաբաժանման, ՀՀ Արարատի մարզի Դաշտաքար համայնքի՝ անշարժ գույքի վարձակալության պայմանագիրը վավեր ճանաչելու, գործարքը (մրցույթը) անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջների մասին, ինչպես նաև ըստ Նորիկ Մալխասյանի հակընդդեմ հայցի՝ գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելու նպատակով հողամասերի վարձակալության 19.10.2007 թվականի կայացած մրցույթն անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու, հողատարածքը նախկին տեսքին բերելուն պարտավորեցնելու պահանջների մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Ընկերությունը պահանջել է վավեր ճանաչել Արարատի մարզպետի հետ կնքված գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելու նպատակով հողամասերը վարձակալության հանձնելու մասին պայմանագիրը, որի առարկան է Վեդի քաղաքից 3,5կմ հյուսիս-արևմուտք գտնվող, Դաշտաքար գյուղին հարող 40,0հա հողամասը՝ ըստ ներկայացված գլխավոր հատակագծի:

Ընկերությունը, ավելացնելով հայցային պահանջների չափը, պահանջել է անվավեր ճանաչել 104հա, 40հա և 18հա հողամասերի վարձակալության մրցույթները (աճուրդը), որոնցում հաղթող է ճանաչվել Նորիկ Մալխասյանը, և որոնց վերաբերյալ կազմվել են առանց ամիս, ամսաթվի թիվ 9, թիվ 8 և թիվ 7 արձանագրությունները, որպես մրցույթի (աճուրդի) անվավերության հետևանք, անվավեր ճանաչել Արարատի մարզպետի 25.11.2004 թվականի թիվ 86 որոշման Նորիկ Մալխասյանին վերաբերող մասը, 01.03.2005 թվականին կնքված՝ գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելու նպատակով հողամասը վարձակալության հանձնելու մասին պայմանագիրը, ինչպես նաև 03.03.2005 թվականի 104հա հողամասի վարձակալության իրավունքի պետական գրանցումը, որի համար տրվել է թիվ 0072014 վկայականը:

Հակընդդեմ հայցով դիմելով դատարան՝ Նորիկ Մալխասյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելու նպատակով հողամասերի վարձակալության 19.10.2007 թվականին կայացած մրցույթը, դրա արդյունքում 19.10.2007 թվականին կազմված արձանագրությունն Ընկերության մասով, ինչպես

ՄԱՅԻՍ 2013 թ (166)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

նաև որպես մրցույթի անվավերության հետևանք մասնակի անվավեր ճանաչել Արարատի մարզպետի 31.10.2007 թվականի թիվ 154 որոշումը՝ Ընկերությանը վերաբերող մասով, և պարտավորեցնել Ընկերությանը Նորիկ Մալխասյանին վարձակալության իրավունքով տրամադրված և Ընկերության կողմից ապօրինի օգտագործվող հողամասը բերել նախկին տեսքի:

ՀՀ Արարատի և Վայոց Ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Գ.Բայյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 09.12.2011 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է մասնակիորեն, իսկ հակընդդեմ հայցը՝ մերժվել է: Վճռվել է. «Վավեր ճանաչել «Մովսիսյան» ՍՊԸ-ի ու Արարատի մարզպետի միջև կնքված գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելու նպատակով հողամասերը վարձակալության հանձնելու մասին պայմանագիրը, որի առարկան է Վեդի քաղաքից 3,5կմ հյուսիսարևմուտք գտնվող, Դաշտաքար գյուղին հարող 40,0 հա հողամասը՝ ըստ թիվ ԱՎԳ-1/0338/02/08 քաղ. գործի հատոր 1-ին, գ.թ. 112-ում առկա ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի «Գեոդեզիայի և քարտեզագրության» ՊՈԱԿ-ի կողմից 2010թ. կազմված, S-2 նշման տակ գտնվող սև գույնի գծով սահմանագատված 40հա հողատարածքի հատակագծի: Մասնակիորեն՝ «Մովսիսյան» ՍՊԸ-ի կողմից փաստացի զբաղեցված 40հա հողատարածքից (փաստացի՝ հանքավայր) Նորիկ Մալխասյանին վարձակալության տրված 104հա հողատարածքի հետ համադրվող 33,7 հա մակերեսով հատվածի (տես թիվ ԱՎԳ-1/0338/02/08 քաղգործում առկա «Մովսիսյան» ՍՊԸ-ի 40հա և Նորիկ Մալխասյանի 104հա հողատարածքների հատակագիծը՝ հատոր 1-ին, գ.թ. 112) մասով անվավեր ճանաչել 104հա հողամասի վարձակալության մրցույթը (աճուրդը), որում հաղթող է ճանաչվել Նորիկ Մալխասյանը, և որի վերաբերյալ կազմվել է առանց ամիս, ամսաքվի թիվ 9 արձանագրությունը: Որպես մրցույթի (աճուրդի) անվավերության հետևանք, մասնակիորեն՝ «Մովսիսյան» ՍՊԸ-ի կողմից զբաղեցված 40հա (փաստացի՝ հանքավայրի) հողատարածքից համադրվող 33,7հա մակերեսով հատվածի (տես թիվ ԱՎԳ-1/0338/02/08 քաղգործում առկա «Մովսիսյան» ՍՊԸ-ի 40հա և Նորիկ Մալխասյանի 104հա հողատարածքների հատակագիծը՝ հատոր 1-ին, գ.թ. 112) մասով անվավեր ճանաչել. 1) Արարատի մարզպետի 25.11.2004թ. N 86 որոշման Նորիկ Մալխասյանին վերաբերող մասը, 2) 01.03.2005թ-ին կնքված՝ գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելու նպատակով հողամասը վարձակալության հանձնելու մասին պայմանագիրը, 3) 03.03.2005թ. 104հա հողամասի վարձակալության իրավունքի պետական գրանցումը (թիվ 0072014 վկայական)»:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 25.05.2012 թվականի որոշմամբ Նորիկ Մալխասյանի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է մասնակիորեն՝ բեկանվել է Դատարանի 09.12.2011 թվականի վճիռը, և գործն ուղարկվել նույն դատարան՝ նշված ծավալով նոր քննության:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերությունը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Նորիկ Մալխասյանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 91-րդ հոդվածը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 5-րդ կետը, 138-րդ, 221²-րդ հոդվածները, սխալ է մեկնա-

բանել «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը սույն քաղաքացիական գործը քննել է նախագահող դատավոր Ա. Սկրտչյանի, մասնակցությամբ դատավորներ Ն. Տավարացյանի և Ն. Բարսեղյանի կողմից կազմով, սակայն 25.05.2012 թվականին դատական ակտը հրապարակվել է միայն նախագահող դատավոր Ա. Սկրտչյանի կողմից, ինչը չի կարող համարվել օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան և դատարանի օրինական կազմ, այսինքն՝ սույն քաղաքացիական գործը քննվել է ոչ օրինական կազմով:

Վերաքննիչ դատարանը բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ չի գնահատել գործում առկա ապացույցները, ինչպես նաև անտեսել է այն հանգամանքը, որ Ընկերությունը, լինելով առևտրային կազմակերպություն և զբաղվելով հանքավայրերի երկրաբանահետախուզական աշխատանքներով, շահագրգիռ է հանքավայրերի և կից տարածքների ձեռքբերմամբ, հետևաբար Ընկերությունը «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով համարվում է շահագրգիռ անձ:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 25.05.2012 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ Դատարանի 09.12.2011 թվականի վճռին:

2.1. Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Վերաքննիչ դատարանը սույն քաղաքացիական գործը քննել է օրինական կազմով, ավելին, վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերի հրապարակման հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221²-րդ հոդվածով, որով նախատեսված չէ դատական ակտի հրապարակման դեպքում գործը քննող բոլոր դատավորների մասնակցությունը: Բացի այդ, դատական նիստում հրապարակվում է բողոքի քննության արդյունքում արդեն իսկ ընդունված որոշումը՝ դատական կազմի բոլոր դատավորների կողմից ստորագրված և կնքված վիճակում:

Վերաքննիչ դատարանի կողմից լիարժեք պատճառաբանվել և հիմնավորվել է Նորիկ Մալխասյանի վերաքննիչ բողոքը և կայացվել համապատասխան որոշում, հետևաբար բերված վճռաբեկ բողոքը ենթակա է մերժման:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1. Ընկերությանը հասցեագրված ՀՀ Արարատի մարզպետի 25.09.2001 թվականի թիվ 30/1746 գրության համաձայն՝ մարզպետարանը չի առարկել, որպեսզի Գաշտաբար գյուղին հարող պետական ֆոնդի տարածքում (40հա, համաձայն հաստատված սխեմայի) Ընկերությունը կատարի երկրաբանահետախուզական աշխատանքներ՝ շինարարական քարի պաշարները հաստատելու նպատակով (հատոր 1-ին, գ.թ.40):

2. ՀՀ բնապահպանության նախարարության 16.10.2001 թվականի թիվ 192 թույլտվության համաձայն՝ «Գալենիտ» ՍՊԸ-ին թույլատրվել է Ընկերության ֆինանսական միջոցներով ըստ Արարատի մարզպետի թիվ 30-176 գրության տվյալների՝ Արարատի

Դատական պրակտիկա

մարզի Վեդու ենթաշրջանի 39⁰55 հյուսիսային լայնությամբ և 44⁰45 արևմտյան երկարությամբ **40հա** հողամասում իրականացնել Դաշտաքարի տրավերտինի երևակում լեռնային փորվածքներ և հորատանցքեր պահանջող կամ հատուկ ցանկով սահմանված երկրաբանահետախուզական աշխատանքներ (հատոր 1-ին, գ.թ.9-13):

3. 25.02.2002 թվականին «Գալենիտ» ՍՊԸ-ի և Ընկերության միջև հաստատվել է Արարատի մարզի Դաշտաքարի տրավերտինի հատվածի Ընկերության տեղամասի **40հա** տարածքում հանքավայրի երկրաբանահետախուզական աշխատանքների արդյունքների մասին հաշվետվությունը (հատոր 1-ին, գ.թ.7-8):

4. ՀՀ Արարատի մարզպետին հասցեագրված Ընկերության 22.05.2002 թվականի թիվ 017/02 գրությամբ հայտնվել է, որ Ընկերության միջոցներով «ԳԱԼԵՆԻՏ» ՍՊԸ-ի կողմից իրականացվել է երկրաբանահետախուզական աշխատանքներ Դաշտաքար գյուղին հարող **40հա** պետական ֆոնդի տարածքում, միաժամանակ խնդրվել է թույլատրել նշված տարածքի շահագործման համար ստանալ արտոնագիր (հատոր 1-ին, գ.թ.39):

5. ՀՀ առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարության կողմից 15.07.2002 թվականին Ընկերությանը 25 տարի ժամկետով տրվել է գործունեության թիվ ՀՎ-Շ-13/229 թույլտվությունը՝ Արարատի մարզի Դաշտաքարի տրավերտինի հանքավայրի շահագործման մասին (հատոր 1-ին, գ.թ.127):

6. ՀՀ բնապահպանության նախարարության և Ընկերության միջև 08.01.2003 թվականին կնքված հանքավայրերից պինդ օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակով ընդերքի տրամադրման և օգտագործման թիվ 306 պայմանագրով մինչև 06.08.2027 թվականն Ընկերության ժամանակավոր տիրապետմանը և օգտագործմանն է հանձնվել Դաշտաքարի տրավերտինի հանքավայրը (հատոր 1-ին, գ.թ.128-136):

7. ՀՀ առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարության, ՀՀ բնապահպանության նախարարության և Ընկերության միջև 20.12.2004 թվականին կնքված հանքարդյունահանման նպատակով ընդերքօգտագործման լիցենզային թիվ 029 պայմանագրով 23 տարի ժամկետով Ընկերության ժամանակավոր տիրապետմանը և օգտագործմանն է հանձնվել Դաշտաքարի տրավերտինի հանքավայրը, որն ըստ թիվ 1 հավելվածի՝ գտնվում է **ՀՀ Արարատի մարզում Վեդի քաղաքից 3,5կմ հյուսիս-արևմուտք**, իսկ թիվ 2 հավելվածի՝ ընդերքի տեղամասի մակերեսը 11,6հա է (հատոր 1-ին, գ.թ.14-29):

8. 15.09.2004 թվականին Արարատի մարզպետարանի կողմից թերթում կատարված հայտարարության համաձայն, «Ս/թ-ի հոկտեմբերի 20-ին՝ ժ. 11.00, Արարատի մարզպետարանում տեղի կունենա համայնքների վարչական սահմաններից դուրս մարզի վարչական սահմաններում գտնվող պետական սեփականություն հանդիսացող հողամասերի տրամադրման վարձակալության մրցույթ: Մրցույթի է դրվում 21.500հա արոտավայր: Մրցույթի դրված հողամասերի մեկնարկային գինը սահմանվել է հողի հարկի գույքաչափերին հավասար: Լրացուցիչ տեղեկությունների համար դիմել մրցութային հանձնաժողովին» (հատոր 2-րդ, գ.թ.29):

9. ՀՀ Արարատի մարզպետի 25.11.2004 թվականի համայնքների վարչական սահմաններից դուրս՝ մարզի վարչական սահմաններում գտնվող հողամասերը վարձակալության տրամադրելու մասին թիվ 86 որոշման համաձայն՝ որոշվել է համայնքների վարչական սահմաններից դուրս՝ մարզի վարչական սահմաններում գտնվող պետական սեփականություն հանդիսացող հողամասերը վարձակալության տրամադրել կից հավելվածում նշված քաղաքացիներին և մրցույթի արդյունքում հողամասերի վարձակալության իրավունքը շահած քաղաքացիների հետ օրենսդրությամբ սահմանված

Դատական պրակտիկա

կարգով կնքել վարձակալության պայմանագրեր: ՀՀ Արարատի մարզպետի 25.11.2004 թվականի թիվ 86 որոշմանը կից հավելվածում նշված է «Նորիկ Մալխասյան – 162հա» (հատոր 2-րդ, գ.թ.23):

10. Առանց ամիս, ամսաթվի նշման հողամասի վարձակալության տրամադրելու մասին թիվ 7, թիվ 8, թիվ 9 մրցույթի արձանագրությունների համաձայն՝ գյուղագործունեություն ծավալելու նպատակով պետական ազատ ֆոնդի հողամասերից համապատասխանաբար 18հա, 40հա և 104հա մակերեսով հողատարածքները վարձակալությամբ տրամադրելու մրցույթում հաղթող է ճանաչվել Նորիկ Մալխասյանը (հատոր 2-րդ, գ.թ.20-22):

11. ՀՀ Արարատի մարզպետի և ՀՀ Արարատի մարզի Դաշտաբար գյուղի բնակիչ Նորիկ Մալխասյանի միջև 01.03.2005 թվականին կնքված գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելու նպատակով հողամասերը վարձակալության հանձնելու մասին պայմանագրով Նորիկ Մալխասյանին վարձակալության իրավունքով տրամադրվել է 162,0հա 5-րդ կարգի արոտավայր մարզի վարչական սահմանում «Ագրիջա» կից վայրում գտնվող Վեդի-Ներքին Արփա գոտում (հատոր 2-րդ, գ.թ.16-19), որից ծագող իրավունքները ենթարկվել են պետական գրանցման, և 03.03.2005 թվականին Նորիկ Մալխասյանին տրվել է 104հա մակերեսով արոտավայրի վարձակալության իրավունքի գրանցման թիվ 0072014 վկայականը (հատոր 2-րդ, գ.թ.12):

12. 18.09.2007 թվականին Արարատի մարզպետարանի կողմից «ԱԶԴ» թերթում կատարված հայտարարության համաձայն. «Մ/Թ հոկտեմբերի 19-ի ժամը 11-ին ՀՀ Արարատի մարզպետարանի շենքում տեղի կունենա պետական սեփականություն հանդիսացող՝ գյուղատնտեսական նշանակության հողամասերի վարձակալության տրամադրման նպատակով մրցույթ: Անանապահության նպատակով մրցույթի է դրվում 5700,0հա արոտավայր, մրցույթի մեկնարկային գինը սահմանվել է հողի հարկի դրույքաչափին հավասար: Հայտերն ընդունվում են մինչև ս/թ հոկտեմբերի 15-ը, ժամը 18-00: Լրացուցիչ տեղեկությունների համար դիմել Արարատի մարզպետարան: հեռ. (0235) 26122» (հատոր 3-րդ, գ.թ.100):

13. ՀՀ Արարատի մարզպետի 31.10.2007 թվականի հողամասերը վարձակալության տրամադրելու մասին թիվ 154 որոշման համաձայն՝ որոշվել է կից հավելվածում նշված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելու նպատակով վարձակալության տրամադրել 557հա գյուղատնտեսական նշանակության հողամաս և պարտավորեցնել վարձակալության իրավունքը շահած անձանց օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կնքել վարձակալության պայմանագրեր: ՀՀ Արարատի մարզպետի 31.10.2007 թվականի թիվ 154 որոշմանը կից հավելվածում նշված է ««Մովսիսյան» ՍՊԸ– 40,0հա» (հատոր 1-ին, գ.թ.34):

14. 19.10.2007 թվականի թիվ 5 արձանագրության համաձայն՝ Ընկերությունը մասնակցել և հաղթել է Դաշտաբար գյուղին հարող 40,0հա հողամասի վարձակալության տրամադրելու մրցույթում (հատոր 1-ին, գ.թ.35):

15. Արարատի մարզպետը և Ընկերությունը 31.10.2007 թվականի թիվ 154 որոշման և մրցույթի արդյունքների մասին թիվ 5 արձանագրության հիման վրա կազմել, ստորագրել ու կնիքով հաստատել են գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելու նպատակով հողամասերը վարձակալության հանձնելու մասին պայմանագիրը, որով Ընկերությանը 25 տարի ժամկետով վարձակալությամբ տիրապետման և օգտագործման է տրամադրվել ՀՀ Արարատի մարզի վարչական սահմաններում գտնվող Վեդի-Ներքին Արփա գոտում 40,0հա մակերեսով 5-րդ կարգի արոտ: Պայմանագիրը նոտարական վավերացման չի ենթարկվել (հատոր 1-ին, գ.թ. 32-33):

16. Քաղաքացիական գործի 1-ին հատորի գ.թ. 62-63-ում առկա ՀՀ Արարատի

Դատական պրակտիկա

մարզպետարանի կողմից հաստատված Նավասարդյանի կողմից կազմված «Մարզպետի 31.10.2007թ. N 154 որոշմամբ» Ընկերությանը հատկացված 40հա վարձակալված հողամասի հատակագիծը (Մ1:6400 մասշտաբով) իր տեսքով համընկնում է քաղաքացիական գործի 1-ին հատորի գ.թ. 41-ում առկա «Հողաշինարարության անշարժ գույքի գնահատման և համակարգված դիտարկումների կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի կողմից 2008 թվականին կազմված (Մ1:10000 մասշտաբով) հատակագծին, ինչպես նաև 1-ին հատորի գ.թ. 112-ում առկա «Գեոդեզիայի և Քարտեզագրության կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի կողմից 2010 թվականին կազմված (Մ1:10000 մասշտաբով) 104հա մակերեսով և 40հա մակերեսով (որից 33.7հա համադրված է 104հա հողամասի հետ) հողամասերի հատակագծին:

17. ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի «Հողշինմոնիթորինգ» ՊՈԱԿ-ի 28.10.2008 թվականի թիվ 04/01-398 գրությամբ հայտնվել է, որ «Ձեր ներկայացրած 2 հատակագծերից «Հողշինմոնիթորինգ» ՊՈԱԿ-ի կողմից կազմվել է միայն 1:10000 մասշտաբի հատակագիծը, որը տեղում հանույթագրվել է Գաշտաբարի գյուղապետի և «Մովսիսյան» ՍՊԸ-ի տնօրենի մասնակցությամբ, որոնք ցույց են տվել հողօգտագործության փաստացի սահմանները» (հատոր 1-ին, գ.թ. 61):

18. ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի աշխատակազմի Վեդու տարածքային ստորաբաժանման 04.11.2008 թվականի թիվ 3153 գրության համաձայն՝ Գաշտաբար համայնքի վարչական սահմաններից դուրս՝ մարզի վարչական սահմաններում գտնվող հողամասերից Նորիկ Մալխասյանի անվամբ 104հա արտավայրի նկատմամբ վարձակալության իրավունքի պետական գրանցում կատարվել է 03.03.2005 թվականին, ինչպես նաև պետական գրանցումը կատարվել է առանց կորդինատային տվյալների, քանի որ 2005 թվականին համայնքի վարչական սահմաններից դուրս՝ մարզի վարչական սահմաններում գտնվող հողամասերի էլեկտրոնային քարտեզներն անշարժ գույքի կադաստրի Վեդու տարածքային ստորաբաժանումը չի ունեցել (հատոր 1-ին, գ.թ. 60):

19. ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի «Հողշինմոնիթորինգ» ՊՈԱԿ-ի 03.02.2010 թվականի թիվ 04/01-26 գրությամբ հայտնվել է, որ «մասնագետների կողմից ուսումնասիրվել է «Մովսիսյան» ՍՊԸ-ի 40.0հա տարածքը և Նորիկ Մալխասյանի 104,0հա տարածքը, որտեղ կա համադրում: Հողաշինարարական փորձաքննությունից պարզվել է, որ համադրման մակերեսը կազմում է 33.76հա: Կից ներկայացնում ենք հատակագիծը, որտեղ ընդգծված է համադրումը» (հատոր 1-ին, գ.թ. 108-109):

20. ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի «Գեոդեզիայի և Քարտեզագրության կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի 05.03.2010 թվականի թիվ 01-4/49 գրությամբ հայտնվել է, որ ««Գեոդեզիայի և Քարտեզագրության կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի գեոդեզիական դիտարկումների և չափաբանության բաժնի աշխատակիցների կողմից իրականացվել են նշված տարածքի նշահարման աշխատանքներ՝ օգտագործելով GPS-1200 մակնիշի արբանյակային ընդունիչ կայանը: Նշահարվել են 19 կետ, որից 104հա տարածքն ամբողջովին 12 կետ և 7 առանցքային կետ 40հա-ից: Նշահարման արդյունքում պարզվել է, որ 40հա տարածքի 33.7հա-ն համադրվում է 104հա տարածքի մեջ: Նշահարման աշխատանքների համար հիմք են հանդիսացել հողամասերի ներկայացված հատակագծերի շրջադարձային կետերի կորդինատները: Կից ներկայացնում ենք 1:10000 մասշտաբի հատակագիծը» (հատոր 1-ին, գ.թ. 110-112):

21. «Փորձագիտական կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի 15.06.2010 թվականի շինարարատեխ-

նիկական թիվ 11121007 եզրակացության համաձայն, «Մովսիսյան» ՍՊԸ-ին վարձակալությամբ տրամադրվող, Վեդի քաղաքից 3,5կմ հյուսիս-արևմուտք գտնվող, Դաշտաքար գյուղին հարող՝ ըստ ներկայացված 31.10.2007թ. թիվ 154 որոշմանը կից հատակագծի 40,0հա հողատարածքի 33,7հա-ն համադրվում է քաղաքացի Նորայր Մալխասյանի վարձակալության իրավունքով գրանցված թիվ 0072014 վկայականի 104հա հողատարածքի մեջ: (Տես թիվ ԱՎԳ-1/0338/02/08 քաղ. գործում առկա «Մովսիսյան» ՍՊԸ-ի 40հա և Նորայր Մալխասյանի 104հա հողատարածքների հատակագիծը գ.թ.111-112)» (հատոր 1-ին, գ.թ. 118-120):

4.Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է մասնակիորեն հետևյալ պատճառաբանությամբ.

1. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 465-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ **օրենքով սահմանված կանոնների խախտմամբ անցկացված սակարկությունները շահագրգիռ անձի** հայցով դատարանը կարող է ճանաչել անվավեր:

ՀՀ հողային օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ հողամասի թույլատրված օգտագործումը հողամասի օգտագործումն է դրա նպատակային և գործառնական նշանակությամբ, ներառյալ՝ սահմանված իրավունքները և սահմանափակումները: Հողամասի թույլատրված օգտագործումը սահմանվում է նորմատիվ իրավական ակտերի, հողերի օգտագործման սխեմաների, հողաշինարարական այլ փաստաթղթերի, գլխավոր հատակագծերի ու քաղաքաշինական գոտիավորման նախագծերի հիման վրա:

ՀՀ հողային օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ կետերի համաձայն՝ պետության և համայնքների սեփականության հողամասերի վարձակալությունը չի կարող լինել 99 տարուց ավելի ժամկետով, բացառությամբ գյուղատնտեսական նշանակության հողերինը, որոնց վարձակալության ժամկետը սահմանվում է մինչև 25 տարի, ընդ որում, վարձակալը վարձակալության պայմանագիրը նախկին կամ այլ հավասար պայմաններով կրկին կնքելիս կամ տվյալ հողամասն օտարելու դեպքում ձեռք բերելիս նախապատվության իրավունք ունի: Պետության և համայնքի հողերից հողամասերի վարձակալության իրավունքը տրամադրվում է մրցույթով՝ հրապարակային սակարկությունների միջոցով:

ՀՀ հողային օրենսգրքի 77-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ հողամասը վարձակալության և (կամ) կառուցապատման իրավունքով տրամադրելու նպատակով մրցույթների կազմակերպման համար համայնքի ղեկավարը կամ մարզպետը, իրենց իրավասության շրջանակում, ստեղծում են մրցութային հանձնաժողովներ: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ մրցութային հանձնաժողովները սահմանում են մրցույթի պայմաններ, որոնք պետք է ներառեն՝ հողամասի նպատակային և գործառնական նշանակությունը, հողամասի չափը և վարձակալության և (կամ) կառուցապատման ժամկետները, հողամասի գտնվելու վայրը, ծածկագիրը, վճարի մեկնարկային չափը, օգտագործման նպատակը, հաղորդակցուղիների առկայությունը, **հողամասի նկատմամբ սահմանափակումների (ներառյալ՝ սերվիտուտների) առկայությունը**, գյուղատնտեսական հողատեսքերի դեպքում՝ հողի որակական հատկանիշները, ագրոտեխնիկական պահանջները, բնապահպանական և հողերի պահպանության միջոցառումները:

ՀՀ հողային օրենսգրքի 78-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ մրցույթներն անցկացվում են բաց, մրցութին կարող է մասնակցել ցանկացած անձ: Մրցույթները կազմակերպում և անցկացնում են մրցութային հանձնաժողովները:

Դատական պրակտիկա

«Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ աճուրդի մասին հրապարակային ծանուցումը պետք է պարունակի աճուրդի մասին հետևյալ տեղեկությունները. 1) աճուրդի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը և ժամը, 2) աճուրդի կազմակերպչի անունը (անվանումը), 3) աճուրդի կազմակերպման վայրը (հասցեն), 4) աճուրդի ձևը և անցկացման կարգը, 5) աճուրդի պայմանները, այդ թվում՝ լոտի (լոտերի) անվանումը, լոտի նկատմամբ սահմանափակումները, եթե լոտն առարկա է, ապա նրա ֆիզիկական վիճակը (նաշվածությունը) և (կամ) արտադրման տարեթիվը, լոտի մեկնարկային գինը, լոտի իրավունք լինելու դեպքում՝ այդ իրավունքի գործողության ժամկետը, ինչպես նաև էական այլ պայմանները, 6) աճուրդին մասնակցելու անհրաժեշտ փաստաթղթերի ցանկը, 7) աճուրդում հաղթողին որոշելու կարգը, 8) կազմակերպչի կողմից սահմանված նախավճարի չափը, ինչպես նաև վճարման կարգը և ժամկետները, 9) լոտն ուսումնասիրելու ամսաթիվը, ժամանակը և վայրը, 10) ընդհանուր աճուրդի դեպքում՝ լոտերի վաճառքի հերթականությունը, 11) աճուրդի կանոնակարգին ծանոթանալու վայրը և կանոնակարգի պատճենը տրամադրելու կարգը:

«Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերի համաձայն՝ լոտի վերաբերյալ աճուրդն անվավեր կարող է ճանաչվել միայն դատական կարգով: Նույն օրենքի **3-5-րդ, 8-9-րդ և 14-րդ** հոդվածներով նախատեսված կանոնների խախտմամբ անցկացված աճուրդը **շահագրգիռ անձի** պահանջով դատարանը կարող է ճանաչել անվավեր:

Օրենսդիրը նշված դրույթով **շահագրգիռ անձին** հնարավորություն է ընձեռել դատական կարգով անվավեր ճանաչել «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի **3-5-րդ, 8-9-րդ և 14-րդ** հոդվածներով նախատեսված կանոնների խախտմամբ անցկացված աճուրդը:

Հաշվի առնելով սույն վեճի նկատմամբ կիրառման ենթակա իրավական ակտերի նորմերում պարունակվող դրույթների ոչ միանշանակ ընկալման և մեկնաբանման խնդիրը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ այն հարցին, թե ով կարող է հանդիսանալ շահագրգիռ անձ՝ «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի իմաստով:

Այսպես՝ անձի մոտ շահագրգռվածությունը պետք է առկա լինի աճուրդի հանված լոտի նկատմամբ: Ընդ որում, շահագրգռված լինելը կարող է պայմանավորված լինել ինչպես լոտի նկատմամբ սուբյեկտիվ իրավունքներ ունենալու փաստով, այնպես էլ հնարավոր իրավունքներ ձեռք բերելու համար բավարար նախադրյալներ առկա լինելու փաստով: Վերջին դեպքում անհրաժեշտ է իրավաբանական այնպիսի փաստերի ամբողջություն, որոնք իրենց համակցությամբ կարող են բավարար լինել նպաստելու անձի մոտ ապագայում լոտի նկատմամբ իրավունքներ ծագելուն: Կիրառելով վերոնշյալ մեկնաբանությունը՝ սույն գործի փաստերի նկատմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ընկերության՝ շահագրգիռ անձ լինելու հանգամանքը պետք է գնահատվի վիճելի հողամասի նկատմամբ իրականացված գործընթացների համատեքստում:

Վերաբննիչ դատարանը, կիրառելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 47-րդ, 48-րդ, 53-րդ հոդվածները, «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերը, վերաբննիչ բողոքը բավարարելիս պատճառաբանել է, որ «թե՛ հայցվորի և թե՛ հակընդդեմ հայցվորի կողմից ներկայացվել են համապատասխանաբար յուրաքանչյուրի մասնակցությամբ տեղի ունեցած աճուրդներն անվավեր ճանաչելու պահանջներ», «փաստերի ժամանակագրական հերթականությունն էական նշանակություն ունի կողմերից յուրաքանչյուրի մյու-

սի մասնակցությամբ կայացած աճուրդի անվավեր ճանաչելու հարցում շահագրգռվածությունը պարզելու համար: Այսպես՝ Վերաքննիչ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերից հետևում է, որ հակընդդեմ հայցվորը հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունք է ձեռք բերել 2004 թվականին կազմակերպված աճուրդի հիմքով, իսկ հայցվորի մասնակցությամբ աճուրդը տեղի է ունեցել միայն 2007 թվականին»: Այսինքն՝ «վարձակալության պայմանագիր կնքելու իրավունքը հայցվորի համար ծագել է միայն 2007 թվականին, հետևաբար անհերքելի է 2004 թվականին վերջինիս մոտ վարձակալության պայմանագիր կնքելու իրավունքի բացակայությունը: Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ միայն աճուրդների ժամանակագրական փաստի հաշվառմամբ կարելի է արձանագրել, որ 2007 թվականի հողի վարձակալության աճուրդին հայցվորի հաղթող ճանաչվելու փաստով չի կարող հաստատվել վերջինիս շահագրգռվածությունը 2004 թվականի մրցույթն անվավեր ճանաչելու հարցում: Ինչ վերաբերում է հակընդդեմ հայցվորի աճուրդն անվավեր ճանաչելու պահանջին, ապա հարկ է նշել, որ վերջինիս մոտ 2004 թվականի աճուրդին հաղթելու և երկու աճուրդների առարկա հողերի համադրման մասին գործում առկա փորձագիտական եզրակացության ուժով անհերքելիորեն առկա է հակընդդեմ հայցվորի շահագրգռվածությունը»:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ ՀՀ Արարատի մարզպետի 25.09.2001 թվականի թիվ 30/1746 գրությամբ մարզպետարանը չի առարկել Ընկերությանը կատարելու Դաշտաքար գյուղին հարող պետական ֆոնդի 40հա տարածքում երկրաբանահետախուզական աշխատանքներ: Ավելին, ՀՀ բնապահպանության նախարարության 16.10.2001 թվականի թիվ 192 թույլտվությամբ թույլատրվել է «Գալենիտ» ՍՊԸ-ին Ընկերության ֆինանսական միջոցներով ըստ Արարատի մարզպետի թիվ 30-176 գրության տվյալների՝ Արարատի մարզի Վեդու ենթաշրջանի 39⁰55 հյուսիսային լայնությամբ և 44⁰45 արևմտյան երկարությամբ 40հա հողամասում իրականացնել Դաշտաքարի տրավերտինի երևակում լեռնային փորվածքներ և հորատանցքեր պահանջող կամ հատուկ ցանկով սահմանված երկրաբանահետախուզական աշխատանքներ, որի արդյունքում 25.02.2002 թվականին «Գալենիտ» ՍՊԸ-ի և Ընկերության միջև հաստատվել է Արարատի մարզի Դաշտաքարի տրավերտինի հատվածի Ընկերության տեղամասի 40հա տարածքում հանքավայրի երկրաբանահետախուզական աշխատանքների արդյունքների մասին հաշվետվությունը: Հատկանշական է, որ ՀՀ առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարության կողմից 15.07.2002 թվականին Ընկերությանը 25 տարի ժամկետով տրվել է գործունեության թիվ ՀՎ-Ը-13/229 թույլտվությունը՝ Արարատի մարզի Դաշտաքարի տրավերտինի հանքավայրի շահագործման մասին, իսկ ՀՀ բնապահպանության նախարարության և Ընկերության միջև 08.01.2003 թվականին կնքված հանքավայրերից պինդ օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակով ընդերքի տրամադրման և օգտագործման թիվ 306 պայմանագրով մինչև 06.08.2027 թվականն Ընկերության ժամանակավոր տիրապետմանը և օգտագործմանն է հանձնվել Դաշտաքարի տրավերտինի հանքավայրը:

Համադրելով վերոնշյալ մեկնաբանությունները և փաստերը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ընկերությունը 16.10.2001 թվականի թիվ 192 թույլտվությամբ, ապա նաև 15.07.2002 թվականի 25 տարի ժամկետով տրված թիվ ՀՎ-Ը-13/229 թույլտվությամբ և դրա հիման վրա 08.01.2003 թվականին կնքված թիվ 306 պայմանագրով սկսել է հանքային իրավունքի ձևավորմանն ուղղված գործընթացը: Միաժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն, որ նշված բոլոր փաստերն ուղղակիորեն կապված են եղել միևնույն հանքավայրի հետ (Դաշտաքարի տրավերտինի հանքա-

Դատական պրակտիկա

վայր):

Նշված հիմնավորմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից սխալ է մեկնաբանվել «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված **շահագրգիռ անձի** հասկացությունը:

2. Անդրադառնալով վճռաբեկ բողոքի այն փաստարկին, որ Վերաքննիչ դատարանը սույն քաղաքացիական գործը քննել է ոչ օրինական կազմով՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանում գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի դեմ բողոքները քննվում են կոլեգիալ՝ երեք դատավորի կազմով, այլ դատական ակտերի դեմ բողոքը՝ միանձնյա:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի համաձայն՝ բոլոր ապացույցները հետազոտելուց հետո նախագահողը գործին մասնակցող անձանց հարցնում է, թե նրանք արդյոք չեն ցանկանում ներկայացնել լրացուցիչ նյութեր՝ դրանք հետազոտելու միջնորդությամբ: Նման միջնորդությունների բացակայության դեպքում նախագահողը գործի քննությունը հայտարարում է ավարտված, և դատարանը հայտարարում է վճռի հրապարակման վայրն ու ժամանակը: Վճիռը կազմում և ստորագրում է դատական նիստը նախագահողը: Դատարանի վճիռը հրապարակվում է գործի քննությունն ավարտելուց հետո՝ 15 օրվա ընթացքում: Դատարանի վճիռը հրապարակելիս նիստը նախագահողը պարզաբանում է վճիռը բողոքարկելու կարգը: Հրապարակվելուց անմիջապես հետո վճռի օրինակը հանձնվում է գործին մասնակցած անձանց: Գործի մասնակիցներից որևէ մեկի ներկայացած չլինելու դեպքում վճռի օրինակը հրապարակման կամ հաջորդ օրը պատվիրված նամակով ուղարկվում է նրան:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 220-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքներով վերաքննիչ դատարանը կայացնում է որոշում:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221²-րդ հոդվածի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերը հրապարակվում և գործին մասնակցող անձանց ուղարկվում են առաջին ատյանի դատարանի համար սահմանված կարգով:

Նշված հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ վերաքննիչ վարույթում դատական ակտերի հրապարակման և գործին մասնակցող անձանց ուղարկելու կանոնները նույնն են, ինչ առաջին ատյանի դատարանում: Միաժամանակ, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի կանոնակարգումներից հետևում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքացիական դատավարությունն իրականացվում է գործերի միանձնյա և կոլեգիալ քննության կարգի զուգորդման սկզբունքով: Այս սկզբունքի լույսի ներքո ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 221²-րդ հոդվածում ամրագրված «**դատական ակտերը հրապարակվում են առաջին ատյանի դատարանի համար սահմանված կարգով**» դրույթը պետք է մեկնաբանել նշված սկզբունքի համատեքստում, ինչը ենթադրում է վերաքննիչ դատարանի կողմից դատական ակտերի հրապարակում գործերի քննության կոլեգիալության սկզբունքի պահպանմամբ: Գործի քննությունն իրականացվում է դատավարական ձևին համապատասխան, ինչն էլ ապահովում է ընթացակարգի որոշակիությունը: Հետևաբար վերաքննիչ դատարանում կոլեգիալ քննության դեպքում դատավորների կազմը հանդես է գալիս որպես դատարան բողոքը վարույթ ընդունելուց մինչև դատական ակտի հրապարակումը ներառյալ, այնպես, ինչպես առաջին ատյանի դատարանում միանձնյա

դատավորը:

Վերոնշյալ պատճառաբանությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատական ակտերի հրապարակումն այն դեպքում, երբ գործը քննվել է կոլեգիալ կազմով, պետք է իրականացվի կոլեգիալության սկզբունքի պահպանմամբ: Հակառակ դեպքում առաջանում է դատական ակտը ոչ օրինական կազմով հրապարակելու խնդիր, ինչի արդյունքում խախտվում է դատավարության վերոնշյալ սկզբունքը և հիմք է դատական ակտի անվերապահ բեկանման համար:

Անդրադառնալով վերը նշված փաստարկի հիմնավորման համար Ընկերության ներկայացրած տեսաձայնագրման, որպես ապացույց դիտելու հարցին՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել հետևյալը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական նիստի կինո և լուսանկարահանումը, տեսաձայնագրումը, ինչպես նաև հեռարձակումը ռադիոյով ու հեռուստատեսությամբ կատարվում են կողմերի համաձայնությամբ՝ գործը քննող դատարանի թույլտվությամբ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության 47-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցներն իրավաբանական ուժ չունեն:

Վերոնշյալ իրավադրույթների վերլուծությունից հետևում է, որ դատական նիստի տեսաձայնագրումը՝ որպես օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված ապացույց (ապացուցման միջոց), իրավաբանական ուժ և ապացուցողական արժեք կարող են ունենալ միայն այն դեպքում, երբ կատարվել է օրենքով սահմանված կարգով, այն է՝ գործը քննող դատարանի թույլտվությամբ: Նշված կանոնի խախտմամբ կատարված տեսաձայնագրումը չունի ապացուցողական նշանակություն և պետք է գնահատվի որպես օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույց:

Վերոնշյալ պատճառաբանությունները համադրելով սույն գործի փաստերի հետ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ընկերության ներկայացրած վճռաբեկ բողոքին կից ներկայացված տեսաձայնագրությունը չի կարող համարվել թույլատրելի ապացույց, քանի որ սույն գործում բացակայում է դատական նիստի տեսաձայնագրում կատարելու կապակցությամբ կողմերի համաձայնությունը և գործը քննող դատարանի թույլտվություն տալու փաստը հավաստող ապացույց: Նշված հիմնավորմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ընկերության բողոքի սույն փաստարկն անհիմն է:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 25.05.2012 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

ON THE NOTION OF ARREST AS A KIND OF CRIMINAL PUNISHMENT

MARTIN NALBANDYAN
POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

The article discusses some of the issues on the introduction of arrest as a new form of punishment. It justifies the conclusion that this punishment is strict enough in the system of penalties laid down in Article 49 of the RA Criminal Code. The next and final goal of the criminal punishment of crime prevention.

THE PROBLEMS OF OBJECT OF THE CRIMES AGAINST THE INTERESTS OF THE SERVICE IN THE COMMERCIAL AND OTHER ORGANIZATIONS

ANNA DANIBEKYAN
POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

This article deals with the legal issues of object of the crimes against the interests of the service for commercial and other organizations, in particular - commercial bribery and abuse of authority employees in commercial and other organizations. This article addresses the issue of determining the place in the Special Part of Penal Code rules providing the responsibility for socially dangerous acts committed by persons performing managerial functions in their respective organizations, presents various opinions prevailing in this regard, in the theory of criminal law. The article also contains an analysis of the positions expressed by different authors regarding the issue of delimitation acts of the category from other crimes.

THE ISSUES OF CIVIL WORKERS' JUDICIAL RESPONSIBILITY IN RA

VAHE HAKHVERDYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE GLADZOR UNIVERSITY,
ASSISTANT OF JUDGE AT ADMINISTRATIVE COURT OF APPEAL OF THE RA

The problems of judicial responsibility of public service workers and of civil service workers in particular represent an important part of public service relations in legal and democratic societies.

The article of the researcher discusses main issues of civil service workers judicial responsibility in RA. The author gives a thorough analysis of legal acts, which regulate the institute of public service in RA, especially by point of administrative law and disciplinary norms.

RESUME - ԲԵՅՈՒՄԵ

«LEX SPECIALIS DEROGAT LEGI GENERALI» PRINCIPLE OF THE APPLICABILITY OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW AND INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN THE CONTEXT OF THE RELATIONSHIP

RAFIK GRIGORYAN

MASTER OF EUROPEAN AND INTERNATIONAL LAW DEPARTMENT

The recognition of applicability of international human rights law in armed conflicts raises the need to observe and regulate the interaction between human rights law and international humanitarian law. Nowadays this interaction is regulated by the "Lex specialis derogat legi generali" principle. This article provides an overview about the lex specialis principle, examines the reasons why interaction between these two bodies of law should be regulated just by this principle and, finally, shows how should lex specialis regulate the interaction and overlap of human rights law and humanitarian law. The article defends the opinion that the humanitarian law can't always be lex specialis which was suggested by the International Court of Justice in its first advisory opinions, and emphasizes that each body of law can be the lex specialis depending on the situation.

THE FREE UNION OF TRADE UNIONS AS AN INTERNATIONALLY RECOGNIZED BASIC RIGHT AND FREEDOM

MHER HAKOBYAN

*ASSISTANT OF JUDGE AT COURT OF FIRST INSTANCE
OF AVAN AND NOR NORK COMMUNITIES OF YEREVAN*

The scientific article "the free union of trade unions as an internationally recognized basic right and freedom" is devoted to internationally recognized right and freedom of free unions of trade unions. The article presents all the international documents that stipulate this social — economic right. It also presents via comparative analysis the differences between those documents, as well as approximations of international courts and other institutions concerning those documents. Also the correlation between the freedom of union and the free unions of trade unions is presented. Based on the international documents and theoretical approaches the article explains the subject of this right, as well as represents the rights in those documents that need to be protected. It also represents the restrictions that might be at stake in the states in specific situations.

CURRENT JUDICIAL (LEGAL) PERCEPTIONS OF THE CONCEPT AND SYSTEM OF LEGAL SANCTIONS

NAZELI SUQIASYAN

*PHD INLAW, DOCENT, ASSISTANT OF THE ARMENIAN STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS*

In the present article an attempt was made to reveal new contents and the practical interrelationship of law- restoring and punishment — penalty sanctions referring to infringement in accordance with modern peculiarities of the development of socio — economic relations.

ՄԱՅԻՍ 2013 Ե (166)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

107

RESUME - PEZÜME

THE NATURE OF THE PUBLIC PROPERTY LAW

MIKAYEL KHACHATRYAN
POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

This article presents the concept of public property in the contemporary society. After the collapse of the USSR in 1991 when the Marxist-Leninist concept was rejected, the problems of public property were artificially moved to the background, though by its importance it has never been secondary. There began the construction of the new state on the basis of respect of private law and human rights, the notions of "property" and "contract" were redefined.

Grounding on the principles of republic and democracy and based on the need to establish legal regulation for the phenomenon of public property as an equal counterpart of the private property, the author suggests to set a distinguished legal as well as civil regulation in order to provide equality of the forms of property to recognize the distinct manifestations and features of public property (national, ethnic, state, community, etc.) and to draw the dividing lines of those manifestations on the basis of the specific characteristics of the legal system development and the culture of RA.

ПОНЯТИЕ АКЦИИ И ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИХ ВЫПУСКА

ВАГРАМ АВETИСЯН
ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

ДАВИД СЕРОБЯН
ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

Современные рыночные организационные отношения в Республике Армения принципиально отличаются от организационных отношений свойственных советскому периоду. Исходя из частных интересов, субъекты гражданского права принимают решения о создании, реорганизации и ликвидации корпорации, выпуска в обращение акций, с целью привлечения дополнительного капитала выпускают облигации, органы управления корпорации принимают и обеспечивают осуществление этих решений, выбирают стратегию развития корпорации, распределяют доходы, осуществляют социальные, культурные и иные некоммерческие программы. В результате, новизна, а в некоторых случаях и несовершенство законодательных актов, регулирующих деятельность корпораций, недостаточность правоприменительной практики приводят к различным нарушениям, в особенности при осуществлении корпоративных действий.

В статье предметом исследования являются такие вопросы, как понятие ценных бумаг, некоторые вопросы их выпуска и размещения, особенности и недостатки законодательства и сделаны соответствующие предложения с целью решения указанных задач.

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

CONTRARY TO PUBLIC POLICY OF RA AS A CASE OF NON-RECOGNITION OF FOREIGN JUDGEMENTS

PAVEL TADEVOSYAN
ASPIRANT OF YSU JURIDICAL FACULTY

This article is dedicated to the recognition and enforcement of foreign judgements in civil matters in the Republic of Armenia. The institute of recognition and enforcement of foreign judgements is one of the most difficult spheres of the civil procedural law. Nowadays in the condition of globalization, one of the most important directions or courses of the development of national legislation, which is called to promote Armenia’s international relationships with foreign countries, is the improvement of the mechanism of human rights protection, which are already confirmed by foreign judgements. Despite of this in the national legislation of Armenia, particularly in the Civil Procedure Code of RA, the institute of the recognition and enforcement of foreign judgements is regulated not properly. In this article the author speaks about the one of the most important cases, when the foreign judgement should not be recognized and enforced in the Republic of Armenia, particularly about the case when the recognition and enforcement of foreign judgement is contrary to public policy of RA. This case of non-recognition of foreign judgements is met more frequently in the international bilateral and multilateral treaties on legal assistance between different countries including Armenia. Despite of this, the contrary to public policy is one of the most difficult cases to apply by the court, which is recognizing the foreign judgement. Even the best specialists of the private international law and civil procedural law can’t give the complex characteristic of public policy and specify the cases when the courts can apply this case of non-recognition. In this article the author numerates the cases when the contrary to public policy should be applied national courts, and the issues when this case should not be applied. As in the CPC of RA there is no word about this case of non-recognition of foreign judgements, the author offers to include this case in the Civil Procedure Code of Armenia.

ON PARADIGM APPROACHES OF CRIMINAL'S STUDY

ANGELIKA AYVAZYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW OF THE NAS*

The problem of criminal behavior and criminal offenders was (and is) an agenda of interdisciplinary researches. Being a social phenomenon of high priority investigation, many fields of sciences contribute in finding the determinants, predictors and awareness of that phenomenon.

The aim of the paper is to critically analyze the main trends of international research in the field. Biological, psychological and sociological dimensions are taken into account and as a basic the etiological, definitional and radical paradigm are claimed. The problem of criminal behavior and criminal offenders was (and is) an agenda of interdisciplinary researches. Being a social phenomenon of high priority investigation, many fields of sciences contribute in finding the determinants, predictors and awareness of that phenomenon.

The aim of the paper is to critically analyze the main trends of international research in the field. Biological, psychological and sociological dimensions are taken into account and as a basic the etiological, definitional and radical paradigm are claimed.

We focus mainly on such psychological theories as Personality theory, Affective and Cognitive models, Self-Concept. Also we take into account empirical evidences in the field made in last decades.

ՄԱՅԻՍ 2013 Ե (166)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՏԵԼԵԿՏՈՒԹՅՈՒՆ

Թեւավոր խոսքեր

Բնավորության ուժը, անկախ նրա բովանդակությունից, ոչ մի բանով չփոխարինվող գանձ է: Այն վերցվում է միմիայն հոգու բնական աղբյուրներից, և դաստիարակությունը ամեն ինչից ավելի պետք է պահպանի այդ ուժը, որպես ամեն մի մարդկային արժանապատվության հիմքի:

Կ. Դ. ՈՒՇԻՆՍԿԻ

Բնավորությունն անհամեմատ ավելի շատ է մերձեցնում մարդկանց, քան խելքը:

Է. ՈՆՆԱՆ

Մարդու բնավորությունը կազմավորվում է ամենաառաջին պարտականությունների բարեխիղճ կատարման շնորհիվ:

Ս. ՄՍԱՅԼՍ

Առանց հաստատուն կանոնների մարդը գրեթե միշտ գուրկ է նաև կամքից, եթե նա կամք ունենար, ապա կզգար, թե իրեն որքան անհրաժեշտ են կանոնները:

Ն. ՇԱՄՖՈՒԲ

Անհրաժեշտ է կամքի ուժ ունենալ ասելու և անելու միևնույն բանը:

Ա. Ի. ԳԵՐՑԵՆ

Բնավորությունը կոփվում է աշխատանքով, և ով երբեք իր սեփական աշխատանքով ձեռք չի բերել հանապազօրյա հացը, նա մեծ մասամբ ընդմիշտ մնում է թույլ, ալարկոտ և կամազուրկ մարդ:

Դ. Ի. ՊԻՍԱՐԵՎ

ՄԱՅԻՍ 2013 թ (166)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

110

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԿՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս

զերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն,
Երևան, Աբովյան 36

հեռ. 52-79-50
ֆաքս. 56-90-85

URL: www.IRTEK.am
E-mail: info@IRTEK.am